

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Andreas Otti

**RIKKUMISKONDIKTSIOON ISIKUÕIGUSTE RIKKUMISEGA SAADU
VÄLJANÕUDMISEL**

Magistritöö

Juhendaja
Dr iuris Janno Lahe

Tartu
2022

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. ISIKUÕIGUSED JA RIKKUMISKONDIKTSIOON	7
1.1. ISIKUÕIGUSED.....	7
1.1.1. Isikuõigused väärtusena.....	7
1.1.2. Isikuõiguste piiritlemine	8
1.1.3. Isikuõiguste käsitus lähtuvalt rikkumiskondiktsioonist.....	11
1.2. RIKKUMISKONDIKTSIOONI KONTEKSTIS OLULISEMATE ISIKUÕIGUSTE KAITSE.....	13
1.2.1. Üldised isiksusõigused	13
1.2.2. Puutumus teiste isikuõigustega.....	16
1.2.2.1. Isiku perekonna- ja eraelu puutumatus	16
1.2.2.2. Isiku au ja hea nimi.....	18
1.3. RIKKUMISKONDIKTSIOON JA KAHJU HÜVITAMINE	21
1.3.1. Rikkumiskondiktsiooni olemus	21
1.3.2. Rikkumiskondiktsiooni eristamine deliktiõiguslikust kahju hüvitamise nõudest	27
1.3.3. Rikastumise väljaandmine ja kahju hüvitamine väljaspool Eestit.....	35
2. RIKKUMISKONDIKTSIOONI EELDUSED	40
2.1. RIKKUMISKONDIKTSIOONI EELDUSTE KUJUNEMINE	40
2.2. VÕLAUSALDAJA ÕIGUSE RIKKUMINE	43
2.3. VÕLGNIKU RIKASTUMINE	47
2.3.1. Rikkumisega saadu olemus	47
2.3.2. Fiktiivne litsentsitasu rikkumisega saadu hindamisel	49
2.3.3. Saadu väljamõistmise efektiivsus.....	51
3. RIKKUMISKONDIKTSIOONI ULATUS	57
3.1. PAHAUSKSE RIKKUJA VASTUTUS	57
3.1.1. Pahauskne rikkuja.....	57
3.1.2. Rikkuja tulu hindamine isikuõiguste rikkumisel.....	58
3.2. HEAUSKSE RIKKUJA VASTUTUS	61
3.2.1. Heauskne rikkuja	61
3.2.2. Rikastumise äralangemine.....	62
3.2.3. Heauskus isikuõiguste rikkumisel.....	64
KOKKUVÕTE	66
SUMMARY	71
KASUTATUD KIRJANDUS	78
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	80
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	81
KASUTATUD MUUD ALLIKAD	82

SISSEJUHATUS

Käesolevas magistritöös käsitleb autor rikkumiskondiktsiooni kui õiguskaitsevahendit ehk rikkumise teel saadu väärtuse hüvitamise nõuet isikuõiguste rikkumise korral. VÕS § 1037 lg 1 sätestab: „Õigustatud isiku nõusolekuta tema omandit, muud õigust või valdust käsutamise, kasutamise, äratarvitamise, ühendamise, segamise või ümbertöötamisega või muul viisil rikkunud isik (rikkuja) peab õigustatud isikule hüvitama rikkumise teel saadu hariliku väärtuse“. Käesoleva töö fookus on suunatud rikkumiskondiktsiooni rakendamisele isikuõiguste rikkumise korral, keskendudes olukordadele, kus on rikutud mingisugust isikuga vahetult seotud õigust, näiteks isiku õigust nimele, kujutisele või mainele, ning selle tulemusel on toimunud rikkuja rikastumine.

Varasemalt on antud teemat käsitletud magistritöös „Isikuõiguste kaitse alusetu rikastumise õiguses“¹, milles on analüüsitud isikuõigusi, rikkumiskondiktsiooni ning selle kohaldamise võimalusi nelja valdkonna näitel. Käesolevas töös uurib autor rikkumiskondiktsiooni rakendamise varasemat praktikat isikuõiguste rikkumisel ning sellest tulenevalt võimalusi selle efektiivsemaks rakendamiseks tulevikus.

Töö esimeses osas toob autor välja isikuõiguste olemuse kui sellise – mis juhul on tegemist just isikuõigustega, kuidas võiks neid piiritleda – ja näitlikustavad viisid, kuidas on võimalik neid eelduslikult rikkuda. Samuti analüüsitakse isikuõigusi rikkumiskondiktsiooni rakendamise vaatenurgast ning uuritakse, milliste isikuõiguste puhul võiks kondiktsiooni rakendamine eelkõige asjakohane olla. Lisaks on töö esimeses osas oluline tähelepanu pöörata rikkumiskondiktsiooni seostele ja erisustele deliktiõigusliku kahju hüvitamise regulatsiooniga.

Rikkumisega saadu ja tekitatud kahju hüvitamise puhul on tegu lähedaste, kuid olemuselt erinevate õiguslike kontseptsioonidega, mille väljatoomine ja eristamine on antud töös keskse tähendusega. Mittevaralise kahju hüvitamise temaatika on rohkem seotud kohtu diskretsiooni ja üldiselt ühiskonnas valitseva heaolu tasemega, kuid rikkumisega saadu hüvitamine konkreetse saadu tõendamisega. Eelduslikult võivad sellised nõuded tulla käsitlemisele alternatiivselt olukorras, kus on rikutud isikuõigust ning võlausaldaja nõuab rikkumise teel saadu hüvitamist, kuid alternatiivselt sellise nõude mitterahuldamise korral rikkumisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamist.

¹ Must, K. Isikuõiguste kaitse alusetu rikastumise õiguses: magistritöö, juhendaja Age Värvi. Tartu Ülikool, 2020.

Teises osas keskendutakse rikkumiskondiktsiooni kui õiguskaitsevahendi eelduste spetsiifikale, analüüsides seda, milles seisneb võlausaldaja isikuõiguse rikkumine ning kuidas saab isikuõigust rikkunud võlgnik rikkumise teel rikastuda. Võrdlusena on kasutatud Saksamaa õigusteooriat ja -praktikat. Võlausaldaja isikuõiguse rikkumise käsitlemisel on uurimise all õiguse rikkumise viis ehk mis vormis saaks see toimuda isikuõiguse puhul. Samuti analüüsib autor võimalikke rikkumiskondiktsiooni kohaldamise erijuhte. Võlgniku rikastumise hindamisel tuleb käsitlemisele rikkuja võimaliku saadava tulu määratlemise protsess ja kasutusvõimalused. Samuti leiab käsitlust rikkumisega saadu väljamõistmise efektiivsus kohtupraktikas ning rikkumiskondiktsiooni alusel rikastumisenõude maksmapanek.

Magistritöö kolmas peatükk käsitleb rikkumiskondiktsiooni ulatust, mille raames leiavad kajastust rikkumise teel saadu väljaandmise kohustuse ulatus ja rikastumise äralangemise potentsiaalsus.

Isikuõiguste rikkumise puhul võiksid eelkõige keskseteks küsimusteks olla, milles seisneb rikkumise teel saadu ning kuidas on võimalik seda põhjendatult hinnata. Lisaks vajab analüüsimist küsimus, kas kondiktsiooni oleks võimalik rakendada olukordades, kus seda seni tehtud ei ole, ning mis ulatuses see võimalik oleks.

Käesolevas töös on analüüsitava sätete ja kohtupraktika võrdlusriigiks peamiselt Saksamaa, kuid näiteid sarnaste regulatsioonide kohta on toodud ka muudest riikidest üle Euroopa.

Analüüsinud peamisi isikuõigusi rikkumiskondiktsiooni mõttes, samuti rikkumiskondiktsiooni seoseid ja erinevusi võrreldes deliktiõigusega ning võimalikke ebatraditsioonilisi rakenduskohti, on eelduslikult võimalik välja tuua järeldusi selle potentsiaalsest rakendamisest tulevikus.

Magistritöös kasutatakse võrdlevat meetodit eri riikide õiguslike regulatsioonide võrdlemisel isikuõiguste rikkumise korral saadu hüvitamisel. Samuti kasutatakse empiirilist kohtupraktika analüüsi koos teoreetilise kirjanduse analüüsiga. Käsitlemisele tuleb teemakohane Eesti ja Saksa kohtupraktika ning eesti- ja võõrkeelne õiguskirjandus.

Alusetu rikastumine on ühiskonnas olnud aktuaalne läbi aegade – olukorrad, kus isikute vahel puudub vastav õigustav alus ning üks isik on saanud midagi teise isiku arvel. Viimastel aastatel

on muudatusi kaasa toonud ja kõneainet pakkunud isikuandmete kaitse üldmääruse² kehtestamine ning sellest tulenevad uued nõuded ja muudatused, millest on Euroopa Liidu riigid, sh Eesti pidanud oma seadusandluses juhinduma. Eesti siseriiklikus õiguses hakkas üldmäärusest tulenevalt alates 2019. aastast kehtima uus isikuandmete kaitse seadus³. Tänu üldmäärusest tulenevatele isikuandmete töötlemise ja nende vaba liikumise sätetele hakkab eelduslikult ka üleüldine isikuõiguste kaitse järjest enam päevakorda tõusetuma. Rahaline hüvitamine tundub tavapärasem olukordades, kus on rikutud pooltevahelist kokkulepet või on mingil moel rikutud kellegi omandit. Hoopis tavapäratum on teise isiku isiklike õiguste rikkumine, näiteks isiku nime või pildi õigustamatu kasutamine ja selle kaudu rikastumine. Selline olukord võib aga saada kiireloomulises ja teabele kergesti ligipääsetavas infoühiskonnas järjest levinumaks probleemiks.

Tulenevalt kirjeldatud teema spetsiifilisusest, kuid samas järjest kasvavast olulisusest, on magistritöö autor seadnud eesmärgiks uurida rikkumiskondiktsiooni rakendamist isikuõiguste rikkumiste korral Eesti kohtupraktikas⁴ möödunud kümnendil. Lähtudes olemasolevast kohtupraktikast ning teema käsitlusest mujal Euroopas, võtab autor eesmärgiks teha järeldusi võimalike muutuste ja arengute kohta tulevikus.

Käesoleva magistritöö hüpotees on, et isikuõiguste kaitse Eestis, rikkumiskondiktsiooni rakendamise kaudu, on alates eelmise kümnendi algusest leidnud aastatega järjest enam rakendamist.

Magistritöö üldine eesmärk on leida vastus küsimustele, kas ja millised arengud on täheldatavad rikkumiskondiktsiooni rakendamise praktikas isikuõiguste rikkumise korral. Samuti on eesmärk leida vastus küsimusele, milles seisneb isikuõiguste rikkumise teel saadu ning kuidas on võimalik seda põhjendatult hinnata. Lisaks otsib autor vastust küsimusele, kas rikkumiskondiktsiooni oleks võimalik rakendada olukordades, kus seda seni tehtud ei ole ning mis ulatuses see võimalik oleks. Uurimus põhineb eelneva kümnendi Eesti kohtute kõigis astmetes tehtud lahenditel ning samuti vastavat valdkonda kujundanud olulisematel Saksamaa

² Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) nr 2016/679 füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus). Arvutivõrgus kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=ET> (08.08.2021).

³ Isikuandmete kaitse seadus. – RT I, 04.01.2019, 11.

⁴ Kohtupraktika otsing teostatud Riigiteataja veebilehel märksõna „§ 1037“ alusel, mis andis kõigi kohtuastmete peale kokku 741 lahendit. Nende hulgas isikuõigusi puudutavaid ja teemakohaseid lahendeid oli 5.

kohtulahenditel. Autor pakub välja ja püüab määratleda võimalikke tulevikusuundi seoses teemakohaste regulatsioonide ning ühiskonna arenguga kaasas käivate muutustega.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad Eesti märksõnastikus: õigus, alusetu rikastumine, isikuõigused, mittevaraline kahju.

1. ISIKUÕIGUSED JA RIKKUMISKONDIKTSIOON

1.1. Isikuõigused

1.1.1. Isikuõigused väärtusena

Uurides isikuõiguste rikkumisi ja selle kaudu rikastumist, on kohane alustada analüüsiga, milles võiks eelkõige seisneda isikuõiguse väärtus kui selline ning kuidas toimub selle arvel rikastumine.

D.-L. Dobre on leidnud, et isik, isiksus ja isikuvabadused moodustavad õigussüsteemide tuumiku ja esindavad võtmekontseptsiooni konstitutsionaalses õigusmõtlemises. Kõikvõimalikud isiksuse omadused pole otsesõnu seaduse kaitse all, see-eest isiksuse väärtus kuulub igavese moraalse väärtuse alla ja on üldiselt siduv ja kohustuslik kõigile osapooltele.⁵

Rikkumiskondiktsiooni on võimalik VÕS § 1037 järgi rakendada mitmetes situatsioonides isiku erinevate õiguste rikkumise korral. Käesolevas töös käsitleb autor aga just isikuõiguste ehk isiku endaga vahetult seotud õiguste rikkumist ja sellega saadud väärtuse hüvitamist.

Sissejuhatavalt on isikuõigusi käsitlevas artiklis välja toodud, et indiviidi isiksuse tahkusid, nagu näiteks isiku nimi, hääl või sarnasus, kasutatakse reklaaminduses ja turustamises, et püüda tähelepanu ning suurendada kaupade ja teenuste müüki. Alates 19. sajandil alanud tööstusrevolutsioonist ja tarbijale suunatud kaupade laiemast levikust on reklaamijad ja turustajad otsinud üha uusi viise, kuidas saada tarbiva avalikkuse tähelepanu ning eristada enda pakutatavat toodet konkurentide omast. Nii on juba 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul kasutatud tuntud inimeste, nagu näiteks Thomas Edisoni, nime ja fotot parfüümide, tubaka ja ravimite reklaamimisel. Selline isiku identiteedi kasutamine kaubanduslikel eesmärkidel on aga viinud mitmetel juhtudel reklaamis kasutatava isiku stressi, häirituse ja nõrdimuseni.⁶

Iseenesest on tegu kavala reklaamitrikiga ning kapitalistliku ühiskonna arengus loogilise sammuga, kuid igasuguste uuendustega kaasnevad ka lahendust nõudvad probleemkohad.

⁵ Dobre, D.-L. Violations of Personality Rights through the Internet: German, Romanian and European Perspectives. Craiova: Revista de Stiinte Juridice 2016, lk 59.

⁶ Beverly-Smith, H., Ohly, A., Lucas-Schloetter, A. Privacy, property and personality. New York: Cambridge University Press 2005, lk 1.

Isikute reklaamis kasutamine on õiguspärane meetod toote populaarsuse suurendamiseks nagu iga teinegi, kui selleks on sõlmitud isikuga ka vastav kokkulepe.

Isikuõigusi käsitlevas artiklis on lisaks märgitud, et tootjad ja teenusepakkujad on osavad leidma erinevaid võimalusi, kuidas kasutada isiku identiteeti enda toote või teenuse tarbeks. Tänapäeval kasutatakse lisaks tavapäraseks saanud reklaamnägudele, nagu sportlased ja popstaarid, ka erinevaid oma ala professionaale, avaliku võimu esindajaid ja poliitikuid toodete ja teenustega seostamiseks ning selle kaudu paremate müügitulemuste saamiseks. Sellised isikud ise üldjuhul oma nime või pilti reklaamimise eesmärgil ei kasuta ega kujuta seda tavaliselt ettegi, kuni reklaamijad selleks endale sobiva õigusliku või õigusvastase mooduse leiavad.⁷

Keskne põhimõte siinkohal, isegi kui isik sellistest võimalustest teadlik ei ole, peaks olema see, et isik saab õiguste kasutamise eest ka vastavalt tasustatud.

K. Bassewitz on välja toonud, et majanduslikust vaatenurgast omab isikuõiguste puhul suurt rolli tuntud isiksuste kasutamine reklaamis ja turunduses, mille kaudu võivad tuntud isikud teenida suuremat tulu kui enda nii-öelda põhitegevuse kaudu. Seda süsteemi hoiavad üleval suured agentuurid, mis tegelevad inimeste vahendamisega. Juriidilisest seisukohast võttes tõstatab aga isiksuse kommertsialiseerimine mitmeid olulisi küsimuskohti, mis edaspidi ka arutlusele tulevad, näiteks, kuidas on isikul soovi korral võimalik seista vastu enda kujutise kasutamisele ärilistel eesmärkidel.⁸

Lähtuvalt kirjeldatust saab isikuõigusele tekkida rahaline väärtus selle kasutamise kaudu toote või teenuse läbimüügi suurendamisel ning rikastumine seisneda kasus, mida tänu isikuõiguse kasutamisele saadi. Järgnevalt tuleks selgitada, mida on võimalik mõista isikuõiguse all ja kuidas seda mõistet piiritleda.

1.1.2. Isikuõiguste piiritlemine

Isikuõiguste määratlemiseks ja piiritlemiseks tuleks uurida, kuidas on neile mõistetele lähenetud õiguskirjanduses ja kuidas on need sisustatud seadustes. Sissejuhatavalt tuleks

⁷ Beverly-Smith (viide 6), lk 1.

⁸ Bassewitz, K. Personlichkeitsrecht zwischen Kommerz und Menschenwürde – Lanham Act und Right of Publicity als Vorbild für Deutschland. Bonn: DAJV Newsletter 2006, lk 5.

selguse huvides lahti mõtestada mõisted nagu isikuõigus, isiklik õigus ja isiksusõigus. Eesti õigekeelsussõnaraamat⁹ annab isiku vastena üksikisiku mõiste, millega kuuluvad kokku näiteks isikunimi, -puutumatus, -vabadus, -kirjeldus. Sarnaselt isiku mõistega on sisustatud isiksus kui midagi isikuga kokku kuuluvat, nagu näiteks isiksuseomadus. Seega, järgnevalt isikuõigustega tegeledes võiks isiku- ja isiksusõigusi käsitleda kui isikuga vahetult kokku puutuvaid õigusi, nagu näiteks õigus enesemääramisele ja õigus enda kujutisele. Isikliku õiguse vasteks on sõnaraamatu järgi seevastu midagi isiklikku, mis kuulub isiku juurde, kuid katab laiemat ringi kui isikuga vahetult seotu, nagu näiteks isiklik vara, arvamus, huvi. Seetõttu saab isiklike õiguste all silmas pidada ka isikuõigusi ning käesoleva töö raames tuleb selle nimetuse all käsitlemisele üksnes eelnevalt väljatoodud isikuga vahetult kokku puutuvad õigused.

Eesti siseriiklikus õiguses üldpildi saamiseks ja põhialuste uurimiseks annab aluse Eesti Vabariigi põhiseadus (PS)¹⁰. Põhiõigused, vabadused ja kohustused sätestab põhiseaduse 2. peatükk, milles on paika pandud ja sätestatud üldiselt kõik teemakohane. PS § 9 sätestab, et põhiseaduses loetletud kõigi ja igaühe õigused, vabadused ja kohustused on võrdselt kõigil isikutel. PS § 10 sätestab jällegi, et käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei kujuta endast kinnist loetelu ning neid võib olla teisigi, kui need vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.

M. Hirvoja on leidnud, et põhiõigused on üldjuhul, kuid mitte alati kaitstud karistusõiguslikult. Karistusseadustiku¹¹ (KarS) § 157¹ järgi on karistatav delikaatsete isikuandmete ebaseaduslik avaldamine ja § 156 järgi sõnumisaladuse rikkumine. KarS § 157² järgi on karistatav teise isiku identiteedi ebaseaduslik kasutamine, kuid selle alla ei kuulu näiteks laimamine, solvamine või eraelu puutumatus rikkumine tervikuna. Karistusõiguse *ultima ratio* põhimõttest ning määratletuse nõudest tulenevalt oleks mõeldamatu ja ebavajalik isikuõiguste väga laia spektri terviklik kriminaliseerimine. Seetõttu on oluline roll täita eraõigusel ja täpsemalt võlaõigusseadusel¹² (VÕS), kuivõrd isikuõiguste rikkumisega võidakse tekitada nii varalist kui mittevaralist kahju.¹³

M. Hirvoja on välja toonud, et VÕS §-des 131, 134 ja 1055 kasutatakse isikuõiguse mõistet vastavalt varalise kahju hüvitamise, vabaduse võtmise või isikuõiguste rikkumise, mittevaralise

⁹ Eesti õigekeelsussõnaraamat. Kättesaadav: <https://www.eki.ee/dict/qs>.

¹⁰ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

¹¹ Karistusseadustik. – RT I, 21.05.2021, 9.

¹² Võlaõigusseadus. – RT I, 04.01.2021, 19.

¹³ Hirvoja, M. Tõrjuv kahjuhüvitis Eesti ja Saksa võlaõiguses mittevaralise kahju hüvitamise ning nende seos karistusliku kahjuhüvitise kontseptsiooniga. – Juridica 2011/1.

kahju hüvitamise erisuste ja kahju tekitava tegevuse keelamise kontekstis. Isikuõiguse mõiste definitsiooni ei ole küll võlaõigusseaduses välja toodud, kuid selle saab tuletada sätete sõnastustest. VÕS § 1055 sätestab, et kehavigastuse tekitamise, tervise kahjustamise, eraelu puutumatus või muu isikuõiguse rikkumise puhul võib muu hulgas nõuda, et keelataks kahju tekitajal teisele isikule lähenemine, reguleeritaks eluaseme kasutamist või suhtlemist või rakendataks muid sarnaseid abinõusid. VÕS § 134 sätestab, et isikult vabaduse võtmisest, isikule kehavigastuse tekitamisest, tema tervise kahjustamisest või muu isikuõiguse rikkumisest, sealhulgas isiku au teotamisest tekkinud kahju hüvitamise kohustuse olemasolu korral tuleb kahjustatud isikule mittevaralise kahju hüvitiseks maksta mõistlik rahasumma. VÕS §-d 1045, 1046 ja 1047 kasutavad isiklike õiguste mõistet, mille puhul on tegu isikuõiguste mõiste sisulise sünonüümiga ning näitlikustavas loetelus on lisaks välja toodud isiku nime või kujutise õigustamatu kasutamine. Saksa õiguses on käibel sarnane mõiste *Persönlichkeitsrecht*, mille alused ja piirid on määratud kohtupraktikaga. Isikuõigused hõlmavad erinevaid valdkondi – kirjanduses tuuakse välja ennekõike privaat- ja intiimsfäär, sealhulgas lisaks koduruumile büroo ja avalik eraldatud koht, kus isik soovib objektiivselt äratuntavalt üksi olla. Samuti tuuakse välja veel sõnumisaladus, au, õigus enda kujutisele, õigus informatsioonilisele enesemääramisele jne.¹⁴

K. Must on märkinud, et isikuõigus enda kujutisele on Saksamaal kaitstud eraldi kujutava kunsti ja fotograafiateoste autoriõiguse seadusega (KUG), mille järgi tohib isiku kujutist üksnes tema enda nõusolekul levitada. Nõusolekut levitamiseks on tarvis ka peale isiku surma 10 aasta jooksul, mille korral saavad nõusoleku anda isiku lähedased. Erandina, kui ei kahjustata isiku õigustatud huve, võib kujutist levitada päevakajaliste või avalike sündmuste kajastamise raames, kõrgema kunstilise eesmärgi nimel või juhul, kui isik on kujutisel üksnes taustafunktsioonina. Eestis on võrreldav kaitse sätestatud isikuandmete kaitse seaduses (IKS) ja reklaamiseaduses (RekS), mis seavad keelu ilma isiku kirjaliku nõusolekuta kasutada tema häält, kujutist, pildimaterjali või viidet tema kohta. Samuti on sätestatud isiku õiguste surmajärgne kasutusregulatsioon ning erandid õiguste kasutamise kohta ajakirjanduslikul, akadeemilisel, kunstilisel või kirjanduslikul eesmärgil.¹⁵

Hea näide on E. Ondrejova artiklis välja toodud Tšehhi tsiviilkoodeksis kehtestatud õigus kujutisele, mis põhineb autonoomsel tahtel ja vabal valikul otsustada, kas isikust võib teha kujutise ja seda levitada. Juhul, kui isik annab nõusoleku endast kujutise tegemiseks viisil, mis

¹⁴ Hirvoja, M. – *Juridica* 2011/1.

¹⁵ Must (viide 1), lk 41.

hõlmab ka levitamist, eeldatakse, et antud nõusolek kehtib samuti kujutise tavapärasele reproduktsioonile ja levitamisele. Samas säilib isikul õigus enda nõusolek igal ajal tagasi võtta.¹⁶

Lisaks toodud näidetele on isikuõiguste kaitse põhimõtted rahvusvaheliselt sätestatud muuhulgas Euroopa Liidu põhiõiguste hartas¹⁷ ja ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis¹⁸.

Tulenevalt eeltoodud näidetest on isikuõiguse täpne piiritlemine keeruline ja võib-olla et isegi mitte niivõrd oluline, sest isikuga seotud õiguste sfäär on sedavõrd lai, et selle raamidesse paigutamine ei saakski olla mõistuspärane. Siiski, lähtuvalt isikuõiguse rikkumisega saadu hüvitamisest tuleks analüüsida, millised õigused on eelkõige olulised rikkumiskondiktsiooni kontekstis.

1.1.3. Isikuõiguste käsitus lähtuvalt rikkumiskondiktsioonist

Ärisaladuse kohta ajakirjas *Juridica* avaldatud artiklis¹⁹ on välja toodud, et rikkumisega saadud tulu väljanõudmine saab käia Eesti õiguses alusetu rikastumise regulatsiooni kaudu, kuid see peaks olema eelkõige suunatud VÕS kommentaaride kohaselt absoluutse iseloomuga õiguste kaitsele. Seega artikli autori hinnangul võiks alusetu rikastumise normid olla kohaldatavad näiteks intellektuaalse omandi õiguste rikkumise, aga mitte ärisaladuse rikkumise korral.

E. Liiv on leidnud, et kaitstavate õiguste esemed, lähtudes mittevaralise kahju tekkimisest, saab absoluutsete õiguste alaliikide järgi jaotada põhimõtteliselt kaheks: isiklikud õigushüved (nt õigus elule, keha, tervise ja vabaduse kaitsele) ning üldised isikuõigused (nt enesemääramis- ja enesekujutamisoigus, õigus eraelu puutumatusel).²⁰

Eeltoodud jaotusest võiks lähtuda ka rikkumiskondiktsiooni rakendamise uurimisel isikuõiguste rikkumisel ning keskenduda sellest tulenevalt eelkõige üldiste isikuõiguste rikkumistele.

¹⁶ Ondrejova, E. Protection of Personal Rights in the Czech New Civil Code. Budapest: ELTE Law Journal, 2014, lk 57.

¹⁷ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT C 83, 30.03.2010.

¹⁸ ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon. – <https://vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon>.

¹⁹ Värvi, A. Ärisaladuse kaitse uus nägu. – *Juridica* 2020/5, lk 420.

²⁰ Liiv, E. Väljendusvabaduse ja üldiste isikuõiguste konflikt veebipäevikute ja foorumite näitel. – *Juridica* 2008/8.

E. Liiv on märkinud, et üldised isikuõigused on võimalik tuletada peamiselt Euroopa inimõiguste konventsioonist (EIÕK)²¹, Eesti põhiseaduse §-s 10 sätestatud põhiõiguste arenguklauslist ja põhiseaduse § 19 lõikes 1 sätestatud üldisest vabadusõigusest. Inimväärikus ei ole lõplikult defineeritav ehk inimväärikuse elementide loetelu pole ajas ja ruumis ammendav. Eesti õiguskorras ei saa esitada ammendavat käsitlust kaitstavate õigushüvede kohta, siiski on üldised isikuõigused kui tsiviilõiguse esemed identifitseeritavad õigusemõistmise käigus.²²

T. Tampuu õpikus sisustatakse rikkumiskondiktsiooni rakendamise aluseks olevate isikuõiguste rikkumist VÕS § 1045 lg 1 punkti 4 kaudu, mille järgi kaitstavateks isiklikeks õigusteks on VÕS § 1046 lg-s 1 toodud loetelu. Välja on toodud isiku au, nimi, kujutis, eraelu puutumatus, väärikus, elulookirjeldus, kehaline puutumatus, seksuaalsus, enesemääramine ja mittediskrimineeriv kohtlemine. Eraelu puutumatus õiguse alla kuulub õigus perekonna ja kodu puutumatus. Lisaks on välja toodud isikuandmete kaitse seaduses sätestatud isikuandmed kui isiklikud õigused.²³

Võlaõigusseaduse kommentaarides on kaitstavate isikuõigustena lisaks välja toodud vabadus, isikupuutumatus ja vaba eneseteostus kui üldine isikuõigus, mille erinormid on vastavalt eraelu ja kodu puutumatus, õigus südametunnistuse, usu- ning mõttevabadusele. Vaba eneseteostus hõlmab ka enesekujutamise ja informatsioonilise enesemääramise õigust ehk õigust otsustada enda kujutise, sõna ja andmete kasutamise üle.²⁴

Oluline on siinkohal välja tuua, et isikuõiguste adreessaadiks saab olla nii avalik võim kui ka teine isik, mida tuntakse põhiõiguste kolmikmõju all, nagu kirjeldab Šipilov. See on endaga kaasa toonud laiemat õiguskaitsevõimaluste spektri, aga üheskoos võimalustega ka rohkem vaidlust, sest õigusi saab kasutada isikutevaheliselt üksteise suhtes. Kolmikmõju seaduslik alus on sätestatud põhiseaduse §-s 19.²⁵

Tulenevalt eelpool välja toodud käsitlusest võiks rikkumiskondiktsioon eelkõige olla rakendatav isikuõiguste puhul, mille korral on tõenäolisim rahaliselt mõõdetava kasu

²¹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/13320295>.

²² Liiv, E. – Juridica 2008/8.

²³ Tampuu, T. Lepinguvälised võlasuhted. Tallinn: Juura 2017, lk 97, 238–239.

²⁴ Varul, P. jt (koost). VÕSK I § 131/4.3–4.4. Võlaõigusseadus I. Komm vlj. Tallinn: Juura 2016.

²⁵ Šipilov, V. Põhiõiguste kolmikmõju. Ülevaade Justiitsministeeriumi 2010. aasta teadustööde konkursi võidutööst pealkirjaga „Põhiõiguste kolmikmõju ja Euroopa Liidu õiguse horisontaalne kohaldatavus“. Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vitali_sipilov_pohioiguste_kolmikmõju.pdf.

tekkimine. Selliseks õiguseks võiks olla näiteks isiku informatsioonilise enesemääramise õigus. Isiku kujutise, sõna või andmete õigusliku aluseta kasutamine võiks kõige tõenäolisemalt kaasa tuua rikkuja kasu, sest neid on võimalik füüsilisel kujul kasutada trükimeedias, reklaamides, televisioonis jne. Milliste isikuõiguste puhul ja mil viisil on aga praktikas rikkumiskondiktsiooni rakendatud, tuleb analüüsimisele edaspidiselt.

Järgnevalt annab magistritöö autor ülevaate põhiliselt käsitletavatest isikuõiguste teemavaldkondadest. Oluline on siinkohal märkida, et nagu ei ole võimalik anda ammendavat loetelu isiku kaitstavate õigushüvede kohta, ei ole autori hinnangul võimalik täpselt piiritleda ka kaitstavaid isikuõiguseid rikkumiskondiktsiooni kontekstis. Edaspidisel teema arenemisel joonduvad välja küll põhilised isikuõigused, mille korral rikkumiskondiktsiooni on kohaldatud, kuid praktika arenedes võivad rikkumiskondiktsiooni eelduste täidetuse korral laieneda eelduslikult ka selle rakendusjuhud.

1.2. Rikkumiskondiktsiooni kontekstis olulisemate isikuõiguste kaitse

1.2.1. Üldised isiksusõigused

Antud kontekstis isikuõigusi käsitledes on oluline koht PS §-l 19, mis sätestab, et igaühel on õigus vabale eneseteostusele.

Põhiseaduse kommentaaris on välja toodud, et õigus vabale eneseteostusele konkretiseerib inimväärikuse kaitse põhimõtet, mis koos sotsiaaliigi põhimõttega moodustavad Eesti Vabariigi põhikorra tuuma. Inimväärikus kuulub igale inimesele kaasasündinud omadusena ning see on võõrandamatu. Eeldades, et objektiivsed mõõdupuud inimväärikusega kaitstavate õigushüvede määramiseks puuduvad, otsustab iga inimene ise, mis on tema jaoks väärtuslik, ning riik peab tagama nende väärtuste õiguskaitse.²⁶

R. Alexy on leidnud, et üldise isiksusõiguse kaitsealasse kuuluvad tingimused, mis on olulised inimese väärikuse väljendajana isiku vabaks eneseteostuseks. Täpsemalt aga ei ole võimalik piiritleda tingimusi, mis on olulised vabaks eneseteostuseks inimväärikuse väljendajana, sest need tingimused on muutlikud ning paljusid neist kaitsevad muud põhiõigused kui *lex specialis*

²⁶ Madise, Ü. jt (koost). PSK § 19/3. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. V. vlj. Tallinn: Juura 2020.

üldise isiksusõiguse suhtes. Seega, sätte kaitseala piirdub selliste isiksuse vaba eneseteostuse kui inimese väarikuse väljenduse tingimustega, mida juba muud põhiõigused ei kata.²⁷

Põhiseaduse kommentaari kohaselt on vaba eneseteostus kui üldine isiksusõigus seotud paljudel juhtudel muude konkreetsemate põhiõigustega. Vaba eneseteostuse õigus ning sellega kaitstud enesemääramis- ja enesekujutamiseõigus on omakorda erilistest põhiõigustest kõige tihedamalt seotud eraelu puutumatusega, mis näitab põhiõiguste vahelist orgaanilist seost.²⁸

R. Alexy märgib ka, et üldise isiksusõiguse kaitsevaldkonna lõpliku defineerimise võimatuse tõttu on üksnes võimalik moodustada järgnevaid kaigusgrupee²⁹.

1) Sala- ja intiimvaldkond

Siia alla võiksid kuuluda näiteks päevikumärkmed, lahtusaktid ja meditsiinilised kartoteegid, kui need peaksid jääma välja PS §-s 26 sätestatud eraelu kaitsealast.³⁰

2) Informatsiooniline enesemääramine

PS §-d 26 ja 42 kaitsevad isikut vastavalt eraelu puutumatuse ja tahte vastaselt andmete kogumise eest isiku veendumuste kohta. Nende alla ei kuulu aga isiku vaimset seisundit ja iseloomu puudutava info kogumine ja säilitamine, lisaks võiks PS § 19 lg 1 kui üldine isiksusõigus kaitsta ka informatsioonilist enesemääramise õigust. Selles seisneb isiku õigus otsustada, millistes piirides tema isiklike andmeid avaldatakse, ning üldine isiksusõigus peaks tagama selle laiapõhjalise kaitse erinevate võimalike olukordade tarbeks. Arenevas infoühiskonnas võib juba suhteliselt väheste andmete põhjal isiksuse kohta palju teada saada.³¹

Informatsioonilise enesemääramise õigusel on oluline puutumus rikkumiskondiktsiooni rakendamiseiga, nimelt isiku andmete kasutamisega ilma vastava nõusolekuta rikutakse eelkõige isiku õigust luua endast täpselt selline kuvand, nagu isik ise soovib.

²⁷ Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica 2001, eriväljaanne, lk 59.

²⁸ Madise, Ü. jt (koost). PSK § 19/5.

²⁹ Alexy (viide 27), lk 60–61.

³⁰ Samas.

³¹ Samas.

3) Seksuaalne enesemääramine

Üldine isiksusõigus tagab kaitse ka siin, kui PS § 26 kaitsealast peaks konkreetne situatsioon välja jääma. Selle alla kuuluvad näiteks soo muutmisega kaasnevad küsimused, mis on osa isiku vabast eneseteostusest.³²

4) Õigus kujutisele ja sõnadele

Isiku õiguse kujutisele puhul on eelkõige tegemist kujutise kasutamiselega massiteabevahendis. Näiteks on lubatud kurjategija näitamine televisioonis, kui on toimunud üldsust huvitav sündmus, ent kui näidata kurjategijat peale karistuse kandmist ilma vajaliku aktuaalse huvita ning see takistab näiteks tema resotsialiseerumist, võiks tegu olla üldise isiksusõiguse rikkumisega.³³

Isiku õigusel oma sõnadele on oluline aspekt, et isikule ei omistataks väljaütlemisi, mida ta ise pole teinud, sest seda ükski teine põhiõigus iseseisvalt ei kata. Selle õiguse riive võib toimuda näiteks olukorras, kus avaldatakse isiku kohta väljamõeldud intervjuusid või tsitaate. Eelnevalt nimetatud õiguse kujutisele ja sõnadele rikkumise korral peab olema tagatud avalduste ümberlökkamise õigus.³⁴

Isiku õigus kujutisele ja sõnadele võiks olla rikkumiskondiktsiooni seisukohast kõige aktuaalsem, näiteks kujutise või väljaütlemiste kasutamisel artiklis või reklaamis ning selle abil kasu teenimine.

5) Üldine isiksusõigus koondpõhiõigusena

Väljatoodud klassikaliste kaasusgruppide kõrval on ka palju spetsiifilisi aspekte, mis võivad isiku vaba eneseteostust oluliselt piirata ja mida muud põhiõigused ei kaitse.³⁵

Isiku vaba eneseteostust kui üldist isiksusõigust kokku võttes saab järeldada, et see annab väga laia kaitse paljude spetsiifiliste juhtude korral, seetõttu on ka üldine isiksusõigus väga oluline kõikehõlmava kaitse loomisel ning ilma selleta võiksid potentsiaalselt tekkida ohtlikud seaduslüngad.

³² Alexy (viide 27), lk 60–61.

³³ *Samas*.

³⁴ *Samas*.

³⁵ *Samas*.

1.2.2. Puutumus teiste isikuõigustega

1.2.2.1. Isiku perekonna- ja eraelu puutumatus

Isiku vaba eneseteostus võiks olla kõige otsesemalt seotud rikkumiskondiktsiooni rakendamise alase praktikaga, kuid isikuõiguste puhul on paratamatult ühe õiguse rikkumine seotud ka teiste isikuõigustega. Näiteks isikule omistatud võõraste väljaütlemistega võidakse rikkuda peale isiku vaba eneseteostuse õiguse ka tema au ja väärrikust. Seetõttu on autor järgnevalt lühidalt kirjeldanud isikuõiguste valdkondi, millel võiks olla tähendus rikkumiskondiktsiooni rakendamise kontekstis.

ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 12 sätestab: „Kellegi era- ja perekonnaellu, kodupuutumatusse või kirjavahetusse ei tohi meelevaldselt sekkuda ega teotada kellegi au ja head nime“. Selle sättega on lisaks perekonna- ja eraelu puutumatusse hõlmatud au ja hea nime kaitse ning osaliselt ka vaba eneseteostus, mis on ülddeklaratsiooni näitel koondatud kõik ühise artikli alla.

Euroopa Liidu põhiõiguste hartas on era- ja perekonnaelu austamine sätestatud artiklis 7 järgnevalt: „Igaühel on õigus sellele, et austataks tema era- ja perekonnaelu, kodu ja edastatavate sõnumite saladust“, millega on sarnaselt ülddeklaratsioonile hõlmatud ka sõnumite saladus.

L. Wildhaber ja O. Diggelmann on välja toonud, et Euroopa inimõiguste konventsioonis on eraelu kaitse sätestatud artiklis 8, kuid see ei defineeri siiski terminit „eraelu“. Artikkel tagab sõnaselgelt nelja valdkonna: eraelu, perekonnaelu, kodu puutumatus ja kirjavahetuse saladuse austamise. Nimetatud tagatised on omavahel tihedalt seotud ja osaliselt kattuvad ning nende vaherkord ei ole alati selge.³⁶

Eesti põhiseadus sätestab igapäevase õigusena perekonna- ja eraelu puutumatus paragrahvis 26. Põhiseaduse kommentaaris on selgitatud, et antud paragrahvi sisustamisel tuleb silmas pidada, et on olemas eelnevalt välja toodud üldisem säte, mis võib olla teatud olukordades oluline eraelu kaitsmisel. Kommentaaris on silmas peetud paragrahvi 19, mis üldise isiksuspõhiõiguse kaudu tagab enesemääramise ja -kujutamise õiguse. Piiri tõmbamisel nende kahe sätte vahel tuleks

³⁶ Wildhaber, L., Diggelmann, O. Euroopa inimõiguste konventsioon ja eraelu kaitse. Uuemad suunad. – Juridica 2007/I.

PS § 26 sisustada avara kaitsealaga eraelu garantiina, mis hõlmab ka isiksuspõhiõiguse valdkondi ning on inimväärikuse põhimõtte elementaarsem väljendus ja esimene tagatis.³⁷

Põhiseaduse kommentaari kohaselt sätestab PS § 26 tõrjeõiguse, mis annab isikule õiguse eeldada, et riik ei sekku tema perekonna- ega eraellu, välja arvatud seadustes sätestatud erandlikel juhtudel. Lisaks on selle sättega hõlmatud samasugune kaitse kolmandate isikute rünnete eest, mille kohane kohustus riigile tuleneb PS §-st 13 kui riigipoolsest üldisest kaitseõigusest. Kaitse kolmandate isikute eest ei pruugi olla aga sama tugev kui kaitse riigi eest, sest ühe isiku kaitse on sageli teise isiku õiguste riive. Kaitseõiguse teostamisel on aga seadusandjal avar mänguruum, sest mingisuguse hüve kaitsmiseks on üldjuhul rohkem kui üks võimalus.³⁸

R. J. Steininger kirjutab, et õigus privaatsusele on oma loomu poolest kaitse nii-öelda õigusele õnnele, mida spetsiifilisemalt väljendades saab nimetada õiguseks rahule või puutumatusel. Selline õigus tunnustab, et kõigi inimeste elus on olemas puutumatud elemendid, mis jäävad avalikkuse eest immuunseks.³⁹

Rikkumiskondiktiooni kontekstis on isiku eraelu seisukohalt olulisel kohal kujutise kaitse õigus isiku näitamise vastu meedias ning õigus sõnale kui isiku kaitse talle avalduste omistamise eest, mida ta teinud ei ole.

Põhiseaduse kommentaar on välja toodud, et PS §-i 26 alla kuuluv eraelu puutumatus hõlmab ka õigust enesekujutamisele ehk õigust enda kujutisele ja sõnale. Nendega haakuvad avaldatu ümberlukkamise ja õiendi õigus. Isikul on õigus otsustada enda kohta käivate andmete avaldamise ja enda avalikkuse ees kujutamise üle.⁴⁰

Põhiseaduse kommentaari kohaselt on PS § 26 puhul tegu igäühe õigusega, mis laieneb kõigile füüsilistele isikutele, kuid küsitav on, kas ka juriidilistele isikutele, sest eraelu saab olla vaid füüsilisel isikul. Samas on EIK leidnud, et mõnikord, kuid siiski väga erandlikult, on võimalik laiendada sätte sisu ka juriidilistele isikutele ning sätte kaitsealasse kuulub ka isikute ameti- ja ärialane tegevus.⁴¹

³⁷ Madise, Ü. jt (koost). PSK § 26/5-8.

³⁸ *Samas*, § 26/19.

³⁹ Steininger, R. J. Infringement of Personal and Property Rights through Unauthorized Telecasting. Nebraska: Nebraska Law Review 1952, lk 601.

⁴⁰ Madise, Ü. jt (koost). PSK § 26/25.

⁴¹ *Samas*, § 26/26.

Juriidilise isiku kaitse PS § 26 järgi võiks kohalduda erandlikel juhtudel, kui juriidilise isiku õigused ei ole kaitstud muude kaitsenormidega. Seega on võimalik eraelu puutumast tagava sätte sisu laiendada õiguste kaitselünkade täitmiseks.

1.2.2.2. Isiku au ja hea nimi

Käesolevalt võiks rikkumiskondiktsiooni rakendamise kontekstis käsitlemisele tulla PS § 17, mis sätestab, et kellegi au ega head nime ei tohi teotada. Õigus aule ja heale nimele on osa inimväärikusest, mida tunnustab ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta, mille artikli 1 kohaselt on inimväärikus puutumatu ning seda tuleb austada ja kaitsta.

Põhiseaduse kommentaaris on välja toodud, et nimetatud õiguse kandjaiks on võrdselt kõik füüsilised isikud ning mitte ainult avaliku elu tegelased. Samuti, kuigi vaieldavalt, on maine omane ka juriidilisele isikule. Au ja hea nime riived võivad olla erinevad. Au ja väärikuse riive võib aset leida nii kitsas ringis üksikute isikute vahel kui ka avalikkuse ees. Hea nime ehk maine riive eeldab avalikku, laia publikut või suurt hulka inimesi mõjutavat sekkumist. Au ja väärikust kui individuaalset subjektiivset väärtust võidakse kahjustada inimesele antud hinnangutega, tema kohta öelduga, isiku panemisega au ja väärikust riivavatesse ning alandavatesse olukordadesse. Isiku maine kahjustamine tähendab inimese reputatsiooni kahjustamist avaliku arvamuse mõjutamise kaudu.⁴²

Saksa kohtuasjas⁴³ vaieldi BMW embleemi, kuhu oli lisatud tähekombinatsiooni järgiv pilkav lause, kasutamise üle müügiartiklina. Hagejaks oli mootorsõidukite tootja BMW ning kostjaks kinke- ja naljaesemete müüja. Kostja levitas muuhulgas BMW logo ja pilketekstiga kleepse. Hageja leidis, et rikutakse tema õigust kujutisele. Seevastu kostja arvates oli tegu lubatud paroodiaga.

Kohus leidis, et kuigi korporatsiooni õigust majanduslikule enesemääramisele kaitseb mingis ulatuses ka üldine isiksusõigus, siis seda õigust ei ole võimalik kasutada mistahes kolmandate isikute turukäitumise vastu, vaid ainult juhul, kui rikutakse majandusarengu kaitseala. Pilkelause lisamist hageja kujutisele mõistab üldsus naljana ning ainuüksi seepärast ka kostja kleepsutoodet ostetakse. Füüsilise isiku pilke puhul võiks olukord olla erinev, kuid kostja puhul

⁴² Madise, Ü. jt (koost). PSK § 17/4-6.

⁴³ BGH, 06/03/1986 – VI ZR 102/85.

on tegu majandusettevõttega, kes soovib turul reklaami abil tuntust koguda. Sellest tulenevalt on teda mõjutavate naljade taluvuspiir ka oluliselt kõrgem kui füüsilisel isikul.

Kokkuvõttes leidis kohus, et sellistes olukordades tuleb isikul, nagu ka praegusel juhul, taoliste naljadega leppida, kui tema suhe enda ettevõtte ja toodetega on ilmselge ning ei esine konkreetset majanduslikku ebasoodsat mõju. Olukord oleks erinev, kui kleebiste levitamine oleks rikkunud hageja mainet. Praegusel juhul pole hageja tõendanud, et oleks tekkinud mingisugune majanduslik ebasoodne mõju.

Põhiseaduse kommentaari kohaselt on au ja hea nime riive kuulumine teotamise alla üksikjuhtumi asjaolude ja hinnangu küsimus. Teotamise üks olulisi tunnuseid on teadlikkus, milleks on tahtlik ja sihipärane soov kellegi mainet oluliselt kahjustada. Au ja hea nime teotamist tuleb lugeda tugevamaks ründeks kui lihtsalt haavamist või solvamist ning selleks peab see olema kantud tahtlusest teist isikut kahjustada ning teotamiseks kasutatava viisi või meetodi häbistav, alandav ja naeruvääristav iseloom. Raskusastme hindamisel tuleb arvesse võtta avaldatu konteksti, ulatust ja ühiskondlikku tähtsust.⁴⁴

Au teotamine omakorda võiks kuuluda aga deliktalise vastutuse valdkonda, siiski on töö autori hinnangul eelduslikult võimalik au teotamise puutumus ka rikkumiskondiktsiooniga. Nimelt võiks isiku au teotamisega saadu seisneda mingi toote või teenuse nii-öelda ekstreemses reklaamis või turustamises.

Põhiseaduse kommentaari järgi on tihedaim seos PS §-s 17 sätestatud väljendus- ehk sõnavabadusega (§ 45). Üldiselt ollakse seda meelt, et nende kahe põrkuva, võrdse kaaluga väärtuse puhul tuleb arvestada mõlema kaitse olulisust. Kohtul tuleb lähtuda väljendusvabaduse vaidlustes au teotamise kaitse juures väljendusvabadusest, mis on demokraatliku ühiskonna üks fundamentaalne alustala.⁴⁵

Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) on oma lahendis märkinud, et sõnavabadus on üks demokraatliku ühiskonna tugipunkte, peamisi tingimusi demokraatliku ühiskonna arenguks ning iga indiviidi eneseväljenduseks. Seda ei kohaldata ainult väljenduse suhtes, mida peetakse kahjutuks või neutraalseks, vaid ka selliste avalduste suhtes, mis on solvavad või häirivad. Vastasel juhul ei oleks demokraatliku ühiskonna toimimine võimalik. Eelneva juures on aga

⁴⁴ Madise, Ü. jt (koost). PSK § 17/8.

⁴⁵ *Samas*, § 17/11.

oluliseks tingimuseks, et piiripealse juhtumi korral, juhul kui au ja väärkuse riive on esitatud meedias, peab olema võimalus vastata samas meediakanalis, millel on kohustus ka see vastus avaldada. Vastamise õigusega oleks inimesel raske kaitsta oma au ja head nime ning avalikkusel keeruline kujundada probleemist oma arvamust. Samuti võiks vastulausest keeldumine väljaande poolt olla sõnavabaduse õigustamatu piiramine.⁴⁶

Lisaks on välja kujunenud teatud standardid au ja väärkuse kaitse ulatusest, mille osas näitab suunda EIK Lingensi kohtuasi. Konkreetsetes asjas määratleti, et avaliku elu tegelase au ja väärkuse kriitika piirid on laiemad kui eraisikute puhul. Näiteks on poliitik teadlikult ja vältimatult andnud avalikkusele loa tähelepanelikult oma väljaütlemisi ja tegemisi jälgida.⁴⁷

Põhiseaduse kommentaari kohaselt tuleb pressivabadusega seoses arvestada pressil olulist rolli demokraatlikus ühiskonnas. Kuigi press ei tohi ületada teatud piire, eriti juhtudel, mis seonduvad teiste inimeste maine ning konfidentsiaalse informatsiooniga, lasub pressil sellegipoolest kohustus edastada informatsiooni ja arvamusi kõigis avaliku elu küsimustes.⁴⁸

Au ja väärkuse puhul isikuõigusena võiks autori hinnangul olla puutumus rikkumiskondiktsiooniga koosmõjus mingisuguse muu isikuõiguse rikkumisega, kuivõrd see annab üldised alused isiku kaitsele olukordades, kui isikut on kuskil mainitud või tema nime kasutatud. Au ja väärkuse riive võiks üldjuhul kuuluda deliktiõigusliku vastutuse alasse, kuid autori hinnangul ei oleks võimatu olukord, kus isiku au riivamisega on suudetud tekitada selline tähelepanu, millest tõusetub omakorda rikkujale tulu.

Siiski, au ja väärkuse riivamine eraldi vaadatuna ei tundu olevat rikkumiskondiktsiooni rakendamise praktiliseks aluseks, vaid kaasneb pigem mingisuguse muu isikuõiguse rikkumisega, sest isiku au ja väärkuse riive peab põhinema rikkuja teol, olgu selleks näiteks kujutise avaldamine või isikule talle mittekuuluvate väljaütlemiste omistamine. Näiteks võib rikkuja olla teeninud tulu võlausaldaja kujutise avaldamisega ajalehes, millega rikub isiku õigust kujutisele, ning sellega kaasneb pildi eripära tõttu ka isiku au ja väärkuse riive.

⁴⁶ EIKo Handyside vs. Ühendkuningriik, 07.12.1976.

⁴⁷ EIKo Lingens vs. Austria, 08.07.1986.

⁴⁸ Madise, Ü. jt (koost). PSK § 17/12.

1.3. Rikkumiskondiktsioon ja kahju hüvitamine

1.3.1. Rikkumiskondiktsiooni olemus

N. Connolly on leidnud, et alusetu rikastumise õiguses võiks saadu väljaandmine põhineda mitte üksnes õigusel saadu tagastamisele, vaid õigusel spetsiifilisele tagastusele, mis võiks seisneda näiteks kas siis tühistamisel, parandamisel, fondi sulgemisel vms.⁴⁹

A. Värv on leidnud, et põhimõte, mille kohaselt ükski isik ei peaks saama teise isiku arvel alusetult rikastuda, võiks põhjendada alusetu rikastumise õiguse kui eraldi võlaõigusliku instituudi olemasolu, ent kui see oleks ka seaduse tasandil sätestatud üksnes üldise reeglina, siis võiks seaduse rakendamine muutuda ettearvamatuks. Kriteeriumid nagu „alusetult“ ja „teise isiku arvel“ ei ole piisavalt konkreetset, mille alusel saaks tekkida nõudeõigus ning pealegi ei vaja igasugune rikastumine teise isiku arvel tingimata õiguskorra sekkumist. Näiteks olukorras, kus isiku hoone väärtus tõuseb selle kõrvale ehitatud atraktiivsema hoone tõttu, ei peaks olema väljanõutav kinnistu müügist saadud kasu. Seetõttu, et mitte takistada üldist arengut erinevate võimalike rikastumisnõuete tekkimisega, on vaja alusetu rikastumise nõuet täpsustada ja kitsendada. Selleks kasutatakse nii üldpõhimõttest tuletatud eelduste konkretiseerimist ja nii-öelda kirjutamata eelduste lisamist kui ka alusetu rikastumise kohaldamisala kitsendamist seekaudu, et muudele normidele antakse eesõigus alusetu rikastumise sätete ees (näiteks lepinguõiguslikud sätted); viimast meetodit kasutavad kõik Euroopa õiguskorrad suuremal või vähemal määral.⁵⁰

A. Värv on ka välja toonud, et Saksa ja Šveitsi kohtud on väljendanud, et alusetu rikastumise nõuded kujutavad endast „õiglase õiguse“ erilist väljendust. Sarnaselt on õigluse aspekti mainitud Eesti kohtupraktikas, nimelt on riigikohus väljendanud, et alusetu rikastumise õiguse eesmärk on kõrvaldada „ebaõiglus“ olukorras, kus üks isik teeb midagi teise isiku heaks, olemata selleks seadusest või tehingust tulenevalt kohustatud. Kaasaja õiguskirjanduses suhtutakse aga alusetu rikastumise kontseptsioonis erilise õigluse aspekti omistamisse kriitiliselt, sest iga kondiktsioonitüüp on määratud täiendama mõnda teist instituuti ning selle abil edasi kandma õiguskorras paika pandud väärtusi.⁵¹

⁴⁹ Connolly, N. *Enrichment in the Law of Unjust Enrichment and Restitution*. Dublin: Dublin University Law Journal 2012, lk 334.

⁵⁰ Värv, A. *Kulutuste kondiktsioon: teise isiku esemele tehtud kulutuste hüvitamine alusetu rikastumise õiguses*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2013, lk 46.

⁵¹ *Samas*, lk 52–53; RKTko 3-2-1-133-05, p 12.

Euroopa õigusloome arendades saab alusetu rikastumise struktureerimise kohta Värvi seisukohtade järgi tuua välja kolm peamist mudelit: Romaani, Germaani ja Anglo-Ameerika. Romaani mudeli iseloomulikuks jooneks on mittevõlgnetava kohustuse täitmise ja üldise alusetu rikastumise nõude eristamine. Romaani mudel leiab rakendust Belgia, Hispaania, Itaalia ja Prantsuse õiguses. Romaani mudeli järgi on nõude eeldusteks võlgniku rikastumine, võlausaldaja halvemine ja nendele lisaks üldised eeldused, nagu põhjuslik seos rikastumise ja halvemise vahel ning rikastumiseks õigusliku aluse puudumine. Germaani mudeli iseloomulikuks jooneks on alusetu rikastumise üldklausel ning sellest tuletatud erikoosseisud – sooritus- ja mittesoorituskonditsioonid. Germaani mudel leiab rakendust Austria, Kreeka, Saksa, Šveitsi ja Ida-Euroopa riikide alusetu rikastumise õiguses. Anglo-Ameerika mudeli iseloomulikuks jooneks on võlausaldaja esmane kohustus tõendada, et võlgnik on rikastunud võlausaldaja arvel ning et rikastumine on ebaõiglane.⁵²

N. Connolly on leidnud, et modernse arusaama kohaselt alusetu rikastumise õigusest on selle puhul tegemist põhjusliku sündmusega rikkumise ja saadu vahel samaväärselt võrdluses näiteks delikti puhul kahju tekitava sündmuse ja kahju vahel. Tuginedes korrigeeriva õigluse normatiivsele vundamendile, annab see õiguse pöörata tagasi normatiivselt defektsed tehingud, mille tulemusel on kostja rikastunud.⁵³

T. Tampuu on välja toonud, et isiku õiguse enda kujutisele kui üldise isikuõiguse kuulumine rikkumiskonditsiooni kohaldamisalasse on vaieldav. Saksa õiguse näitena on toodud rikkumiskonditsiooni kohaldamine sellise isiku puhul, kes oma õigusi turustab või kavatseb turustada. Samas peaks artikli autori hinnangul isikuõigusel olema varaline väärtus, sõltumata selle turustamise asjaolust, ning sellises olukorras peaks õiguse omanikul olema igal juhul alusetust rikastumisest tulenev hüvitusnõue.⁵⁴

Rikkumiskonditsiooni rakendamise uurimisel tuleks alustada ajaloolisest vaatenurgast, nimelt sellest, kuidas oleme jõudnud tänapäeval kehtiva kontseptsioonini.

⁵² Värvi (viide 50), lk 47–49.

⁵³ Connolly (viide 49), lk 332.

⁵⁴ Tampuu, T. Alusetu rikastumise õigus võlaõigusseaduses. Lühitulevaade. – *Juridica* 2002/7.

A. Värv on välja toonud, et 1865. aastal jõustus „Liivi-, Eesti- ja Kuramaa eraõiguse“⁵⁵ ehk Balti eraseaduse (BES) alusetu rikastumise regulatsioon, millele oli iseloomulik alusetu rikastumise keelu põhimõtte ja traditsiooniliste Rooma õiguse õiguskaitsevahendite kombineerimine. Balti eraseadusesse koondati kokku ja süstematiseeriti seni kehtinud õigus. BES oli omakorda oluline allikas 1940. aastal valminud Eesti Vabariigi tsiviilseadustiku eelnõule (TsSE). Kui TsSE-s oli üldine rikastumisnõue toodud õigustamatu rikastumise sätete algusosasa, siis BES-is asetses see subsidiaarsena teiste nõuete järel. Nimetatud struktuurilise erinevuse tõttu omandas eelnõus kõnealune TsSE § 1043 sissejuhatava iseloomu ning kaotas sellega iseseisva nõude aluse. Selle tulemusena kadus eelnõust üldine rikastumisnõue ning õigustamatu rikastumise sätetes sisaldasid üksnes soorituskondiktsioonid. 1900. aastal jõustunud Saksamaa tsiviilkoodeksis BGB⁵⁶ on alusetu rikastumine reguleeritud §-des 812–822. Paragrahvis 812 nähti valitseva doktriini kohaselt üldist ja ühtset rikastumisnõuet, seega sellist lähenemist võiks nimetada ühtsusõpetuseks. Sellisele lähenemisele oli omane alusetu rikastumise õiguse kujutamine õigluse põhimõtte otsese väljendusena. Kaasaegset Saksa alusetu rikastumise õiguse dogmaatikat võiks iseloomustada kui üldise rikastumisnõude dekonstrueerimist erikoosseisudeks. Eristamisteooria kui õpetuse tuum seisneb selles, et sama sätte alusel eristatakse sooritus- ja mittesoorituskondiktsioone. Õpetuse kohaselt on soorituskondiktsioon lepinguõigust täiendav ja hüvede käibe valdkonda kuuluv instituut ning mittesoorituskondiktsioonid, olulisim just rikkumiskondiktsioon, lähtuvad hüvede kaitse põhimõtetest.⁵⁷

A. Värv on leidnud, et Eesti tänapäevane võlaõigusseaduse alusetu rikastumise regulatsioon viitab selgelt oma jaotusega eristamisteooria mõjule ja Germaani mudelile. Saksa õigusdogmaatikas lähtuti eristamisteooria tekkimisel sooritus- ja mittesoorituskondiktsioonist, Eesti alusetu rikastumise õiguse ülesehituse ja mittesoorituskondiktsioonide alajaotuse tõttu on seda Saksa õiguskirjanduses peetud Germaani mudeli modernseks edasiarenduseks.⁵⁸

Eesti Vabariigi õiguses on rikkumiskondiktsioon sätestatud võlaõigusseaduse alusetu rikastumise peatüki paragrahvis 1037. Lõige 1 sätestab, et isiku nõusolekuta tema õigust rikkunud isik peab talle hüvitama rikkumise teel saadu hariliku väärtuse.

⁵⁵ Provinzialrecht der Ostseegouvernements. Dritter Theil. Privatrecht. Liv- Est- und Curlaendisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St. Petersburg: Buchdruckerei der Zweiten Abtheilung Seiner Kaiserlichen Majestät Eigener Kanzlei 1864.

⁵⁶ German Civil Code. BGB. – https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/.

⁵⁷ Värv (viide 50), lk 37-39.

⁵⁸ *Samas*, lk 48.

A. Värv on märkinud, et rikkumiskondiktsiooni seostatakse õiguskirjanduses õiguse edasikestmise ideega – rikkumise teel kaotatud hüve asemele tuleb alusetu rikastumise nõue.⁵⁹ Isik, kelle õigust on rikutud, ei kaota ega seejärel omanda mingisugust õigust uuesti, vaid kaotatud osas asendub õigus hüvele sujuvalt nõudeõigusega kaotatu ulatuses. See aitab mõista ja lahti mõtestada rikkumiskondiktsiooni kui sellise eripära.

Rikkumiskondiktsiooni rakendamise eelduseid on kaks. Esiteks peab võlgnik olema rikkunud võlausaldaja mingisugust õigust (antud kontekstis võlausaldaja isikuõigust) käsutamise, kasutamise, äratarbimise, ühendamise, segamise, ümbertöötamise teel või muul viisil. Teiseks peab võlgnik olema rikastunud võlausaldaja arvel rikkumise tulemusena.

T. Tampuu on välja toonud, et riigikohtu arvamuse järgi saab isikliku õiguse rikkumist pidada õiguse rikkumiseks rikkumiskondiktsiooni tähenduses. Sellisel juhul on kannatanu kohustus tõendada, et rikkuja on saanud kannatanu isikliku õiguse rikkumise kaudu tulu ehk tõendamisesemesse kuulub õiguse rikkumine, tulu saamine ja põhjuslik seos nende kahe vahel.⁶⁰

S. Tammer on artiklis kujutise kui tegelikult kaitstava õigushüve kohta isikuõiguse rikkumist vaadelnud isiku kujutise pinnalt. Kujutis on midagi, mida igaüks meist omab, midagi, mille kaudu ühiskond meid eristab. Enesekujutamise õigus hõlmab õigust otsustada, kas ja mil määral tohivad kolmandad isikud teist isikut avalikkuse ees kujutada. Samuti muuta isikut sedakaudu avaliku arutelu esemeks ning tuua talle kaasa avalikkuse ja meedia tahtmatu tähelepanu.⁶¹

Juhul, kui isiku kujutamine avalikkuse ees on mingil moel aset leidnud, näiteks isiku pildi ilma nõusolekuta kasutamisel ajalehes avaldatavas artiklis, ning kui lisaks on artikli müümisel ajalehele teenitud tulu, võiks kohalduda rikkumiskondiktsioon. See aga eeldaks eelnevast tulenevalt kannatanupoolset rikkumise tõendamist ehk antud juhul kujutise ilma kannatanu nõusolekuta kasutamist. Samuti on vaja tõendada rikkujapoolne rikastumine rikkumise tulemusel, millest tõusetub ka üks oluline raskuskese kondiktsiooni rakendamisel – kuidas saadut isikuõiguse rikkumise puhul täpselt tõendada. Kasu saamise tõendamine tuleb artlusele järgnevatel peatükkides.

⁵⁹ Värv (viide 50), lk 58.

⁶⁰ Tampuu (viide 23), lk 108.

⁶¹ Tammer, S. Kujutis kui tegelikult kaitstav õigushüve. – *Juridica* 2011/9.

Rikkumiskondiktsiooni eriliik on sama paragrahvi lõikes 2 sätestatud mitteõigustatud isiku käsutusest tulenev kondiktsioon, mille korral isiku mingisuguse õiguse rikkumine toimub selle käsutamise teel ning isik kiidab hiljem kehtetu käsutustehingu heaks tsiviilseadustiku üldosa seaduse⁶² (TsÜS) § 114 lg 2 mõttes. Antud kondiktsioonile käesolevas töös põhjalikumalt ei keskenduta.

T. Tampuu on leidnud, et vaieldav on rikkumiskondiktsiooni kohaldamine juhul, kui isikute vahel on ka leping ning õiguse rikkumine kujutab endast samal ajal ka lepingu rikkumist.⁶³

Isikuõiguse rikkumise olukorra kohta, kus poolte vahel on sõlmitud kokkulepe, võiks näiteks tuua Saksamaa kohtuasja⁶⁴, milles isik oli andnud loa enda fotode kasutamiseks kindlal eesmärgil. Kohtuasjas sai keskseks põhimõtte, millele on hilisemas praktikas tuginetud: kui isik annab loa enda foto kasutamiseks kindlal viisil, siis foto muul viisil kasutamine võib olla isikuõiguse rikkumine.

Kohtuasja asjaolude kohaselt kostja, kes oli meediafotograaf, tegi hagejast, kes oli tuntud teatri- ja filminäitleja, väljaandes avaldamiseks hageja nõusolekul pilte. Pildid olid tehtud hagejast eraldiseisvalt ja samuti hagejast motorrolleri peal.

Kostja andis aga väljaspool poolte vahel sõlmitud kokkulepet hagejast rolleri peal tehtud pildid konkreetse motorrolleri tootjale tasu eest reklaami eesmärgil kasutamiseks. Tootja kasutas pilte rollerite reklaamimiseks mitmes erinevas ajakirjas. Hageja esitas nõude kasu väljaandmiseks, sest hageja polnud nimetatud tegevuseks luba andnud.

Apellatsioonikohus leidis, et hagejal on õigus saada tasu saamata jäänud litsentsitasu kujul. Juhul, kui kujutise kasutamise eest pole kujutatavale isikule hüvitist makstud, langeb vastava isiku nõusoleku ja kujutise kasutamise lubatava ulatuse tõendamiskoormis rikkujale. Kohus on tuvastanud, et vastavas ulatuses nõusolek puudus ja sellega on isiku õigust tema kujutisele rikutud.

Milles veel aga ikkagi saaks seisneda isikuõiguste rikkumine ning kui kaugelt võiks selle sisustamisel rikkumiskondiktsiooni kontekstis minna? Isikuõiguste rikkumise küsimust annaks

⁶² Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 22.03.2021, 8.

⁶³ Tampuu (viide 23), lk 111.

⁶⁴ BGH, 05/08/1956 – I ZR 62/54.

teoreetiliselt lahata lõpmatutes võimalikes variantides, kus on rikunud isiku au, tema mainet, sekkunud eraellu, kasutatud tema nime, tema kujutist jne. Oluliseks aspektiks siinkohal saab aga just rikkumiskondiktsioon ehk see, kuidas on rikkumise tulemusel rikastunud ja kas on tuvastatav põhjuslik seos. Sellise koosluse esinemine, kus on tuvastatud isikuõiguse rikkumine ning selle tagajärjel rikastumine, on harv, kuid veelgi harvem on rikkumiskondiktsiooni rakendamine praktikas ehk tõendamine, kuidas ja mis ulatuses on rikkumisega rikastunud.

Siinkohal on olukorra selgitamiseks asjakohane tuua praktilisi näiteid kohtupraktikast olukordades, kus on rikkumiskondiktsiooni rakendamise üle arutatud isikuõiguste rikkumise kontekstis.

Harju maakohtu 2019. aasta lahendi⁶⁵ hagiavalduse kohaselt avaldati saates „Pealtnägija“ hageja kohta ebaõigeid faktiväiteid ja väärtushinnanguid. Hilisemas saates hageja kohta osasid aspekte täpsustati, mille käigus avaldati jätkuvalt hageja kohta ebaõigeid andmeid ja au teotavaid väärtushinnanguid. Hageja esitatud vastulauset on kostja eetrisse lasknud üksnes osaliselt ning välja on jäänud oluline osa selles sisalduvatest seisukohtadest.

Kostja leiab, et ta ei ole avaldanud hageja kohta ebaõigeid faktiväiteid ning avaldatud intervjuud ei riku hageja isiklikke õigusi. Kohus leidis väljatoodud asjaolusid arvestades, et hagi tuleb jätta rahuldamata.

Kostja juhtis tähelepanu hageja nõude aegumisele ning kohtu hinnangul oli nõue aegunud, kuid tulenevalt TsÜS § 150 lõikest 2 tuleb kahju tekitamisel rikastumisega saadu välja anda olenemata aegumistähtaja möödumisest. Nõude eeldusi tuleb hinnata vastavalt delikti põhimõtetele, lisaks tuleb kindlaks teha, kas kannatanu on saanud kahju ning kas rikkuja on rikastunud VÕS § 1037 lg 1 ja § 1039 järgi.

Rikastumise hindamisel leidis kohus, et saate avaldamise ja levitamise pole kostja tulu teenimine tõendatud, kuna saate edastamine toimub tasuta ning sellega kaasneb tulu asemel kulu. Samuti ei ole kostja konkreetset saadet tasu eest litsentseerinud, millelt oleks teenitud tulu. Lisaks oli vaidluse all asjaolu, kas saate populaarsusega seoses satub rohkem inimesi külastama kostja veebipoodi. Kohus leidis, et sellise seose jaatamine on meelevaldne, sest ükski toode ei ole seotud „Pealtnägija“ saatega ning saate vaatamisel ei suunata kasutajaid ostlema

⁶⁵ HMKo 2-16-16553.

ega reklaamita veebipoodi. Tulenevalt eeltoodust, leidis kohus, et kostja rikastumine hageja arvel saate avaldamisega ei ole leidnud tõendamist ning hageja alusetu rikastumise nõue VÕS § 1037–1039 alusel tuleb jätta rahuldamata.

Käesoleva kaasuse puhul ei suutnud hageja piisavalt veenvalt tõendada, et kostja on rikkumise tulemusel rikastunud, ning kohus jättis hagi rahuldamata. Isiku nõue põhines ebaõigete faktiväidete ja väärtushinnangute esitamisel, mille kaudu kostja oli väidetavalt rikastunud. Kohus analüüsis lahendi tegemisel erinevaid võimalikke rikastumise variante ning leidis, et konkreetsel juhul sellise nõude rahuldamiseks alus puudub. Siinkohal on oluline märkida, et hageja soovis isikuõiguste kahjustamisega teenitud kasu väljaandmist, mitte isikuõiguste kahjustamisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamist. Mittevaralise kahju hüvitamise nõue võiks eelduslikult olla kergemini tõendatav, kuid antud juhtumi spetsiifikast tulenevalt oli hageja otsustanud nõuda kostja poolt rikastumisega saadu väljaandmist.

Siiski saaks antud kaasuse puhul magistritöö autori hinnangul rääkida kostjapoolsest kasust hageja isikuõiguste rikkumisel. Konkreetne tulu ei olnud kohtu hinnangul praegusel juhul tõendatud, kuid hagejast saate tegemine ning väärtushinnangute ja faktiväidete avaldamine kujutab endas kostjapoolset kasu isikuõiguse kasutamise ja selle kaudu väärtuse saamise kujul. Seega hageja õigust rikuti ja sellest tõusetus kasu, kuid saadu väärtuse väljaselgitamine ei olnud konkreetsel juhul tulemuslik. Rikkumisest saadud kasu hariliku väärtuse hindamist ja selle aluseks võetavaid võimalikke kriteeriume analüüsib magistritöö autor edaspidi.

Alusetu rikastumise regulatsiooni järgse rikkumiskondiktsiooni ja deliktiõigusliku kahju hüvitamise nõude vahel võib praktikas tekkida mitmeid seoseid ja põimumisi kaasuste lahendamisel. Asjaolud, kas ja kuidas on võimalik neid nõudeid ühildada, tulevad analüüsimisele järgnevalt.

1.3.2. Rikkumiskondiktsiooni eristamine deliktiõiguslikust kahju hüvitamise nõudest

T. Tampuu on välja toonud, et rikkumiskondiktsioon täiendab osaliselt ka deliktiõigust, nimelt on võimalik nõuda rikkujalt hüvitist sõltumata sellest, kas õiguse omaja kandis rikkumise tõttu kahju. Rikkumiskondiktsiooni alusel esitatav nõue ei ole seega suunatud õiguse omaja endise varalise olukorra taastamisele, nagu seda on kahju hüvitamise nõue.⁶⁶

⁶⁶ Tampuu (viide 23), lk 110.

A. Värv on leidnud, et rikkumiskondiktsiooni ja kahju hüvitamise nõude puhul on tegemist omavaheliste funktsionaalsete vastanditega, teineteise peegeldusega. Nimelt, kui alusetu rikastumise nõude puhul on oluline võlgniku varaline juurdekasv, siis deliktiõiguse puhul võlausaldaja varas tekkinud negatiivsete tagajärgede kõrvaldamine. Siinkohal tuleb hästi välja ka peegelduse efekt või nii-öelda pluss ja miinus.⁶⁷

A. Värv on ka välja toonud, et Saksa õigusteadlane Walter Wilburg on keskendunud 1934. aastal avaldatud monograafias peamiselt rikkumiskondiktsiooni eripära toonitamisele, mille aluseks on Wilburgi hinnangul õiguse edasitoimimise idee. Õiguse edasitoimimine seisneb ühele isikule kuuluva õiguse kasutamise korral teise isiku poolt rikastumisõigusliku nõude tekkimises kasutatud õiguse asemele, mis nii-öelda elab edasi. 1950ndate alguses ilmus Ernst von Caemmereri teos, mida tänapäeval peetakse klassikaks Saksa alusetu rikastumise õiguse alal. Alusetu rikastumise ja kahju hüvitamise võrdluses tõi Caemmerer välja, et kui esimese puhul tuleb määratleda, millal on rikastumine alusetu, siis teise puhul tuleb hinnata kahju tekitamise õigusvastasust.⁶⁸

Sellest tulenevalt on rikkumiskondiktsiooni alusel esitatav nõude ulatus avaram, sest peale saadu hariliku väärtuse ja kasutuseeliste hüvitamist peab pahauskne rikkuja välja andma ka rikkumisega saadud tulu. Illustreerivaks näiteks rikkumisega saadu ja kahju hüvitamise vahel võiks olla kindla koguse veega täidetud anum. Piltlikult öeldes, kui isikule tekitatakse kahju, võiks seda võrrelda vee vähenemisega anumal, mille kompenseerimiseks kahju hüvitamisena tuleks endine veetase taastada. Rikkumisega saadu puhul võib veetase püsida samal tasemel, kuid saadu tuleb isikule välja anda ehk vett tuleks anumasse juurde.

Võlaõigusseaduse kommentaaris on välja toodud, et rikkumiskondiktsiooni eesmärk on täiendada deliktiõigust, kuid arvestada tuleb nende kohaldamisalade erinevustega. Deliktiõiguse üldine eesmärk on isiku kaitse kahju tekitamise eest ning rikkumiskondiktsiooni eesmärk omakorda isiku kaitse tema õiguste õigustamatu kasutamise ja sedakaudu kasu teenimise eest. Mõlemad eeldavad isikule kuuluva absoluutse õiguse õigustamatut kasutamist ehk õigusvastast tegu, seega selles osas kohaldamisalad ühtivad. Õiguskaitsevahendid erinevad

⁶⁷ Värv (viide 50), lk 55.

⁶⁸ *Samas*, lk 39–40.

aga üksteisest eesmärgi poolest, kui delikti puhul on suuniseks endise olukorra taastamine, siis rikkumiskondiktsiooni puhul saadud kasu väljaandmine.⁶⁹

T. Tampuu on märkinud, et VÕS § 1037 lg 1 kohaldamise aluseks võib olla isikuõiguse rikkumine, mis ühtlasi võib olla õigusvastane tegu VÕS § 1045 lg 1 p 4 järgi.⁷⁰

VÕS kommentaaris on leitud, et isikliku õiguse rikkumine kui delikt võib olla toime pandud tahtmatult või seisneda ka tegevusetuses. Isiklikud õigused, mis delikti alusel kaitsmisele kuuluvad, on sätestatud VÕS § 1046 lõikes 1 ning nendeks on isiku au teotamine, eraelu puutumatus või muu isikliku õiguse rikkumine, milleks võib olla näiteks isiku õigus väärrikusele, elulookirjeldusele, kehalisele puutumatusle. Märkimist väärrib, et paragrahvis 1046 kirjeldatud isikuõiguste iseloomu tõttu saavad need kuuluda üksnes füüsilistele, mitte juriidilistele isikutele. Kohtupraktikas ei ole juriidiliste isikute isikuõiguste olemasolu tunnustatud, kuid pole nende õiguste võimalikkust ka lähemalt selgitatud. Riigikohus on aga leidnud, et juriidilisele isikule ei saa tema olemuse tõttu kuuluda mittevaralise kahju hüvitamise nõuet, vaid maine kahjustamise korral võiks kõne alla tulla rikkumise lõpetamise ja varalise kahju hüvitamise nõue.⁷¹

Seega, eeltoodust tulenevalt saaks isiklike õiguste rikkumise korral eelduslikult nõue põhineda nii rikkumiskondiktsioonil kui deliktil ning tulenevalt kannatanu olukorrast ja nõudest tuleks valida sobivam nõude alus.

T. Tampuu on toonitanud, et rikkumiskondiktsiooniga ei taastata isikule alati endist olukorda, sest see pole selle sätte eesmärk, nagu on kahju hüvitamise puhul. Rikkumiskondiktsiooni eesmärk on hoopis rikastumise kõrvaldamine väärtuse osas, mis ei kuulu rikkumisega rikastunud isikule. Sätte eesmärk on kõrvaldada ebaõiglus, kus ühe isiku õigusi rikutakse ning sellest tõusetub kasu teisele isikule. Seejuures pole ka oluline, kas rikkuja tegu oli õigusvastane, süüline või kas rikastumist põhjustavaks teoks oli isegi tema enda tegu. Isiku õiguse rikkumisega on tegemist sel juhul, kui õigusesse sekkutakse ilma isiku nõusolekuta. Rikkumiskondiktsioon täiendab deliktiõigust näiteks juhul, kus kahju hüvitamise nõue on välistatud rikkuja süü puudumise tõttu. Oluline on aga rõhutada rikkumiskondiktsiooni erisust deliktiõigusest sellega, et see annab isikule tema õiguse rikkumise korral võimaluse nõuda

⁶⁹ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1037/1. – Võlaõigusseadus IV. Komm vlj. Tallinn: Juura 2020.

⁷⁰ Tampuu (viide 23), lk 108.

⁷¹ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1045/3.5.

hüvitist, sõltumata sellest, kas ta on kandnud rikkumise tõttu kahju. Näiteks olukorras, kus A sõidab rongis piletita, pole ta raudteefirmale B tekitanud kahju. Siiski peab A VÕS § 1037 lõike 1 alusel hüvitama B-le rongipileti väärtuse.⁷²

VÕS kommentaari kohaselt ei ole nimetatud nõuete ühildamise seisukohalt üldiselt isiku õiguse rikkumise korral võimalik kombineerida kahju hüvitamise ja rikastumise nõudeid selliselt, et kannatanul oleks võimalik saada hüvitist talle tekitatud kahju eest ja lisaks sellele rikkujapoolne rikkumise teel saadu väljaandmine, sest selline olukord tekitaks tasakaalu vastupidise nihkumise kannatanu alusetu rikastumise tõttu. Kannatanule peab säilima aga valikuõigus, kas esitada nõue tuginedes alusetule rikastumisele või õigusvastaselt tekitatud kahjule.⁷³

Rikkumisega rikastumise ja kahju hüvitamise nõuete konkurentsi näiteks sobiks Saksamaa kohtuasi⁷⁴, kus hagejaks oli näitleja ja modell ning kostjaks plastikakirurg. Kostja oli poolte vahelisel kokkuleppel teinud hagejale rindade suurendamise operatsiooni. Kokkuleppe väliselt aga lisas kirurg enda kodulehele reklaami, et rindade suurendamise tõttu on näitlejatel, nagu hageja, parema kujuga rinnad ja täiuslikum elu.

Hageja nõudis kostjalt litsentsitasu enda kasutamise eest reklaamis, mittevaralise kahju ja õigusabikulude hüvitamist. Hageja leidis, et fiktiivseks litsentsitasuks võiks olla 10 000 eurot. Hageja hinnangul oli kostja rikkunud tema isikuõigust ning jätnud mulje, et hageja osaleb kostja reklaamis, kasutades ära hageja avalikku populaarsust ja head väljanägemist. Lisaks tõi hageja välja, et on saanud viiekohalisi tasusid teiste reklaamikampaaniate eest.

Peale litsentsitasu nõudis hageja mittevaralise kahju hüvitamist 7500 euro ulatuses, sest sellisel viisil hageja reklaamis kasutamine rikub oluliselt tema eraelu puutumatus. Kostja hagi ei nõustunud, leides, et hageja nime ei ole kasutatud reklaami eesmärgil ning avalikkus juba niikuinii kahtlustas hageja rindade suurendamise operatsiooni enne teate avaldamist.

Kohus rahuldab hagi litsentsitasu nõudmise osas, mis kohtu hinnangul kompenseerib isikuõigusesse sekkumise. Isiku nime reklaami eesmärgil kasutamine lisab sellele automaatselt majandusliku väärtuse ning see väärtus tuleb isikule välja anda. Arvestades väljatoodud asjaolusid on hageja nõutud litsentsitasu kohtu hinnangul õiglane.

⁷² Tampuu, T. – *Juridica* 2002/7.

⁷³ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1037/3.5.

⁷⁴ LG Köln (28. Zivilkammer). Urteil vom 18.12.2013 - 28 O 172/13. – BeckRS 2014, 2971.

Kohus leidis, et mittevaralise kahju hüvitis ei kuulu väljamõistmisele, kuna asja tuleb hinnata tervikuna ning litsentsitasu nõue on praegusel juhul rahuldatud. Mittevaralise kahju hüvitamine põhineb kohtu hinnangul ideel, et ilma sellise hüvitiseta jääks isikuõiguse rikkumine kompenseerimata, kuid antud juhul on see kaetud.

Väljatoodud kohtuasi iseloomustab hästi isikuõiguste rikkumisega tekitatud olukorra kompenseerimist. Kannatanu nõudis hüvitist nii saamata jäänud litsentsitasu kui mittevaralise kahju eest, kohus aga rahaldas üksnes litsentsitasu nõude. See kinnitab ka eelnevalt väljatoodud seisukohta, et isik peab valima, millise nõude alusel ta hüvitist nõuab, ning nõuete kattuvuse osas ei ole mõlema nõude alusel hüvitise määramine põhjendatud.

Siiski võiks teoreetiliselt vaieldav olla olukord, kus majanduslik kasu mõistetakse küll isikule välja, nagu seda tehti eelnevas kaasuses kirjeldatud litsentsitasuna, kuid tugeva moraalse kahju eest eraldi hüvitist isikule ei mõisteta. Eeldatavasti peaks fiktiivne litsentsitasu hõlmama ka riive talumise kohustuse, sest selle eesmärk seaduse mõttes on rikkumisega saadu väljaandmine. Teisisõnu, litsentsitasu väljamõistmine peaks katma ka võimaliku moraalse kahju, sest tasu hõlmabki endas näiteks kujutise kasutamist mingil viisil. Kujutise kasutamisest saadud tulu on rikkumiskondiktsiooni järgi aga eraldi küsimus. Seega olukorras, kus kohus mõistaks isikule välja mitte litsentsitasu, vaid mittevaralise kahju hüvitise kujutise kasutamise eest, oleks isikul lisaks võimalus nõuda rikkumiskondiktsiooni alusel ka rikkumisega saadud tulu hüvitamist. Sel viisil oleks võimalik kannatanupoolne kahe eri nõude kombineerimine isikuõiguste rikkumise korral.

Sarnaselt kirjeldatud olukorraga on VÕS kommentaari kohaselt välja kujunenud praktika, mis kinnitab, et kannatanul on õigus lisaks kahjuhüvitisele deliktiõiguse alusel nõuda õiguse rikkumisega saadud tulu väljaandmist VÕS § 1039 ehk pahauskse rikkuja vastutuse sätte järgi.⁷⁵

T. Tampuu on välja toonud, et VÕS § 1043 järgi tuleb isikul, kes on teisele isikule õigusvastaselt kahju tekitanud, see kahju hüvitada, kui ta on selle tekitamises süüdi ja vastutab selle eest vastavalt seadusele. Seega, erinevalt rikkumiskondiktsioonist, mille eeldusteks on isiku õiguse rikkumine ja sellega rikastumine, peab delikti puhul olema täidetud delikti

⁷⁵ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV ptk 53/6.

üldkoosseis. Üldkoosseisu elemendid on tegu, kahjulik tagajärg ja nende vaheline põhjuslik seos (objektiivne teokoosseis), teo õigusvastasus ja isiku süü.⁷⁶

VÕS kommentaari järgi võib seega valiku tegemisel alusetu rikastumise ja kahju hüvitamise nõuete vahel või nende kombineerimisel oluliseks osutada kahju puudumine. Näiteks autoriõiguse rikkumisel on võimalik autoril nõuda rikkumise teel saadud kasu väljaandmist ka juhul, kui rikkumisega ei ole tekkinud autorile kahju. Teisest küljest, tulenevalt VÕS § 134 lõikest 6 saab isikuõiguse rikkumise korral mittevaralise kahju hüvitise määramisel arvestada rikkuja varalist seisundit, millega on eelduslikult hõlmatud ka rikkumise tulemusena saadud kasu. Viimase puhul on tegemist erinevate nõuete olulise põimumiskoha ja sisulise kattuvusega, mida on võimalik sobiva nõude valimisel arvestada.⁷⁷

Kahju hüvitamise õiguses esineb seega sätteid, mis lubavad hüvitise arvutamisel lähtuda rikkuja saadud kasust. Näiteks VÕS § 127 lg 6 lubab kahju hüvitise määramisel lähtuda tasu suurusest autoriõiguse, autoriõigusega kaasneva õiguse või tööstusomandiõiguse rikkumise korral, võttes arvesse summa, mida rikkuja oleks pidanud maksma, hankides loa vastava õiguse kasutamiseks. Sellest tulenevalt on kahju hüvitamise õiguses teatud juhtudel võimalik kasutada eelnevalt väljatoodud litsentsitasu arvestamise kontseptsiooni, kuid see eeldab deliktikoosseisu täidetust, samuti on see seaduse alusel piiratud kindlate juhtudega. See on aspekt, mis kujutab endas tihedat seost rikkumiskondiktsiooni ja kahju hüvitamise regulatsiooni vahel.

VÕS kommentaari kohaselt võib nõude aluse valimisel olla samuti oluline roll etteheidetavuse puudumisel. Nimelt, kahju hüvitamise nõude eelduseks on, et tegu oleks suunatud vahetult õigushüve kahjustamisele või esineks väline hooletus käibekohustuse rikkumise kujul, peale mille on vajalik rikkujal süü esinemine. Rikkumiskondiktsiooni puhul pole võrdluseks oluline teo etteheidetavus, vaid üksnes see, kas isikule kuuluvat õigust on rikutud. Samuti ei ole kondiktsiooni korral oluline rikkuja enese teadmine rikkumise olemasolust, kuid selline teadmatus võiks delikti puhul välistada rikkuja süü.⁷⁸

Illustreerimaks kahju hüvitamise nõude ja rikkumisega saadu väljaandmise nõude sarnasusi ja koosmõju võiks tuua näiteks Saksamaa kohtuasja⁷⁹ nimetusega „Alastifoto“. Asjaolude

⁷⁶ Tampuu (viide 23), lk 207.

⁷⁷ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1037/3.5.

⁷⁸ *Samas*.

⁷⁹ BGH, 22.01.1985 – VI ZR 28/83.

kohaselt kasutati isikust alastifotot, mis oli saadud õppetöö tarbeks loodud bioloogia õpikust, televisioonis, ilma sellekohase nõusolekuta.

Hageja lasi ennast ja enda poega alasti pildistada bioloogia õpikus kasutamiseks hariduse edendamise eesmärgil, sümboolse tasu eest kogusummas 150 marka. Õpikut toodeti suurusjärgus 100 000 eksemplari ning levitati üleriigiliselt 5 aasta jooksul, kuni õpikute kasutamine lõpetati. Peale õpikute kasutamise lõpetamist koolides kasutasid kaks ajakirja ja telekanal alastifotosid ilma hageja nõusolekuta. Hageja leidis, et tema isikuõigusi kujutisele ja isiksusele on rikutud fotode avaldamisega ilma nõusolekuta ja tasu maksmata. Ajakirjade avaldajatelt mõisteti mittevarelise kahju hüvitistena välja ligi 5000 eurot. Hageja nõudis lisaks ka telesaate edastajalt 5000 euro suurust hüvitist.

Kohus leidis, et hüvitise määramisel tuleb arvestada kahe järgneva olulise aspektiga, kuna tegu on isikuõiguste rikkumisega. Esiteks tuleb kannatanule kompenseerida hüvitise kujul tema isikuõigustesse õigusliku aluseta sekkumine. Teiseks jääks ilma kompensatsioonita isikuõigustesse sekkumine ilma tõhusa kaitseta. Lisaks leidis kohus, et kuna isikuõigustesse sekkumine ja selle tõttu hagejale kompensatsiooni määramine on eelnevalt tuvastatud, ei ole niivõrd vajalik analüüsida hagejale tekkinud majanduslikult ebasoodsat olukorda.

Käesoleva kaasuse puhul oli hageja enda isikuõiguste rikkumisega seotud nõude sõnastanud, lähtudes tekkinud kahjust, ning seega põhines ka kohtu analüüs peamiselt võimalikul kahjul. Ajakirjad ja televisioon kasutasid pilte aga enda majandustegevuses tulu teenimise eesmärgil, mille tõttu oleks potentsiaalne nõude alus võinud olla ka rikkumisega saadud tulu hüvitamine.

Kokkuvõttes on rikkumiskondiktsiooni ja deliktiõiguse põhiliseks erisuseks hüvitise osas selle eesmärk ja olemus – vastavalt kas rikkumisega saadu kui hüvitise väljaandmine või rikkumisega tekitatud kahju hüvitamine. Üldjuhul on tegu alternatiivsete nõuetega ning kannatanu peaks valima, kumma alusel oma nõude esitab. Oluline on seejuures aga tähele panna, et osas, milles nõuded ei kattu, peaks kannatanul olema õigus mõlemat nõuda ilma, et tekiks vastupidine olukord, kus kannatanu alusetult rikastub. Põhiline fookus isikuõiguste rikkumise korral rikkumiskondiktsiooni rakendamisel võiks olla pressideliktidel, sest valdav enamus käsitletud rikkumistest seisneb teise isiku nime või kujutise õigustamatul kasutamisel. Tulenevalt avaldamise viisist ja kohast tuleb arvestada rikkumise ulatust mõjutavaid nüansse.

VÕS kommentaar on välja toodud, et isikuõiguste rikkumisel pressideliktide puhul, isiku eraeluliste andmete õigusvastase avaldamisega, tuleb mittevaralise kahju hüvitise suuruse määramisel arvestada rikkumise ulatust ja muid pressideliktide eripärasid, näiteks seda, kas artikkel avaldati paberväljaandes või internetis, kus see saab jõuda tunduvalt suurema hulga lugejateni. Samuti tuleb arvestada vajadust kaitsta isiku elu sundkommertsialiseerimise eest, artikli avaldamisel kasu teenimise motiivi ja isiku keeldu artikli avaldamise kohta. Majanduslikult paremas positsioonis olevalt kahju tekitajalt, pressidelikti puhul näiteks suurelt meediakorporatsioonilt, tuleks välja mõista suurem mittevaralise kahju hüvitis, sest väike hüvitis ei pruugi isikut motiveerida ebaõigete andmete avaldamisest loobuma. Siiski ei saa mittevaralise kahju hüvitisena rikkujalt välja mõista saadud kasu, sest kasu väljamõistmine saab toimuda alusetu rikastumise sätete alusel.⁸⁰

M. Hirvoja on arutlenud selle üle, et kui arvestades asjaoluga, et VÕS §-d 1037 ja 1039 lubavad nõuda pressidelikti puhul näiteks võltsitud intervjuu avaldamisega saadud tulu väljaandmist alusetu rikastumise sätete alusel, siis kas ja milleks võiks veel vaja olla tõrjuvat kahjuhüvitist VÕS § 134 lõikest 6 tulenevalt. Siinkohal on olulised mõned aspektid. Esiteks on sellisel puhul väga raske tõendada, kui palju tulu tulenevalt rikkumisest väljaandja teenis või kas teenitud tulu on üleüldse võimalik tuvastada puuduvate tõendite tõttu. Teiseks ei aitaks alusetu rikastumise sätted olukorras, kus delikt ei ole toime pandud tulu teenimise eesmärgil. Näiteks, kui isiku endine elukaaslane avaldab tasuta ligipääsetavas blogis süstemaatiliselt ja õigusvastaselt kahju kannatanu intiim- või privaatsfääri andmeid. Interneti kasutusvõimaluste arenedes on isikuõiguste riive muutunud tehniliselt aina lihtsamaks ning tõendamine keerulisemaks.⁸¹

K. Sein on märkinud, et võlaõigusseaduse praegune regulatsioon võiks anda pressideliktide korral kannatanule piisavalt kaitset, sest annab talle õiguse nõuda rikkumisega saadud tulu väljaandmist VÕS § 1039 alusel ning au teotamisega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamist deliktiõiguse alusel. Mittevaralise kahju puhul saab hüvitise suuruse üle otsustamisel arvesse võtta ka argumenti, et kahjuhüvitisel peab olema preventiivne toime. Sellest tulenevalt ei oleks Eesti õiguses vaja kehtestada kannatanule tema isiklike õiguste rikkumise puhuks täiendavat õiguskaitsevahendit karistuslike kahjuhüvitiste kujul.⁸²

⁸⁰ Varul, P. jt (koost). VÕSK I § 134/4.5.

⁸¹ Hirvoja, M. – Juridica 2011/1.

⁸² Sein, K. Kas Eesti õiguses tuleks lubada karistuslikke kahjuhüvitisi? – Juridica 2008/2.

Kokkuvõtvalt saab Zimmermanni järgi väita, et deliktiõigus ja alusetu rikastumise õigus on kaks viisi, kuidas rakendada „igähele oma“ põhimõtet – keskendudes esimesel juhul kannatanu kahjule ja teisel rikkuja kasule, üksteist arvestamata.⁸³

Kehtiva deliktiõiguse ja alusetu rikastumise õiguse kombineerimisel ja vastastikusel täiendamisel võiks pressideliktide ja ka muude isikuõiguste rikkumiste kaitsesfäär olla piisavalt kaetud.

1.3.3. Rikastumise väljaandmine ja kahju hüvitamine väljaspool Eestit

K. Zweigert ja H.Kötz on leidnud, et enamik eraõiguslikest vaidlustest tõusetuvad üldiselt lepingust või deliktist. Isegi asjatundmatule isikule võiks selline jaotus olla arusaadav, mida mille all mõeldakse. Lisades sellisele jaotusele aga alusetu rikastumise, millel on samuti oluline positsioon võimalikes nõuetes, muutub asi keerulisemaks. Asjatundmatu isiku ajab selline jaotus segadusse ja seda ka täiesti mõistetavalt, sest isegi juristile võib tunduda alusetu rikastumise institutsioon kohati värvitu. Seda aga seepärast, et nimetatu alla on võimalik liigitada väga erinevaid õiguslikke olukordi, mille üheks ühiseks tunnuseks on asjaolu, et need ei kuulu ei lepingu ega delikti alla.⁸⁴

DCFR-is on välja toodud, et kõigis õigussüsteemides saab õigusliku aluseta teise isiku õiguse kasutamise tagajärjeks lugeda kohustust rikkumine kompenseerida, kuid sellise vastutuse aluseks võivad olla erinevates süsteemides sätestatud üpriski erinevad seaduslikud alused.⁸⁵

J. Beatson ja E. Schrage on kirjeldanud, et kui Saksamaa ja Prantsusmaa õiguses on sarnaselt Eestiga kasutusel abstraktsed õigusprintsüübid ja seadusnormid, siis üldise õiguse süsteem põhistab end juhtumilt juhtumile. Kodifitseeritud süsteemid annavad suurema osakaalu doktriinile ning teaduslikele kommentaaridele, võrreldes kodifitseerimata süsteemiga, mis tugineb küll põhiprintsiipidele, kuid toetub peamiselt siiski kohtuotsustele. Seega on üldise õiguse süsteemis kohtunike õiguse loomise roll suurema kaaluga.⁸⁶

⁸³ Zimmermann, Rr. Unjustified Enrichment: The Modern Civilian Approach. Oxford Journal of Legal Studies, Oxford University Press 1995, lk 404.

⁸⁴ Zweigert, K., Kötz, H. Introduction to Comparative Law. Third Edition. Oxford: Clarendon Press 1998, lk 538.

⁸⁵ Bar, C. V., Clive, E. Principles, definitions and model rules of european private law. Draft Common Frame Of Reference (DCFR). Volume IV. New York: Oxford University Press 2010, lk 4046.

⁸⁶ Beatson, J., Schrage, E. Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment. Portland: Hart Publishing 2003, lk 12.

C. Bar on leidnud, et samuti saab isikuõiguste kaitse mõningatel juhtudel toimuda postuumselt. Seda näiteks juhtudel, kus lahkunud isiku isikuõigusi rikutakse tema nime või pildi õigustamatu avaldamisega reklaami eesmärgil. Sellisel juhul on paralleel toodud autoriõiguste regulatsiooniga, mille puhul saab kaitse kesta kuni 70 aastat isiku surmast arvates.⁸⁷

C. Bar on märkinud, et tänapäeval on üldiselt leidnud aktsepteerimist, et peale nii-öelda kehaliste isikuõiguste peavad kaitstud olema ka kehatud isikuõigused. Anglo-Ameerika õigussüsteemides on spetsiifiliste isikuõiguste kaitse kujunenud spetsiifiliste nõuete kaudu, osades õigussüsteemides on seaduses proovitud sätestada spetsiifiliselt eriliiki isikuõigusi ning osad riigid on koondanud isikuõiguste kaitse üldise isikuõiguse kaitsenormi alla kokku.⁸⁸

Järgnevalt on toodud näited erinevate Euroopa riikide rikkumiskondiktsiooniga sarnase kontseptsiooni rakendamisest isikuõiguste rikkumisel.

1) Prantsusmaa

L. E. A. Zanini on välja toonud, et Euroopa 18. sajandi ühiskonna sotsiaalne struktuur jättis vähe ruumi individualismile ja isikuõigustele, sest õiguslikult olid aktuaalsemad kollektiivsed õigused. Isiksusega seotud küsimused hakkasid muutuma aktuaalsemaks ja said järjest enam tähelepanu alates Prantsuse revolutsiooni aegadest.⁸⁹

DCFR-is on märgitud, et Prantsusmaal võivad olukorrad, kus kasutatakse teise isiku nime või kujutist reklaamimise eesmärgil, kätkeada endas isiku eraelu kaitsmise põhimõtte rikkumist Prantsuse tsiviilkoodeksi artikkel 9 tähenduses.⁹⁰ Prantsuse tsiviilkoodeksi⁹¹ artikkel 9 sätestab: „Igaühel on õigus oma eraelu austamisele. Ilma et see piiraks tekitatud kahju hüvitamist, võib kohus ette näha kõik meetmed, nagu konfiskeerimine, arestimine ja muud meetmed, mis on vajalikud eraelu puutumatus rikkumise ärahoidmiseks või lõpetamiseks, hädaolukorras võib need meetmed ette näha ajutise korraldusega.“

⁸⁷ Bar, C. V. Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another. Munich: European Law Publishers 2009, lk 423.

⁸⁸ *Samas*, lk 427.

⁸⁹ Zanini, L. E. A. The Protection of the Image and Privacy in France. *Revista Brasileira Direito Civil* 2018, lk 58.

⁹⁰ Clive (viide 85), lk 4046.

⁹¹ Prantsuse tsiviilkoodeks. – <https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf>.

Artiklis 9 sätestatud õiguse rikkumisest piisab, et esitada rikkumisega tekkinud kahju hüvitamise nõue, tulenevalt Prantsusmaa kassatsioonikohtu otsusest⁹² aastast 1996. Kohtuasjas oli analüüsitud isiku kujutise avaldamise tõttu tema isikuõiguse rikkumist artiklist 9 tuleneva üldpõhimõtte alusel ning kahju hüvitamise sätte alusel. Kassatsioonikohus leidis, et sellises olukorras piisab – isegi kui pole alust kahju hüvitamise sätte kohaldamiseks – artikli 9 rikkumise tuvastamisest, et selle alusel rikkumisest tulenev olukord kompenseerida.

Prantsuse tsiviilkoodeks sätestab artikli 9 kujul üldise sätte isiku eraelu kaitse tagamiseks, mida võiks Eesti õiguse kontekstis võrrelda Eesti põhiseaduse §-s 26 sätestatud eraelu puutumatusena. Siiski tagab artikkel 9 tulenevalt nimetatud kohtuasjast kompensatsiooni määramise, mida Eesti õiguse puhul võiks tagada spetsiifilisemad sätted kahju hüvitamise või rikkumiskondiktsiooni kujul.

2) Hispaania

DCFR-is on välja toodud, et isikuõiguste rikkumise korral on saadud tulu väljanõudmine võimalik ja kinnitust leidnud isiku õiguse kujutisele rikkumise korral. Tulu väljaandmise võimalikkus on arutusel olnud ka seoses eraelu puutumatus õigusega. Seoses isiku õigusega aule pole aga tulu kompenseerimist võimalikuks peetud.⁹³

DCFR-is on märgitud, et Hispaania isiku au, privaatsuse ja kujutise kaitse seaduse artikkel 9 sätestab, et rikkuja potentsiaalse kasumi arvutamine tuleb kindlaks teha deliktiõigusliku nõude alusel isikuõiguse rikkumisega tekitatud kahju hindamise käigus. Siinkohal tuleb arvestada, et õiguse teooria kohaselt isiku õiguse kujutisele rikkumise korral hinnatakse kahju saamata jäänud litsentsitasuna.⁹⁴

C. Bar on välja toonud, et Hispaania ülemtribunal on oma praktikas väljendanud seisukohta, et isikuõiguste rikkumisel on nõuded deliktiõiguse ja alusetu rikastumise õiguse alusel kumulatiivsed. Isikuõiguste rikkumise alases õiguskirjanduses viidatakse sekkumise kondiktsioonile kui sarnasele Saksamaal rakendatava kondiktsiooniga. Rikkumisega saadu kuulub väljamõistmisele koos deliktiõigusliku nõudega, mille käigus tuleb õigusliku aluseta

⁹² Court of Cassation, Civil Chamber 1, of 5 November 1996, 94-14.798.

⁹³ Clive (viide 85), lk 4048.

⁹⁴ *Samas*.

isikuõigustesse sekkumist tõendada. Alusetu rikastumise teel saadu ja deliktiõiguslik kahju arvestatakse ühiselt ühe nõude sisse.⁹⁵

Tulenevalt eelnevast seab Hispaania õigus ja kohtupraktika isikuõiguste rikkumisel saadud tulu väljaandmisele kitsamad raamid, kui seda teeb Eesti õigus. Isiku õiguse kujutisele rikkumise korral saadud tulu väljaandmist tuleb hinnata deliktiõigusliku nõude arutamise käigus ning summa hindamisel lähtutakse fiktiivsest litsentsitasust.

3) Itaalia

C. Bar on märkinud, et Itaalia puhul on käinud diskussioon selle üle, kas Itaalia õiguskorra kohaselt kehtivad üksnes spetsiifilised isikuõigused või kuuluvad need kollektiivse ühisnimetaja kui üldise isikuõiguse alla. Itaalia tsiviilkoodeksis on sõnaselgelt sätestatud kahe spetsiifilise isikuõiguse – isiku nimi ja kujutis – kaitse. Kohtupraktika on sellest aga kaugemale läinud ning aktsepteerinud ka teiste isikuõiguste kaitset, nagu näiteks õigus isiklikule ruumile ja õigus identiteedile.⁹⁶

C. Bar on välja toonud, et reeglina isiklike õiguste, nagu isiku nime, kujutise või hääle, õigusliku aluseta kaubandusliku kasutamise kui rikkumise heastamine toimub üksnes deliktiõiguse kontekstis ning rikastumise ulatuse hindamist kompensatsiooni määramisel ei arvestata. Itaalia õigusteaduses leitakse, et taolises olukorras peab siiski olema võimalik rikkujalt ka tema poolt õigusliku aluseta saadu väljanõudmine.⁹⁷

Seega on Itaalia puhul keskendunud enam deliktiõiguslikele nõuetele isikuõiguste rikkumistega seoses ning rikkumiskondiktsiooni rakendamise praktika on arengujärgus. Sarnases olukorras on Eesti, kus rikkumisega saadu väljaandmine vajab veel praktikas olulisel määral läbivaidlemist.

4) Ungari

C. Bar on leidnud, et Ungari puhul on sarnaselt Eestiga tegu riigiga, kus mitmete spetsiifiliste isikuõiguste kõrval esineb ka üldise isikuõiguse kaitse kontseptsioon.⁹⁸

⁹⁵ Bar, C. V. Principles of European Law. Unjustified Enrichment. Munich: European Law Publishers 2010, lk 154.

⁹⁶ Bar (viide 87), lk 427–428.

⁹⁷ Bar (viide 95) lk 155.

⁹⁸ Bar (viide 87), lk 428.

DCFR-i kohaselt ei ole Ungari õiguses võrreldavat doktriini, mis on näiteks Saksamaa või Hispaania õiguses teise isiku õigusesse sekkumise tulemusel rikastumise kontseptsiooni (sekkumiskondiktsioon) kujul. Probleemid, mis tõusetuvad seoses isikuõigusesse sekkumisega rikastumise tõttu, lahendatakse enamjaolt isikuõiguste seaduse sätete alusel, mis omakorda suunavad alusetu rikastumise sätete juurde.⁹⁹

DCFR-i järgi toimub isikuõiguste rikkumisel eraõigusliku isiku poolt kompenseerimine üldjuhul mittevahalise kahju hüvitamise sätete alusel. Lisaks on tsiviilkoodeksis sätestatud, et kohus võib rikkujat kohustada maksma mingisuguse summa heategevuseks mittetulundusühingule.¹⁰⁰

Ungari õigus on eeltoodut arvestades enda käsitluse poolest seni väljatoodud riikidest kõige kaugem Eesti õigusest. Rikkumiskondiktsiooni-sarnast kontseptsiooni Ungari õiguses ei esine ning seda kompenseerivad niivõrd kui võimalik mittevahalise kahju hüvitamise sätted.

5) Poola

DCFR-i kohaselt on Poola õiguses nii kehaliste kui kehatute isikuõiguste kaitse reguleeritud tsiviilkoodeksis. Sellistesse õigustesse sekkumise seadusvastasust eeldatakse. Isik, kelle õigusi rikutakse, saab nõuda mittevahalise kahju hüvitist või makse tegemist mittetulundusühingule. Eelnev kehtib aga eeldusel, et rikkuja süü on tuvastatud. Lisaks võib eeldada, et rikkuja poolt rikkumisega saadu võetakse arvesse hüvitise määramisel.¹⁰¹

Samuti on Poola õiguses erinevalt Eesti õigusest sätestatud rikkumise teel saadu väljaandmine kahju hüvitamise kontekstis ning pole eraldi sätestatud isikuõiguse rikkumise teel saadu väljanõudmise kontseptsiooni.

Võrdlusest erinevate Euroopa riikidega võib üldiselt järeldada, et isikuõiguste rikkumisega saadu väljanõudmine rikkumiskondiktsiooniga sarnase konstruktsiooni alusel on võrdlemisi vähe levinud ja pigem arengutee algstaadiumis.

⁹⁹ Clive (viide 85), lk 4050.

¹⁰⁰ *Samas*.

¹⁰¹ *Samas*, lk 4051.

2. RIKKUMISKONDIKTSIOONI EELDUSED

2.1. Rikkumiskondiktsiooni eelduste kujunemine

D. Johnston ja R. Zimmermann on märkinud, et alusetu rikastumine (*unjustified enrichment*) kui väljend otsetõlkes inglise keelest võiks olla ka „õigustamatu rikastumine“, mis hoiab endas teatud müstilist iseloomu. Tõusetub küsimus, mis puhul on toimunud rikastumine ja millal on see õigustamatu. Kunagi on Rooma jurist Pomponius kirja pannud kuulsaks saanud sõnad: „*nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletioem*“, mis võiks tõlkes tähendada, et loomuseaduse järgselt on õige, et keegi ei tohiks õigustamata rikastuda teise isiku arvel. Sellega tõi Pomponius välja ja pani kirja alusetu rikastumise võtmekohad, milleks on rikastumine, õigusliku aluseta ja kellegi teise kulul.¹⁰²

Rikkumiskondiktsiooni ja selle eelduste uurimisel saaks ja tuleks pöörata pilk normi olemusele, eeldustele ja kasutusele Saksamaa õiguses, mille puhul on tegu olulise õigussüsteemiga Eesti õigusruumi kujunemisel.

Võlaõigusseaduse kommentaari kohaselt on VÕS § 1037, 1038 ja 1039 kui rikkumiskondiktsiooni sätete aluseks D. Königi väljapakutud Saksa reformiseadus.¹⁰³

K. Must on välja toonud, et reformikavand põhineb suures osas Saksa alusetu rikastumise regulatsioonil, tunnustatud õigusteoorial ja kohtupraktikal. Sellest tulenevalt oleks alust väita, et Saksa alusetu rikastumise valdkond on sobilik, et aidata kaasa Eesti vastava valdkonna seaduse mõtte ja eesmärgi väljaselgitamisele.¹⁰⁴

K. Must on ka märkinud, et rikkumis- ja sekkumiskondiktsiooni vaadates jääb paratamatult esimesena silma segadusttekitav erinevus nimetuses. Eestikeelde otsetõlgituna peaks rikkumiskondiktsioon kandma samuti nime sekkumiskondiktsioon (*Eingriffskondiktion*), kuid võlaõigusseaduse eelnõu seletuskirjast ega Riigikogu arutelust sõnastuse erinevuse kohta selgitusi ei tõusetu.¹⁰⁵

¹⁰² Johnston, D., Zimmermann, R. *Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press 2002, lk 3.

¹⁰³ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1037/2; 1038/2; 1039/2.

¹⁰⁴ Must (viide 1), lk 30.

¹⁰⁵ *Samas*, lk 31.

Tõenäoliselt on rikkumiskondiktsiooni kohta leitud, et see on meie õiguslikku keelekonteksti paremini sobiv ning sisulist erinevust antud sõnademängust ei tohiks tekkida.

Näitlikustavaks võrdluseks on magistritöö autor järgnevalt esitanud Eesti ja Saksamaa vastavad regulatsioonid ja näited kohtupraktikast, et tekiks üldpilt riikide vastava õiguskontseptsiooni rakendamise seostest ja eripäradest.

M. Schermaier on sedastanud, et Saksamaa alusetu rikastumise õigus jaotub üldiselt kahte tüüpi rikastumiseks, milleks on soorituse alusel ja mittesoorituse alusel rikastumine. Esimesel juhul nõutakse soorituse tagasitäitmist ning teisel juhul saadu tagasiandmist, mis on tekkinud muul viisil kui soorituse teel. Alusetu rikastumise nõue tõusetub aga samast üldisest sättest.¹⁰⁶

DCFR-is on selgitatud, et Saksamaa õiguses on teise isiku isikuõiguse rikkumise kompenseerimine sätestatud alusetu rikastumise õiguse üldreegli nimetusega „rikastumine sekkumisega“ (*Eingriffskondiktion*) all. Sekkumisega saadu seisneb mitte kulutuste kokkuhoius, vaid just selles mittekehalises saadud kasus eneses.¹⁰⁷

BGB § 812 lg 1 sätestab: „Igaüks, kes saab midagi õigusliku aluseta teise isiku tegevuse kaudu või muul viisil teise isiku kulul, on kohustatud saadu välja andma.“

VÕS § 1037 lg 1 sätestab: „Õigustatud isiku nõusolekuta tema omandit, muud õigust või valdust käsutamise, kasutamise, äratarvitamise, ühendamise, segamise või ümbertöötamisega või muul viisil rikkunud isik (rikkuja) peab õigustatud isikule hüvitama rikkumise teel saadu hariliku väärtuse.“

Neid kahte sätet lugedes jääb kõlama erinevalt saadu väljaandmise kohustus ja saadu hariliku väärtuse hüvitamise kohustus, kuid keskne idee tuleb mõlema puhul sarnaselt välja.

A. Värv on välja toonud, et võlaõigusseaduses sätestatud alusetu rikastumise nõuete loetelu on suletud ehk piirdub üksnes olukordadega, mis on reguleeritud VÕS-i peatükis 52. Sellest tulenevalt ei ole võimalik VÕS §-i 1027 kui üldist alusetu rikastumise klauslit võrrelda üks ühele BGB §-ga 812, mille sätestamisel lähtuti ühtsusõpetusest ning eesmärgist katta kõik võimalikud alusetu rikastumise olukorrad. Tänapäeval tunnustab Saksa õigus erinevaid rikastumisnõuete tüüpe, kuid endiselt puudub selgus küsimuses, kas ja milliste

¹⁰⁶ Schermaier, M. Performance Based and Non-Performance Based Enrichment Claims: The German Pattern. *Alphen aan den Rijn: European Review of Private Law* 2006, lk 363.

¹⁰⁷ Clive (viide 85), lk 4049.

mittesoorituskondiktsioonide vahel tuleb vahet teha. Seetõttu ei saa ka Saksa õiguses, erinevalt Eesti alusetu rikastumise õigusest, rääkida kondiktsioonide loetelu suletusest. Lisaks on VÕS-i regulatsioon, võrreldes Saksa alusetu rikastumise õigusega, jäigem ning normi rakendajal tuleb põhjalikumalt tegeleda nõude materiaalsoiguslike eelduste analüüsimisega.¹⁰⁸

Saksa tsiviilkoodeksi kommentaarid toovad sekkumise kondiktsiooni rakendamise eeldustena välja isiku sekkumise, sekkumise tulemusel millegi saamise ning õigusliku aluse puudumise.¹⁰⁹ VÕS-i kommentaarid toovad rikkumise kondiktsiooni rakendamise eeldustena välja isiku poolt teisele isikule kuuluva õiguse rikkumise toimepanemise ilma õigustatud isiku nõusolekuta ning rikkuja rikastumise selle tulemusena.¹¹⁰

Arvestades väljatoodud nõude eeldusi, saab järeldada, et sõnastuse osas esineb erinevusi, kuid sisuliselt on tegemist samade eeldustega.

Seega võiks Musta järgi üldiselt väita, et lisaks eelduste nimetuste nagu „sekkumine“ ja „rikkumine“ ning „millegi saamine“ ja „rikastumine“ sarnasusele on neil ka sarnane sisu. „Õigusliku aluse puudumise“ kui eelduse all mõeldakse tavaliselt seadusest või õiguse omanikust tuleneva õigustuse puudumist ning seda nähakse tihedalt seotuna „võõrasse õigusse sekkumise“ eeldusega, mis on omakorda väga sarnane VÕS-i „ilma nõusolekuta“ eeldusega. Lisaks võib segadust tekitada Saksa õiguses sätestatud eeldus „teise kulul“, kuid Eesti kontekstis võiks see seletada mõistet „õigustatud isik“ ehk kellele peaks õiguskorra järgselt hüve kuuluma.¹¹¹

Kokkuvõtvalt võivad kondiktsiooni eelduste sõnastuse erinevused tuleneda ka võimalikest erinevustest seaduse kommentaarides, kuid põhimõte on ühene. Eesti seadusloome ülesehitamisel on Saksamaa õigusest juhitud ning sellekohased seosed tulevad välja ka magistratöös analüüsitud riikide kohtulahendite pinnalt.

Seega saaks välja tuua neli autor Musta märgitud üldlevinud sekkumiskondiktsiooni eeldust, millel on Eesti rikkumiskondiktsiooni sätete mõtestamisel praktiline väärtus¹¹²:

- 1) võõrasse õigusse sekkumine (*eingriff*);
- 2) millegi saamine selle tulemusel (*erlangte etwas*);

¹⁰⁸ Värvi (viide 50), lk 50–52.

¹⁰⁹ BeckOK BGB/Bamberger, Rn. 37-66.

¹¹⁰ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1037/3.1.1.

¹¹¹ Must (viide 1), lk 34–35.

¹¹² Samas, lk 34.

- 3) võlausaldaja kulul (*aufkosten*);
- 4) ilma õigusliku aluseta.

Nimetatud eeldused saab aga arvestades rikkumiskondiktsiooni põhiolemust ja selle käsitlemist edaspidise töö käigus kokkuvõtlikult ühendada kaheks eelduseks – rikkumine ja rikastumine. Esimeseks on ilma õigusliku aluseta võõrasse õigusesse sekkumine ning teiseks selle tulemusel võlausaldaja kulul millegi saamine.

2.2. Võlausaldaja õiguse rikkumine

Eesti ja Saksa õiguses on nii alusetu rikastumise õigus kui deliktiõigus muuhulgas suunatud isikuõiguste kaitsele, kuid erinevused tulenevad õiguste ulatusest ja liigist, olenevalt sellest, mida üks või teine haru kaitseb.

G. Dannemann on välja toonud, et võrdluseks on sarnane lähenemine ka Ühendkuningriigis Anglo-Ameerika õigussüsteemis, kus seadusrikkumiste hüvitamine võib toimuda alusetu rikastumise või eraldi muu kategooria alusel nagu delikt. Inglise õiguse mõistes hõlmavad seadusrikkumised aga palju laiemat ala kui Saksamaa sekkumiskondiktsiooni mõttes sekkumine. Saksamaa õigus konkreetsel juhul keskendub absoluutsetele õigustele – isiku isikuõigustele kõigi suhtes, jättes seejuures välja õigused konkreetse isiku vastu, näiteks lepingu alusel, samas kui Inglise õiguses võib samadel alustel hüvitamine toimuda ka lepingurikkumise korral.¹¹³

G. Dannemann on leidnud, et olukorras, kus isik saab viga, jäädes ostukeskust külastades kehvasti kinnitatud kaubariuli alla, on tal võimalus nõuda talle tekkinud kahju hüvitamist. Sellises olukorras poleks aga perspektiivi rikastumise nõudel seoses madalamate paigaldus- ja materjalikuludega ostukeskuse poolt, sest see ei mahuks sekkumiskondiktsiooni alla ega leiaks tõenäoliselt kõlapinda ka Ühendkuningriigi kohtus.¹¹⁴

G. Dannemann on selgitanud, et õigus kehalisele puutumatusetele on aktsepteeritud ja kaitse all mitmetel põhjustel, kuid mitte eesmärgiga selle rikkumise tõttu midagi saada. Teisest küljest aga näiteks asjaõigused ja autoriõigused on ilmselged näited sellest, kui rikkumine nõuab

¹¹³ Dannemann, G. *The German Law of Unjustified Enrichment and Restitution. A Comparative Introduction*. New York, Oxford University Press 2009, lk 92.

¹¹⁴ *Samas*, lk 94.

hüvitist. Küsimus isikuõiguste rikkumisel hüvitatavate meetmete kasutamisest on viinud isikuõiguste teoreetilise kaubandusliku väärtuse hindamiseni.¹¹⁵

Sellest tulenevalt tuleb isikuõiguse rikkumisel millegi saadu hindamisel omistada sellele tõenduspõhine rahaline väärtus. Seega, kui rääkida võlausaldaja õiguse rikkumisest, käib sellega rikkumiskondiktsiooni kontekstis automaatselt kaasas küsimus, mida selle rikkumisega saadi.

Võlaõigusseaduse kommentaari kohaselt on rikkumiseks piisav isiku absoluutse õigushüve kaitseala riive, mille piires on õigustatud isikul ainuõigus õigushüve omada ja kasutada ning välistada mistahes kolmandate isikute poolne mõju sellele. Rikkumiskondiktsiooni puhul ei ole oluline, kas rikkuja tegu oli vahetult suunatud õigushüve rikkumisele või kujutas endast käibekohustuste rikkumist, samuti kas rikkuja oli rikkumisest teadlik või kas rikkumine oli talle etteheidetav, sh kas ta oli rikkumises süüdi. Kommentaari kohaselt peab rikkumine olema toimunud ilma õigustatud isiku nõusolekuta. Nõusolek tähendab isiku nõustumist rikkumise kaasa toonud toiminguga, mis võib tuleneda mistahes lepingust, ühepoolset antud loast või õigusaktist. Tegemist on § 1037 lg 1 sõnastuse kohaselt eraldi eeldusega, kuid sisuliselt välistab õigustatud isiku poolt õigushüve kasutamiseks või käsutamiseks antud nõusolek juba rikkumise enda olemasolu.¹¹⁶

Isikuõigusi on võimalik rikkuda VÕS § 1037 lg 1 tähenduses eelkõige isikuõiguse kasutamisega teise isiku poolt, milleks võiks olla isiku kujutise, nime, andmete, väljaütlemiste õigustamata kasutamine. Rikkumiskondiktsiooni rakendumiseks peaks rikkumine toimuva viisil, mille korral on tõendatav kasutusest saadu, näiteks väljaütlemiste kasutamise tõttu artikli müüginumbrite suurenemine või kujutise kasutamisel reklaamitava toote suurem läbimüük. Seega taanduvad ka teised isikuõiguste rikkumised, nagu näiteks eraellu sekkumine või au riive rikkumiskondiktsiooni kontekstis, väärtuse tekkimisele nende mingil viisil kasutamise kaudu.

P. Schlechtriem on märkinud, et sekkumise- ehk meie mõistes rikkumiskondiktsioon on üks tüüpidest rikastumisnõuete süsteemis ning selle kondiktsiooni liigi oluline tunnus on vaieldav. Peamiselt nähakse iseloomulikku aspekti sekkumisena teise isiku õigusesse, mille tulemusel saadakse midagi teise kulul. Teise seisukoha kohaselt on määrav aspekt õigusliku aluse puudumine kui õigusvastasus. Erinevus seisukohtade vahel seisneb asjaolus, et õigusvastasus

¹¹⁵ Dannemann (viide 113), lk 94–95.

¹¹⁶ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1037/3.1.1.

ei ole alati otsustav alus, kellele saadu peaks kuuluma. Näiteks, kui isik ületab ärikohtumisele kiirustades lubatud sõidukiirust ja rikub sellega liikluseeskirju, mille tõttu saab ta õigeaegselt sooritatud tulusa äritehingu, siis sellise õigusvastase käitumisega saadud tulu ei kuuluks teistele samal ajal liikluses osalenutele.¹¹⁷

Tulenevalt ärikohtumisele kiirustamise näitest on samuti väga oluline rikastumisnõuete piiritlemine ning põhistamine, millise rikkumisega millist kasu on saadud. Toodud näite puhul võiks teoretiseerida, et liikluseeskirjade rikkuja on oma käitumisega seadnud ohtu kaasliiklejad ning tekitanud ohu nende tervisele, kuid otseselt sellise tegevusega pole rikkuja mingisugust kasu saanud. Kasu on tekkinud ärikohtumisel, millega seose loomine oleks meelevaldne. Sellest tulenevalt on põhjusliku seose tuvastamine võimalikes rikkumiskondiktsiooni rakendamise olukordades keskse tähtsusega.

P. Schlechtriemi hinnangul on lisaks põhjuslikule seosele oluline sekkumise kaudu saadu objektiivne väärtus. Mõneti eksitav on arusaam, et rikastumine seisneb omaenda kulutuste kokkuhoius, kuid asja aitab selgitada lähtekoha juurde jäämine, et rikkumise teel saadu on kasutuse objektiivne väärtus.¹¹⁸

Seda olukorda aitavad selgitada edaspidi käsitlemisele tulevad kaasused, kuid lihtsa näite võiks tuua seoses populaarse isiku kujutise õigustamatu kasutamise ajakirjaartiklis. Rikkumise teel saadu saab sellises olukorras seisneda esiteks kujutatud isikule litsentsitasu mittemaksmises ning lisaks on võimalik hinnata tulu, mida on kujutise kasutamise ajakirjas suurema läbimüügi tõttu teenitud.

Siinkohal on oluline märkida Tampuu välja toodut, et üldise isikuõiguse rikkumisel hüvitise nõudmisel on küsimusi tekitanud konkreetse õiguse omaja isik. Nimelt, kas rikkumiskondiktsioon võiks olla kohaldatav üksnes sellisel juhul, kui isikul, kelle õigusi rikuti, on muidu ka võimalus oma isikuõigusi turustada ehk kas tegemist on laiema avalikkuse poolt tuntud isikuga. Loogilisem tundub, et turustatavus ei oma antud kontekstis tähtsust ning isikuõigusel saab olla varaline väärtus. Näiteks, kui isik avaldab ajalehes teisest isikust ilma tema nõusolekuta foto, siis sõltumata sellest, kas fotol olev isik on varem endast tehtud fotode

¹¹⁷ Schlechtriem, P. *Võlaõigus*. Eriosa. Tallinna: Juura 2000, lk 223–224.

¹¹⁸ *Samas*, lk 242.

avaldamise õigust müünud või oleks saanud seda teha, oleks tal õigus nõuda rikkuja poolt rikkumisega säästetud kulutuste hüvitamist.¹¹⁹

P. Schlechtriem on selgitanud, et sekkumine teise isiku õigusesse kui sekkumine millessegi, mis on isikule eranditult omistatud, muudab mõistetavaks teise isiku õiguse kasutamise keelu ja kasutamise teel saadu väljaandmise kohustuse. Täpsed piirid aga kasutamise ja selle lubatuse kohta saab tihtipeale määrata alles kohus.¹²⁰

Õigustamatu isikuõiguse kasutamine on üldreeglina keelatud, kuid esineb teatud eelpool mainitud erandeid, nagu näiteks ajakirjanduslik (avalik huvi ja kooskõla ajakirjanduseetikaga) või kunstiline (eneseväljenduse eesmärgil töötlemine) kasutamine. Igas üksikus olukorras võib täpne vahetegemine osutada keeruliseks ning selleks on vajalik kohtupoolne sõltumatu hinnang. Samuti võiks siinkohal analüüsida rikkumiskondiktsiooni rakendamist tavapäratumatel juhtudel.

VÕS kommentaari kohaselt on VÕS § 1045 lg 1 p 4 alusel deliktiõiguslikult kaitstavaks isiklikuks õiguseks õigus eraelu ja sellega seotud suhete, eelkõige perekondlike ja kooseluliste suhete puutumatusle ning õigus privaatsfäärile, millega seotud asjaolud ja andmed ei kuulu avaldamisele. Antud punktiga ei ole üldjuhul hõlmatud isiku lähedase surma põhjustamine või talle raske kehavigastuse või tervisekahjustuse tekitamine.¹²¹

Rikkumiskondiktsiooni rakendamise seisukohast olukorras, kus on äärmusliku näitena tellitud teise isiku tapmine tasu eest, siis kas saadud tasu võiks olla rikkumiskondiktsiooni raames väljamõistetav. Tapmisega kaasneb üldjuhul kahju hüvitamise nõue, kuid võib tekkida teoreetiline olukord, kus oleks vajalik esitada nõue ka rikkumisega saadu väljaandmiseks.

Samuti olukord, kus võistluses osalevad teistest võistlejatest oluliselt paremad ja suurte võidueeldustega kaks konkurenti, kellest üks on teisest samuti oluliselt suuremate võiduvõimalustega. Kui eelduslikult teisel kohal lõpetav võistleja tekitab esimesele enne võistlust vigastuse, mille abil saab ise võistluse võita, võiks samuti tulla käsitlemisele rikkumisega saadu kui võiduraha väljanõudmine.

¹¹⁹ Tampuu (viide 23), lk 108.

¹²⁰ Schlechtriem (viide 117), lk 224–225.

¹²¹ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1045/3.5.

Tegemist on aga pigem teoreetiliste kontseptsioonidega, kuna tegelikkuses on keeruline kui mitte võimatu tõendada rikkumist, rikkumisega saadud ja põhjuslikku seost nende vahel ning kirjeldatud olukorrad kuuluvad pigem deliktiõiguse valdkonda.

Isikliku vabaduse võtmine võiks pädida teatud juhtudel lisaks kahju hüvitamisele deliktiõiguse alusel ka rikkumiskondiktsiooni rakendamisega. Sarnaselt eelnevaga annaks teoreetiliselt konstrueerida olukorra, kus rikastutakse kelleltki vabaduse võtmisega.

Näiteks olukorras, kus on välja kuulutatud loterii võitjate esikolmik ning tingimus, et kui keegi ei peaks oma võitu teatud ajavahemikul lunastama, saab selle järjekorrast järgmine. Sellisel juhul võitja kinnipidamisel seniks, kuni võiduraha endale saadakse, võiks olla tegu isikuõiguse rikkumisega, mille tulemusel võidurahaga rikastutakse. Sellise olukorra tekkimine praktikas on aga sarnaselt eelnevate näidetega vähetõenäoline.

2.3. Võlgniku rikastumine

2.3.1. Rikkumisega saadu olemus

Võlgniku rikastumine seisneb võlausaldaja õiguse rikkumise teel saadud harilikus väärtuses ning olenevalt võlgniku hea- või pahausksusest ka rikkumisega saadud tulus. Seega saab rikastumise jagada võlgnikust tulenevalt kaheks.

K. Zweigert on märkinud, et näiteks patendi või kaubamärgi rikkumisel tuleb rikkujal tasuda tavapärane ja õiglane litsentsitasu selliste õiguste kasutamise eest, kuid üldjuhul saadud tulu hüvitamine selle alla ei kuulu. Isiku nime või kujutise kasutamisel tuleb tasuda tavapärane summa, mida oleks isikule tulnud maksta nõusoleku eest kujutise kasutamisel reklaamis, ehk sarnaselt intellektuaalomandiga kehtib nii-öelda litsentsitasu printsiip.¹²²

A. Värv on märkinud, et uurides alusetu rikastumise funktsiooni vaatenurgast, kas saadu väljaandmisel tuleks rääkida „tagasitaitmisest“ või kelleltki mingisuguse eelise „äravõtmisest“, saaks modernse alusetu rikastumise õiguse käsitlest lähtuvalt võtta aluseks eelkõige esimesena nimetatud kontseptsiooni. Siinkohal on oluline, et tegu ei ole üksnes eristamisteooriaga kaasas käiva arusaamaga, sest DCFR-is sätestatu põhjal, mille alusetu

¹²² Zweigert (viide 84), lk 545.

rikastumise mudelnormid ei erista sooritust ja mittesooritust, jälgitakse selgelt restitutsiooniteooriat.¹²³

Seega, käsitledes rikkumise teel saadut ja selle väljaandmise kohustust, tuleks teise isiku kulul õigusliku aluseta rikastumisel rääkida rikastumise kui saadu tagasitaitmisest. Kelleltki millegi ära võtmine tähendaks justkui kellegi millestki talle kuuluvast ilma jätmist, tagasitaitmine tähendab aga õigustamatult saadu ümberjagamist.

T. Tampuu on välja toonud, et VÕS § 1037 lg 1 sõnastuse järgi peab isiku õigust rikkunud isik õigustatud isikule hüvitama rikkumise teel saadu harilikku väärtuse. Sama paragrahvi lõige 3 lisab, et harilikku väärtust tuleb hinnata rikkumise aja seisuga. Olukorras, kus isik A võtab isiku B värvi ja värvib sellega oma maja üle ning ajaks, mil B värvi ära kasutamist märkab, on värvi hind tõusnud juba 20 euro võrra. Tulenevalt seaduse sõnastusest tuleb väärtust hinnata rikkumise aja seisuga, seega hüvitiseks saab olla värvi väärtus ilma lisanduva 20 eurota.¹²⁴

Selline lahendus võiks aga tekitada ebavõrdse olukorra, kuna õigustamata isik saaks värvi kasutada seda kauplusest hankimata teiselt isikult äravõtmisega ning vabaneks lisaks kallima värvi hinna hüvitamisest. Isik, kelle õigusi on kahjustatud, peaks aga värvi hankima kokkuvõttes kaks korda ning teisel korral veel kallimalt kui esimesel korral. Siinkohal tuleb vaadata VÕS §-sid 1038 ja 1039, mis annavad suunised heauskse ja pahauskse rikkuja vastutuse ulatuse kohta.

T. Tampuu on selgitanud, et rikkumiskondiktiooni alusel kuuluvad hüvitamisele harilikule väärtusele lisaks rikkumise teel saadud kasutuseelised. Eelduslikult saadakse võõrast asja kasutades alati kasutuseeliseid ja hoitakse kokku kulutusi. Heaks näiteks kasutuseeliste arvestamisel oleks võõra kinnisasja kasutamise puhul eeldatav üüritulu, mida omanik oleks saanud muidu kinnisasja välja üürides. Samamoodi nagu harilikku väärtust tuleb ka kasutuseeliste väärtust arvestada VÕS § 1037 lg 3 järgi rikkumise aja seisuga ehk tuleb arvestada rikkumise aega ning hüvitis määrata vastavalt rikkumise ajalisele kestusele.¹²⁵

¹²³ Värv (viide 50), lk 57.

¹²⁴ Tampuu (viide 23), lk 157.

¹²⁵ Tampuu (viide 23), lk 106–107, 158.

Kinnisasja puhul on kasutuseeliste hüvitamine suhteliselt selgelt rahaliselt mõõdetav, nagu näites toodud üüritulu kujul vastavalt võõra kinnisasja kasutamise ajale. Kuidas aga teostada rikkumisega saadu, sh kasutuseeliste väärtuse mõõtmist isikuõiguste rikkumise korral?

2.3.2. Fiktiivne litsentsitasu rikkumisega saadu hindamisel

Isikuõiguste rikkumise teel saadu harilikku väärtust ja kasutuseeliseid võiks hinnata eelpool mainitud litsentsitasu printsiibi alusel. Eeskujuks oleks võimalik võtta Saksamaa kohtuasjadest tulenevad põhimõtted.

Saksamaa kohtuasjast¹²⁶ tulenevalt on fiktiivse litsentsitasu arvutamise kriteeriumid isiku kujutise reklaamis loata kasutamise korral kujutatava isiku tuntus ja kuvandiväärtus, tähelepanu väärtus, reklaami levitamise määr ja pildil kujutatud isikule omistatud roll.

Teises Saksamaa kohtuasjas on litsentsitasu analoogiat kirjeldatud järgnevalt. Litsentsianaloogia kohaselt peab rikkuja maksma summa, mille mõistlikud pooled oleksid litsentsilepingu sõlmimisel mõistliku litsentsitasuna kokku leppinud, võttes arvesse tegelikku õiguslikku olukorda ja konkreetse üksikjuhtumi asjaolusid. Litsentsianaloogia kasutamine on õigustatud ka siis, kui litsentsilepingu sõlmimine pole praktikas tavapärane, kuid rikutud spetsiifilise õiguse puhul on tegu isiku puutumatu õigusega. Konkreetsele kompensatsioonile viitamise võimaluseta saab hüvitise määrata objektiivse hinnangu abil. Elulise tõenäosuse järgi eeldatakse, et sekkumine isikuõigustesse, mille eesmärk on õiguse kaubanduslik kasutamine, toob üldjuhul kaasa hüvitamise kohustuse. Kahjustatud isiku poolt esitatavale hinnangule hüvitise laadi ja ulatuse osas kehtivad minimaalsed nõuded: kohus peab saama esitatu alusel anda hinnangu mõistliku summa kohta. Olukorras, kus kahjustatud isikule on kahtlemata kahju tekitatud ja puuduvad tõendid kahju ligikaudseks kindlaksmääramiseks, peab kohus andma hinnangu vähemalt minimaalse kahju osas.¹²⁷

Fiktiivse litsentsitasu arvestamine on hea võimalus määrata rikkuja poolt rikkumisest saadud kasu, arvestades juhtumi spetsiifilisi asjaolusid. Isiku pildi kasutamisel ajakirjas tuleks kohtu hinnangul arvestada näiteks ajakirja tuntust ja levikut, tiraaži suurust ning kujutise osakaalu

¹²⁶ BVerfG, 03/05/2009 – 1 BvR 127/09.

¹²⁷ LG Köln, 18.12.2013 – 28 O 172/13.

ajakirjas. Olenevalt tõendamisvõimalustest võiks selleks olla ka näiteks ajakirja kasumiaruanded, artikli leviku ja tuntuse uuringud.¹²⁸

Siinkohal võiks aga arutleda tavapärase summa tasumise üle isikuõiguse rikkumisel tuntud ja tundmatu isiku puhul. Kui eelnevalt on leitud, et isikuõiguse rikkumise korral rikkumiskondiktsiooni rakendamisel ei oma tähtsust, kas isik on varasemalt oma õigusi turustanud või mitte, siis saadu hindamise muudab see keerulisemaks küll. Tuntud isiku litsentsitasu suurus võiks olla sarnaseid juhtumeid arvesse võttes mõõdetav, kuid millist tasu saaks küsida tundmatu isik enda isikuõiguse kasutamise eest? Tavaolukorras tal oma õiguse müümiseks tõenäoliselt võimalust ei oleks ning seega oleks ka litsentsitasu nõudmine rikkumise olukorras keeruline kui mitte võimatu. Tulu hindamine erinevalt saadust saaks nii tuntud kui tundmatu isiku puhul põhineda konkreetse rikkumisega teenitu hindamisel.

Arvestades väljatoodut, on magistritöö autori hinnangul isikuõiguste rikkumisel rikkumiskondiktsiooni kontekstis saaduks hüpoteetiline litsentsitasu. Tundmatu isiku puhul osutub saadu hindamine keeruliseks seoses võrreldava väärtuse puudumisega, kuid saadu väärtus oleks võimalik siduda rikkumisega teenitud tuluga. Nimelt, kui on võimalik välja selgitada rikkumisega teenitud tulu, siis seda arvestades saaks hinnata ka litsentsitasu, mis sellisel juhul tavaolukorras näiteks näitlejale või tuntud reklaaminäole makstakse. Teisisõnu võiks tavaolukorras hinnatava väärtuseta isikuõigus omandada rikkumise teel teenitud tulu kaudu väärtuse, mida oleks võimalik fiktiivse litsentsitasu väljamõistmisel hinnata. Litsentsitasu kontseptsiooni arvestades, konkreetse juhtumi puhul võrdlusmaterjali olemasolul, oleks võimalik kuvandiväärtuse aluseks võtta ka näiteks tavapärased tasud reklaamis osalemise eest isikutele, kes pole avalikkusele tuntud.

Seega, kui kinnisasja üüritulu puhul on summa võimalik eelduslikult tuletada sarnaste kinnisasjade üürihindadest, siis isikuõiguste rikkumise puhul on olukord komplekssem, kuna sarnane hindamine pole olukordade ainulaadsuse tõttu alati võimalik. Rikkumisega saadu väärtus tuleb aga leida ning eelnevalt toodud kriteeriumid selleks võimaluse ka annavad. Konkreetse väärtuse leidmine nõuab palju informatsiooni ja erinevate aspektide hindamist, mis muudab hüvitise suuruse vaieldavamaks ning meetodi rakendamise keerulisemaks.

¹²⁸ LG Köln, 18.12.2013 – 28 O 172/13.

Magistritöö autori hinnangul võiks kohus fiktiivse litsentsitasu hindamisel ja rikkumisega teenitud tulu arvestamisel juhinduda Saksamaa kohtute välja toodud kriteeriumitest. Litsentsitasu hindamisel saab aluseks võtta kujutatava isiku tuntuse ja kuvandiväärtuse, tähelepanu väärtuse, reklaami levitamise määra ja pildil kujutatud isikule omistatud rolli. Isikuõiguse rikkumisega tulu teenimisel tuleks hinnata rikkumise aluseks oleva objekti, näiteks ajakirja või reklaami tuntust, levikut, kasumiaruandeid ja isikuõiguse osakaalu terviklikkust. Nendest kriteeriumitest tulenevalt saaks hinnata nii tulu kui ka isikuõiguse enda kasutamise väärtust ehk rikkumisega saadut ning määrata konkreetsel juhul isikuõiguse rikkumisega saadu väärtuse, teostades vajadusel vastava ekspertuuringu.

2.3.3. Saadu väljamõistmise efektiivsus

Rikkumiskondiktsiooni alusel saadu hindamise juurde võiks võrdluseks tuua mittevaralise kahju hüvitise korral hüvitissumma määramise alused. VÕS § 134 lg 2 järgi isiku isikuõiguse rikkumise, sealhulgas isiku au teotamise tagajärjel tekkinud kahju hüvitamise kohustuse korral tuleb kahjustatud isikule mittevaralise kahju hüvitamiseks maksta mõistlik rahasumma. Sama paragrahvi lõige 5 sätestab, et hüvitise määramisel arvestatakse rikkumise raskust ja ulatust ning rikkuja käitumist ja suhtumist kahjustatud isikusse pärast rikkumist.

VÕS kommentaari kohaselt peavad hüvitised vastama ühiskonna üldisele heaolutasemele ning olema üldise võrdsuspõhiõiguse ja kohtusüsteemi autoriteedi säilimiseks sarnaste juhtumite korral sarnaselt võrreldavad. Hüvitisena tuleb välja mõista kindel rahasumma, mida ei saa aga arvutada näiteks protsendina kahju tekitaja käibest.¹²⁹

Isikuõiguse rikkumise tõttu saadu väljaandmise nõude rahuldamisel tuleks samuti välja mõista kindel rahasumma kohtu diskretsiooni alusel, kuid summa peaks põhinema konkreetsematel tõenditel, kui seda nõuab mittevaralise kahju hüvitise nõue. Tegemist on rikkumisega saadu väljaandmisega võrreldes isikule tekitatud moraalse kahju kompenseerimisega. Samas tuleb arvestada seejuures eelnevalt väljatoodud rikkumise intensiivsust, kestust, ulatust. Sarnaselt mittevaralise kahju hüvitistega võiks erinevatel sarnastel juhtudel rikkumisega saadu litsentsitasu kujul olla võrreldav, arvestades praktikas sellistel juhtudel makstavaid tasusid. Samuti kindla rahasumma leidmisel, juhul kui on kasutatud näiteks isiku kujutist artiklis, võiks

¹²⁹ Varul, P. jt (koost). VÕSK I § 134/4.5.

saadud tulu väljamõistmine toimuda ka protsendina rikkuja käibest tulenevalt kujutise osakaalust artiklis.

Eesti kohtupraktika rikkumiskondiktsiooni rakendamisel isikuõiguste rikkumise puhul on piiratud ning asjakohaseid spetsiifilisi lahendeid on vaid mõned. Selle võivad tingida erinevad asjaolud, kuid eelkõige võiks autori hinnangul olla põhjuseks rikkumisega saadu tõendamise küsimus, kuivõrd tõenduslikult lihtsam on nõuda tekkinud mittevaralise kahju hüvitamist.

2013. aasta lahendis numbriga 3-2-1-18-13 palusid hagejad mõista neile era- ja perekonnaellu sekkumisega tekitatud mittevaralise kahju eest välja õiglane hüvitis kohtu äranägemisel. Artiklite avaldamisega rikkus kostja hagejate eraelu puutumatus. Rikkumine oli õigusvastane, kuna väljendus- ja ajakirjandusvabaduse ning eraelu puutumatus kui erinevate kaitstavate hüvede võrdleval kaalumisel leiti, et eraellu sekkumine polnud õigustatud. Ringkonnakohus mõistis mõlemale hagejale mittevaralise kahju hüvitise 500 euro ulatuses. Hagejad kaebasid otsuse edasi sooviga saada õiglane hüvitis.¹³⁰

Riigikohtu kolleegium leidis, et maakohus mõistis välja hüvitise, mis ei ole üksnes sümboolne ja ei ületanud selle juures hüvitise määramisel diskretsiooni piire. Lisaks märkis aga kolleegium, et isikliku õiguse rikkumisest saadud tulu väljaandmist saavad hagejad nõuda alusetu rikastumise sätete alusel. Selleks peab VÕS § 1037 lg 1 kohaselt õigustatud isiku nõusolekuta tema õigust rikkunud isik (rikkuja) õigustatud isikule hüvitama rikkumise teel saadu harilikule väärtusele. VÕS §-s 1039 on sätestatud pahauskse rikkuja vastutus, mis võimaldab nõuda rikkujalt, kes teadis oma õigustuse puudumisest või pidi sellest teadma, lisaks saadu harilikule väärtusele rikkumisega saadud tulu väljaandmist. Isikuõiguse rikkumist, sealhulgas eraelu puutumatus rikkumist saab kolleegiumi arvates pidada muuks õiguseks VÕS §-de 1037 ja 1039 mõttes ning kannatanu saab pressideliktide puhul nõuda lisaks saadu harilikule väärtusele rikkumisest saadud tulu väljaandmist. Rikkumiskondiktsiooni rakendamiseks tuleb kannatanul tõendada, et tema isikuõigusi rikkunud isik sai rikkumisest tulu, sellest tulenevalt kuulub tõendamisesemesse nii kannatanu õiguste rikkumine, rikkuja tulu saamine kui ka põhjuslik seos nende vahel.

¹³⁰ RKTko 3-2-1-18-13.

Nimetatud kohtuasjas on rikkumise kompenseerimiseks kannatanutele välja mõistetud küll mittevaralise kahju hüvitis tulenevalt hagejate nõuetest, kuid riigikohus toob lisaks välja tulu väljaandmise nõude võimalikkuse.

Osaliselt on sarnane Saksamaa kohtuasi¹³¹ isiku pildi kasutamisest ilma õigusliku aluseta, mille eest mõisteti isikule samuti mittevaralise kahju hüvitis, kuid mainimisele tuli ka sekkumiskondiktsiooni rakendamine.

Hagejaks oli võistlusrattur, kes osales aktiivselt võidusõitudel. Kostjaks oli seksuaalset potentsi tõstva ravimipreparaadi tootja, kes levitas hagejat kujutavat reklaamplakatit, et enda toodet avalikkusele reklaamida. Hageja polnud selliseks tegevuseks nõusolekut andnud ning nõudis talle tekitatud kahju hüvitamist. Hageja hinnangul võiks kahju seisneda fiktiivses litsentsitasu suurusega ligi 7500 eurot, kuid palus kohtul enda äranägemisel määrata mõistlik hüvitis.

Apellatsioonikohus pidas mõistlikuks hüvitise määramist ligi 5000 euro ulatuses, kuna rikuti isiku õigust enda kujutisele. Kohus nõustus samuti hagejapoolse fiktiivse litsentsitasu käsitlusega, leides, et see on sobilik meede kahjude hindamiseks. Föderaalkohtu hinnangul polnud selline käsitlus aga korrektne, sest hageja soovis õigupoolest hüvitist enda isikuõiguse rikkumise eest, mitte aga saamata jäänud finantstulu. Üldjoontes föderaalkohus siiski nõustub apellatsioonikohtu väljamõistetud hüvitiselega hagejale tekitatud kahju kompenseerimiseks.

Siinkohal oleks asjakohane aga analüüsida sekkumiskondiktsiooni rakendamise olukorda kui kujutise kasutamisega saadud tulu väljaandmise nõuet, kuid seda antud juhul kohus analüüsinud ei olnud. Sarnaselt eelnevalt analüüsitud Eesti lahendiga hagejate eraelu puutumatust rikkunud artikli avaldamisega oleks saanud ka praegusel juhul kujutise õigusliku aluseta kasutamisel arvestada rikkumisega teenitud tulu väljamõistmist kui võimalikku alternatiivset nõuet.

Samuti võiks eelnevalt toodud kaasuste kõrvale sobida võrdluseks Saksamaa kohtuasi¹³², kus rikuti hageja ema isikuõigusi ning kohus mainis nii kahju hüvitamise kui ka rikkumisega saadud tulu väljaandmise nõuet.

Föderaalkohus tõi välja, et üldine õigus isiksusele ja selle erilised ilmingud, nagu õigus oma kuvandile ja nimi, kaitsevad mitte ainult isiksuse ideaalseid, vaid ka kaubanduslikke huve. Neid

¹³¹ BGH, 14/02/1958 – I ZR 151/56.

¹³² BGH, 1/12/1999 – I ZR 49/97.

isikuõigusi rikkudes, portree, nime või muude iseloomulike isiksuseomaduste loata kasutamisega, on isikul õigus saada hüvitist, sõltumata sekkumise tõsidusest.

Hageja nõudis kostjalt enda ema (Marlene Dietrich) kujutise ja nime õigusliku aluseta kasutamise tõttu tekkinud kahju hüvitamist, hageja nõue tulenes tema ema isikuõiguste surmajärgsest rikkumisest. Föderaalkohus leidis, et Marlene õigust oma kujutisele on rikutud sellega, et tema portreed kasutati ilma nõusolekuta kosmeetikareklaami ja kaubaartiklite tarbeks. Seega on kostja rikkunud Dietrichi õigust enda nimele ja kujutisele ning on kohustatud hagejale kahju hüvitama. Hagejal on õigus talle tekitatud kahju välja nõuda kas konkreetse summana, fiktiivse litsentsilepingu alusel või nõuda rikkujalt teenitud tulu. Selleks, et hagejal oleks võimalik valida enda jaoks kõige mõistlikum nõue, peab kostja hagejale avaldama ka hagi nõutud vajaliku teabe.

Käesoleval juhul on kohus analüüsinud rikkumisega saadud tulu väljaandmise nõuet kahju hüvitamise kontekstis ning andnud hagejale võimaluse oma nõue sõnastada kas kahju hüvitamise või rikkumisega saadud tulu väljaandmise nõudena.

Väljatoodud kaasustes analüüsiti hagejate nõudeid kahju hüvitamise kontekstis, kuid igas kaasuses esinesid ka alused rikkumisega saadud tulu väljanõudmiseks. Rikkuja poolt saadu väljanõudmist pole kohtuotsustes iseseisvalt kinnitatud, vaid sellekohane nõue on ühildatud kahju hüvitamise nõudega.

Riigikohtus arutamisel olnud kohtuasjas¹³³ palus hageja kostjalt välja mõista teose avaldamisega saadud tulu või alternatiivselt mittevastavaid tsitaate. Hageja hinnangul oli kostja raamatus omistanud hagejale tegelikkusele mittevastavaid tsitaate. Hageja hinnangul oli kostja rikkunud tema isikuõigusi, sh eraelu puutumatust, au ja väärikust ning kasutanud hageja nime. Maa- ja ringkonnakohus jätsid hagi rahuldamata. Riigikohus saatis asja uueks arutamiseks samale ringkonnakohtule tagasi.

Riigikohus lisas, et asja uuel läbivaatamisel tuleb kindlaks teha, kas ja kuidas on kostja hageja õigusi rikkunud, ning hinnata seejuures ka tulu väljaandmise nõuet VÕS §-de 1037 ja 1039 alusel. Samuti märkis kolleegium, et VÕS § 1039 teise lause ja TsMS¹³⁴ § 236 lg 2 alusel on kannatanul õigus paluda kohtult kohustada rikkujat teatama saadud tulu suurus.

¹³³ RKTko 3-2-1-153-16.

¹³⁴ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 19.03.2019, 22.

Ringkonnakohus märkis asja uuel läbivaatamisel, et VÕS § 1037 lg 1 ja § 1039 annavad aluse nõuda rikkumise teel saadud tulu väljaandmist, seega kui koguteoses on rikutud isiku õigusi vaid üksikute lausetega, ei ole üldjuhul alust nõuda kogu teosega saadud tulu, välja arvatud juhul, kui kannatanu tõendab, et teost on müüdnud just nende lausete tõttu. Hageja ei ole tõendanud, et kostja oleks saanud raamatu müümisest tulu ja kostja on kinnitanud tulu mittesaamist.

Rikkumisega saadud tulu väljaandmise nõuet kohus ei rahuldanud, kuid leidis, et kostja on avalikustanud hageja nõusolekuta tema nime ja eraelulisi asjaolusid, samas ei ole sellega avalikustatud hageja kohta tundlikke eraelulisi fakte. Mõistlik mittevaralise kahju hüvitis, mis tuleb kostjalt hageja kasuks ringkonnakohtu hinnangul välja mõista, on 1000 eurot.

Käesoleval juhul nõudis hageja rikkumisega saadud väljaandmist ning alternatiivselt mittevaralise kahju hüvitamist kostja poolt. Hageja soovis rikkumisega saadud tulu väljaandmist 1750 euro ulatuses, kuid kohtu hinnangul ei suutnud hageja piisavalt oma nõuet tõendada ning kohus nõuet ei rahuldanud, vaid rahuldab alternatiivse nõude mittevaralise kahju osas ning mõistis kostjalt hageja kasuks välja hüvitissumma 1000 eurot.

Võrdluseks, Saksamaa kohtuasjas¹³⁵ oli arutamisel isiku kujutise õigusliku aluseta kasutamine reklaamimise eesmärgil ning kohus rõhutas, et isiku kujutise õigusliku aluseta kaubanduslikul kasutamisel tekib üldjuhul nõue mõistliku litsentsitasu maksmiseks. Hüvitamise kohustus eksisteerib olenemata sellest, kas nõue on esitatud kahju hüvitamise või alusetu rikastumise seisukohast, ning sellest, kas kujutatud isik oleks tahtnud või oleks saanud tasu eest avalikkusele esitamiseks ja levitamiseks litsentse välja anda.

Hageja nõudis kostjalt fiktiivset litsentsitasu ligikaudu 128 000 euro ulatuses enda kujutise kasutamise eest ajalehtedes autorendi reklaamis. Kohus määras õiglaseks hüvitiseks 100 000 eurot. Alama astme kohus leidis, et kasutades hageja portreed oma reklaamis, rikkus kostja ebaseaduslikult hageja õigust oma kuvandile ja sai seega tema arvel varalise eelise. Kohtu hinnangul võiks nõue kuuluda kahju hüvitamise regulatsiooni alla, kuid keskne põhimõte tuleneb sekkumiskondiktioonist.

¹³⁵ BGH, 26/10/2006 – I ZR 182/04.

Föderaalkohus leidis, et kostja kasutas hageja tagasiastumist rahandusministri positsioonilt võimalusena satiirilise reklaamlause tegemiseks, ilma et kasutanuks hageja isikut oma teenuse reklaamimiseks. Reklaamis kasutatakse kontekstineutraalset portreekaadrit, mis on osa ülejäänud sama suuruse ja paigutusega viieteistkümne ministrikabineti liikme portreedest. Need illustratsioonid on osa kostjapoolsest aktuaalsete sündmuste satiirilisest esitamisest, mille keskmes on hageja. Isegi kui poliitiline vaidlus toimub reklaami kontekstis ja kostja kasutab seda oma liisinguärile tähelepanu juhtimiseks, on see sõnavabaduse erilise kaitse all ning föderaalkohus ei tuvastanud antud juhul alust mingisuguseks hüvitamiseks.

Antud kaasuse puhul leiti algselt, et hagejal on õigus hüvitisele fiktiivse litsentsitasu kujul kahju hüvitamise sätete alusel, arvestades sekkumiskondiktsioonist tulenevat saadu väljaandmise põhimõtet. Föderaalkohus leidis aga, et kuna tegemist on poliitilise satiiriga, siis hüvitiseks alust antud juhul ei ole ning saadu väljamõistmise kõrval langes ära ka kahju hüvitamise nõue.

Viimase kahe analüüsitud kaasuse puhul nõudsid hagejad rikkumise teel saadu väljaandmist, esimesel juhul vastavalt raamatu avaldamisega saadud tulu ning teisel juhul litsentsitasu maksmata jätmisega saadut. Samuti leidsid mõlemal juhul kohtud, et rikkumisega saadu väljaandmiseks alust ei esine ning esimesel juhul mõistis kohus välja mittevaralise kahjuhüvitise ja teisel juhul leiti, et hagejal hüvitise saamiseks üleüldse alus puudub.

Analüüsitud kaasuste pinnalt järeldub, et rikkumiskondiktsiooni efektiivseks rakendamiseks peab esiteks olema piisavalt tõendatud isikuõiguste rikkumine ning teiseks tuleb küllaldaselt selgelt ära näidata rikkumisega saadu esinemine. Samuti ei pruugi igasugune isikuõiguste kasutamine olla rikkumine ning igal konkreetsel juhul saab lõppsõna öelda kohus. Viimasest näitest võis näha, et lõppsõna võib omakorda muutuda kõrgema astme kohtu põhjenduste kaudu. Lisaks on alternatiivse nõudena üldjuhul käsitlemisel mittevaralise kahju hüvitamise nõue, mille rakendamise poole kohtud autori tehtud analüüsi järgi ka rohkem kalduvad.

3. RIKKUMISKONDIKTSIOONI ULATUS

3.1. Pahauskse rikkuja vastutus

3.1.1. Pahauskne rikkuja

A. Värv on välja toonud, et Saksa kaasaegses õigusdogmaatikas tuletatakse põhimõte, et rikastumise äralangemisele saab tugineda üksnes heauskne võlgnik, BGB § 818 lg-st 4 ja §-dest 819–820, mis reguleerivad isiku vastutust, kes oli teadlik õigusliku aluse puudumisest. Nõrga vastutuse kohaldamisel pahausksele võlgnikule puuduks nimetatud normidel eesmärk.¹³⁶

A. Värvi järgi lähtuti BGB väljatöötamise ajal ühtsusõpetusest, mis tähendab, et nõude ulatust ja võlgniku kõrgendatud vastutust reguleerivad sätted on BGB §-d 818 ja 819, mis kohalduvad kõikide kondiktsioonide puhul. Võrdluseks nõuab Eesti alusetu rikastumise regulatsiooni süstemaatika nõude eelduste, sisu ja ulatuse reguleerimist iga kondiktsiooni juures eraldi. Rikkumiskondiktsiooni puhul on ette nähtud pahauskse rikkuja kohustus välja anda lisaks saadule, VÕS § 1039 järgi, ka rikkumisega saadud tulu. Saksa õiguse puhul tuleneb BGB § 818 lõikest 3, et nõrgale vastutusele saab tugineda üksnes heauskne võlgnik.¹³⁷

A. Värv on märkinud, et BGB § 819 lõikest 1 tuleneb, et pahauskne võlgnik on see, kes teab hüve saamise ajal õigusliku aluse puudumisest ja selle tagajärgedest ehk oluline on positiivne teadmine.¹³⁸

Erinevalt Eesti õiguses sätestatud pahauskse rikkuja vastutuse sätestest VÕS § 1039 Saksa alusetu rikastumise õiguses eraldi sellist vastutuse alust sätestatud ei ole. BGB § 818 lg 1 sätestab küll aga, et loovutamiskohustus laieneb nii konkreetsetele kasutusviisidele kui ka sellele, mida saaja teenib omandatud õiguse alusel. Sellest sätestest võiks välja lugeda, et rikkuja peab välja andma ka omandatu ehk lisaks harilikule väärtusele saadud tulu.

Rikkumisega saadu väljaandmine on aga kondiktsiooni eeldusena sisse kirjutatud aluspõhimõte, mida tuleb rakendamisel alati järgida. Nõude ulatuse kitsendamist saab kaasa

¹³⁶ Värv (viide 50), lk 180–181.

¹³⁷ *Samas*, lk 181.

¹³⁸ *Samas*, lk 183.

tuu heauskse rikkuja rikkumine, aga kui heausksust ei esine, ei saaks eelduslikult rääkida ka väljaantava vähendatud ulatusest.

Kujutise kasutamise korral reklaamis toote või teenuse müüginumbrite suurendamiseks võiks saaduks olla eelnevalt välja toodud litsentsitasu. Litsentsitasu aluseks saaks olla isiku õiguse kasutamine ilma selleks vastava nõusolekuta ehk tuleks välja anda mõistlikult kokkuhoitu nõusoleku küsimata jätmisega. Aga juhul, kui rikkuja on olnud pahauskne ja teadnud või pidanud teadma, et tal õigus kujutise kasutamiseks puudub, peaks ta VÕS § 1039 järgi võlausaldaja nõudmisel välja andma lisaks saadu harilikule väärtusele ehk litsentsitasule ka rikkumisega saadud tulu. Samas on rikkujal niisamuti kohustus teatada, millist tulu ta rikkumisega sai. Siinjuures võiks järeldada, et kujutise kasutamisel tuleb välja anda tavapärane litsentsitasu ning pahausksust saab sellele lisaks arvestada eraldi mittekattuv osas, sest kujutise kasutamise eesmärk oligi toote müüginumbrite suurendamine. Seega, pahauskse rikkuja puhul saab arvestada kokku vastavate tõendite (leviku-, populaarsuse-, kasumiaruanded jne) olemasolul müüginumbrite suurenemise kordaja kujutise kasutamise kaudu ning lisaks litsentsitasule selle ka välja mõista.

3.1.2. Rikkuja tulu hindamine isikuõiguste rikkumisel

Rikkuja tulu hindamine on autori hinnangul rikkumiskondiktsiooni rakendamisel isikuõiguste rikkumise korral üks põhilisi raskuskohti. Nimelt, kuidas oleks võimalik efektiivselt ära näidata rikkuja poolt konkreetse rikkumisega saadud tulu?

VÕS § 1039 sätestab pahauskse rikkuja vastutuse ehk rikkuja, kes teadis oma õigustatuse puudumisest või pidi seda teadma, peab lisaks saadu harilikule väärtusele välja andma ka rikkumisega saadud tulu.

T. Tampuu on välja toonud, et siinkohal on pahausksuse kohapealt oluline pahausksus mitte tulu vastuvõtmise, vaid rikkumise ajal. Hüvitamisele kuuluvad rikkumisega saadu harilik väärtus ja rikkumisega saadud tulu. VÕS § 1039 sätestab teatamiskohustuse pahausksele rikkujale ehk rikkuja peab õigustatud isikule teatama, millist tulu ta rikkumisega sai. Sellest järeldub, et koormis tulu suuruse tõendamise osas on eelkõige rikkujal.¹³⁹

¹³⁹ Tampuu (viide 23), lk 108, 160.

Seega rikkuja, kes teadis rikkumise ajal enda õigustatuse puudumisest, peab õigustatud isikule välja andma rikkumisega saadu hariliku väärtuse, kuid ka tulu, mida ta rikkumisega sai. Näiteks kasutab rikkuja õigustamatult isiku fotot artiklile suurema tähelepanu püüdmiseks. Teoreetiliselt tuleks sellises olukorras rikkujal isikule välja anda foto kasutamise litsentsitasu ja tänu foto kasutamisele artikliga enam teenitud tulu.

Oluline on saadud tulu hinnates arvestada seda ulatuses, mis ületab litsentsitasu, et ei tekiks kattuvust ega omakorda võlausaldaja alusetut rikastumist. Selle juures tuleb rikkujal näidata, millist tulu ta rikkumisega on saanud.¹⁴⁰

VÕS kommentaari kohaselt pöörab eeltoodud põhimõtte ümber tõendamiskoormise rikkumisega saadud tulu osas, nimelt peab tulu suuruse tõendama rikkuja ning õigustatud isiku kohustus nõude esitamisel on üksnes rikkuja poolt teenitud eeldatava tulu tõendamine. Vaidluse korral, kui rikkujal ei õnnestu ära näidata, et tema saadud tulu oli nõutavast väiksem, kuulub õigustatud isiku nõue rahuldamisele.¹⁴¹

VÕS kommentaaris on selgitatud, et olukorras, kus on rikutud isikuõigust isikust foto õigustamatu avaldamise teel reklaammaterjalides, omandatakse foto kasutusvõimalus, mille eest tavaolukorras oleks isikul õigus nõuda tasu. Samas, kui rikkumine hõlmab tervikteosest üksnes mõnda lauset, millega rikutakse isiku eraelu puutumatust, tuleb rikkumise teel saadu arvutamisel hinnata lausete avaldamisega teenitud tulu proportsionaalselt kogu tuluga, välja arvatud juhul, kui just avaldatud laused omavad teoses keskset rolli.¹⁴²

Lisaks märgitakse VÕS-i kommentaaris, et rikkumisega saadu hindamisel on võimalus võtta hariliku väärtuse arvutamisel aluseks hüpoteetiline tasu, mida oleks tulnud isikule maksta, et saada nõusolek tema isikuõiguste kasutamiseks õiguspärasel viisil, näiteks isiku foto kasutamiseks või eraelu puudutavate faktide avaldamiseks makstav tasu. Teine võimalus rikkumise teel saadu väärtuse määramiseks võiks olla konkreetne rikkuja teenitud tulu. Nimelt juhul, kui tegemist on pahauskse rikkujaga, saab kannatanu nõuda kogu rikkumise teel saadud tulu väljaandmist.¹⁴³

¹⁴⁰ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1039/3.2.

¹⁴¹ *Samas*.

¹⁴² *Samas*, § 1037/3.1.2.

¹⁴³ *Samas*, § 1037/3.3.

Seega, ilma et rikkumisega saamata jäänud litsentsitasu ja teenitud tulu omavahel kattuks, on võlausaldajal võlgniku suhtes nõue mõlema osas. Isikuõiguste rikkumise puhul, arvestades eelpool väljatoodut, võiks rikkumisega saadud harilikuks väärtuseks olla fiktiivne litsentsitasu ja tuluks konkreetse isikuõiguse kasutamisega teenitud majanduslik kasu. Litsentsitasu arvutamisel tuleks võtta aluseks eelkõige isiku tuntus, kuvandi ja tähelepanu väärtus ehk see, kui palju võiks konkreetse isikuõiguse kasutamine väärt olla. Tulu arvutamine toimuks aga isikuõiguse kasutamisega seotud kasumiaruannete ning isikuõiguse osakaalu alusel levitatud teoses.

Saksamaa kohtuasja¹⁴⁴ nimetusega „Carrera“ lahendus juhindub põhimõttest, et võõra nime, mida isik ise kasutab äritehingutes, õigusliku aluseta reklaami eesmärgil kasutamine rikub selle isiku isikuõigust ja kohustab rikkujat rikastumishüvitise maksmiseks isegi juhul, kui nime kasutamine ei kahjusta kannatanu mainet.

Carrera kohtuasjas oli hagejaks reklaamietteväte, kes omas mitut võidusõiduautot ning rentis nendel olevat reklaamipinda. Hageja autod olid suutnud saavutada ringradadel võidu sõites rahvusvahelist edu.

Kostjaks oli mänguautode tootja ja müüja, kes tegutses nime all „Carrera“. Mänguasjade pakendil kasutas kostja fotot hageja võidusõiduautost, mille tuuleklaasile oli kostja lisanud kirja „Carrera“. Hageja väitis, et kostja on sellise käitumisega jätnud mulje, nagu hageja teostaks ka päriselus kostjale reklaami, mille eest oleks tulnud hagejale tasuda 25 000 eurot. Kostja sõnul oli tegu aga lihtsalt võidusõitu kirjeldava pildiga, millel puudus seos hagejaga.

Piirkonna kohus jättis hagi rahuldamata hageja nõude alusetuse tõttu. Kõrgem ringkonnakohus pidas hageja nõuet õigustatuks 10 000 euro ulatuses. Apellatsioonikohus leidis, et kostja on rikastunud alusetult hageja arvel enda reklaamnime kasutamisega hageja võidusõiduautol, millega jättis võidusõiduhuvilistele mulje, et kostja on hagejaga tihedalt seotud ja võidusõidu toetaja. Isiku õigus nimele isikuõigusena annab isikule õiguse otsustada, kas ja mis tingimustel tohib keegi seda kasutada reklaami eesmärgil. Rikastumise nõude eesmärk ei ole kompenseerida varade vähenemist, vaid välja nõuda rikkumise tõttu saadu, milleks antud juhul on appellatsioonikohtu hinnangul alus olemas.

¹⁴⁴ BGH, 26/06/1981 – I ZR 73/79.

Antud juhul oli tegemist reklaamietteväõttega, kellel oli välja kujunenud reklaamitasude hinnasüsteem ja praktika, mistõttu oli nõue võimalik esitada ühtselt litsentsitasu nõudena. Pahauskse rikkuja puhul olukorras, kus on võimalik litsentsitasu võrrelda sarnastel juhtumitel makstava väärtusega, võiks eeltoodust tulenevalt pidada efektiivseks lahenduseks fiktiivse litsentsitasu väljamõistmist, mille korral pahausksusest tulenevalt saaks ühtlasi arvestada ka täiendavat rikkuja poolt teenitud tulu.

3.2. Heauskse rikkuja vastutus

3.2.1. Heauskne rikkuja

A. Värv on välja toonud, et hea usu põhimõttele alusetu rikastumise õiguses on Saksa kohtupraktikas esindatud seisukoha järgi omistatud olulisem tähtsus võrreldes teiste eraõiguse institututidega. Eesti õiguses on hea usu põhimõte sätestatud võlaõigusseaduse § 6 lõikes 1, mille järgi võlausaldaja ja võlgnik peavad üksteise suhtes käituma hea usu põhimõttest lähtuvalt. Heas usus käitumise kohustus on sellisel kujul sätestatud üldise kohustusena igasuguste võlasuhete puhuks, seega Eesti õiguse puhul ei saa hea usu põhimõttel olla alusetu rikastumise õiguses mingisugune eriline positsioon.¹⁴⁵

A. Värv on kirjeldanud, et hea usu põhimõtte puhul on tegu õiglase õiguse (*ius aequum*) instrumendiga, mille abil on võimalik range õiguse (*ius strictum*) sätteid lõdvendada. Kui esimene aitab lahendada üksikolukordi vastuoluliste huvide situatsioonis, siis teine lihtsustab üldiselt olukordade lahendamist, kuid üksikjuhtumi lahendus võib osutada ebaõiglaseks. Õiglase õiguse ülekaaluka rakendamisega kaasneks kohtuotsuste kehvem ettearvestatavus ning seetõttu ka kohtuvaidluste arvu suurenemine, millega väheneks omakorda õiguskindlus. Eesti õiguskirjanduses on võetud seisukoht, et kohtud peaks võimalikult suurel määral lähtuma seadustes sätestatust, kasutama seaduslünkade täitmiseks analoogia korras teisi seaduse põhimõtteid ning toetuma varasemale kohtupraktikale. Selline lähenemine peaks kehtima võrdselt kõikide õigusvaldkondade suhtes.¹⁴⁶

Rikastumise äralangemisel heauskse rikkuja puhul kehtiv väärtuse hüvitamise piirang on Saksa õiguses sätestatud BGB § 818 lg-s 3, mille järgi on väärtuse loovutamise või asendamise kohustus välistatud aja eest, mil saaja ei ole enam rikastunud.

¹⁴⁵ Värv (viide 50), lk 54.

¹⁴⁶ *Samas*, lk 54–55.

BGB kommentaarid on märgitud, et nimetatud paragrahv loob peaaegu piiramatute võimaluste kogu, kuidas võlausaldaja nõudest kõrvale põigata väitega, et võlgnik on tegutsenud heas usus ning asjaoludest teada saades ei ole ta enam rikastunud.¹⁴⁷

Siinkohal on oluline eelnevalt väljatoodud seisukoht, et hea usu põhimõtte rakendamine peab olema kooskõlas ülejäänud seaduse sätete ja mõttega ning tagama üldise õiguskindluse, mis seab nõude menetlemisele ja võimalikule rahuldamisele piirangud.

Käesolevas töös tuleb nii VÕS § 1038 kui BGB § 818 lg 3 analüüsimisel arvestada, et antud kontekstis toimuks rikastumise äralangemine isikuõiguste rikkumise puhul. Võrreldes kahe riigi heauskse rikkuja regulatsiooni, on tegemist väga sarnaste sätetega.

A. Värvi on märkinud, et õigusvõrdlevates käsitlustes on välja toodud, et teatavaid privileege heausksele rikastumisvõlgnikule annavad kõik Mandri-Euroopa õiguskorrad. Näitena sobiks eelnevalt väljatoodud Eesti ja Saksa regulatsioon, kus on võimalus tugineda rikastumise äralangemisele. See põhineb alusetu rikastumise õiguse üldpõhimõttel, et võlgnik ei tohi rikastumisnõude täitmise korral jääda halvemasse olukorda, milles ta oleks olnud rikastumist põhjustanud asjaolul. Sellise piiratud vastutuse tõttu iseloomustatakse vastutust alusetu rikastumise alusel ka kui nõrka vastutust. Võrreldes ajalooliselt Rooma õigusega, kus võlgnikku koheldi kui laenusaja, kes pidi saadu hüvitama, sõltumata saadu jätkuvast olemasolust, on olukord erinev. Sarnaselt Rooma õigusega ei ole tänapäeval kõik õiguskorrad võlgnikule niivõrd vastutulelikud. Näiteks puudub rikastumise äralangemise reegel Austrias ja Bulgaarias. Prantsuse õiguses on reegli kohaldamine kaheldav ning Portugali õiguses esineb see piiratud ulatuses. Eestis on rikastumise äralangemisega arvestamine alguse saanud koos VÕS-i tulekuga, sest enne sellist regulatsiooni polnud. Sarnaselt ei tunnustatud sellist vastuväidet ka Inglise õiguses kuni 1991. aastani.¹⁴⁸

3.2.2. Rikastumise äralangemine

VÕS § 1038 sätestab, et rikkujal, kes ei teadnud oma õigustatuse puudumisest ega pidanudki sellest teadma, ei ole hüvitamise kohustust ulatuses, kuivõrd ta ei ole rikkumise teel saadu väärtuse osas enam rikastunud ajal, mil ta enda vastu nõude esitamisest teada sai või teada

¹⁴⁷ BeckOK BGB/Bamberger, Rn. 127.

¹⁴⁸ Värvi (viide 50), lk 180.

saama pidi. Sellise situatsiooni näitlikustamiseks võiks konstrueerida olukorra, kus A ostab B käest virna puulaudu, et ehitada endale vesiveski. A aga ei tea, et B on laudad varastanud C käest. Vesiveski hävib suure üleujutuse tõttu, enne kui C esitab A vastu nõude laudade väärtuse hüvitamiseks. Teoreetilise näitena toodud olukorras on A olnud heauskne ning tal puudub puulaudade väärtuse hüvitamise kohustus.

Lisaks sätestab VÕS § 1038: „Rikastumise ulatuse kindlaksmääramisel ei võeta arvesse saadu omandamiseks tehtud kulutusi“. Seega juhul, kui eeltoodud näite puhul vesiveski ei oleks hävinenud, peaks A hüvitama C-le puulaudade väärtuse, arvestamata seejuures hüvitisest maha laudade eest B-le makstud hinda.

T. Tampuu on märkinud, et lisaks olukorras, kus rikkuja soovib tugineda rikastumise äralangemisele, kuid on saanud näiteks kindlustusandja käest hüvitise, tuleks hüvitis loovutada VÕS § 1032 lg 1 analoogia korras võlausaldajale, kuigi seaduses sõnaselgelt sellist kohustust sätestatud ei ole. Seega, eelpool toodud näites, kui vesiveski hävines üleujutuse tõttu, tuleks seetõttu kindlustusandjalt saadud hüvitis A-l puulaudade väärtuse ulatuses loovutada C-le. Peale § 1032 lg-st 1 tulenevale analoogiale tuleb heausksel rikkujal VÕS § 108 lg 7 järgi loovutada kannatanule ka hüvitisnõuded, mis tal on tekkinud tulenevalt rikastumise äralangemise põhjustanud sündmusest kolmandate isikute vastu.¹⁴⁹

Seega kindlustuselt saadud hüvitise osas võiks väita, et heausksusest olenemata pole rikastumine ära langenud, sest kaotatud väärtus on taas tekkinud läbi kindlustuselt saadud kahjuhüvitise ning tuleb seega õiguse omajale välja anda.

VÕS kommentaarid on selgitatud, et rikkuja heauskus loetakse lõppenuks alates ajast, mil rikkuja saab teada enda õigustatuse puudumisest, näiteks olukorras, kus tema vastu esitatakse alusetu rikastumise nõue.¹⁵⁰

Eelnevalt on välja toodud heauskse rikkuja üldise vastutuse piiratus juhtudel, mis on seotud varaliste õigustega, kuid seoses magistritöö fookusega isikuõigustele, tuleks uurida, kuidas oleks võimalik rikastumise äralangemine sellistel juhtudel.

¹⁴⁹ Värvi (viide 50), lk 159.

¹⁵⁰ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1038/3.2.

3.2.3. Heausksus isikuõiguste rikkumisel

Heausksuse esinemine on selgem esemetega seotud rikkumiste korral, mida iseloomustab ka järgnev näide. Kuid kas ja kuidas oleks heausksuse esinemine võimalik isikuõiguste rikkumise korral?

VÕS kommentaari järgi toob olukord, kus isik soetab heauskselt varastatud sõiduki, mis aga ostu järgselt avaris hävib, kaasa rikastumise äralangemise VÕS § 1038 mõttes, välja arvatud sõiduki hävimise tõttu saadud kindlustushüvitise osas.¹⁵¹

Isikuõiguste rikkumise puhul eeldaks sarnase olukorra tekkimine esiteks isikuõiguste heauskset rikkumist ja rikkumise tulemusel saadu äralangemist. Praktiliseks küsimuseks jääb, kuidas oleks võimalik rikkuda isikuõigusi ilma sellest teadmata ning millisel viisil saaks toimuda rikastumise äralangemine.

Heausksusega isikuõiguste rikkumisel võiks teoreetiliselt tegemist olla olukorraga, kus rikkujal on mõistlik põhjus eeldada kujutise kasutamiseks isiku nõusoleku olemasolu näiteks seoses fotograafi vastava kinnitusega, kuid tagantjärele selgub sellise nõusoleku puudumine. Rikastumise äralangemine eeldaks aga saadu mingil viisil kadumist. Isikuõiguste puhul rikastumise äralangemine võib olla komplitseeritud. Sõiduki hävinemise korral on olukord selge, sest sõidukit enam pole, kuid kujutise kasutamise õiguse hävimine sel viisil võimalik ei ole, kujutise kasutamisest saadu jääks endiselt alles. Lähedane olukord rikastumise äralangemisele saaks aset leida kujutise kasutamise võimatuse tõttu enne kasutama hakkamist, mistõttu rikastumine ei saaks üleüldse toimuda. Teoreetilisi stsenaariume, mis on tingitud heauskusest seoses teadmatusena, võib olla erinevaid, ent milline võiks olla näide praktikast?

Tallinna Ringkonnakohtu lahendis¹⁵² aastast 2019 vaieldi kostja poolt hageja kujutise kasutamise üle reklaamis ilma sellekohase nõusolekuta. Kostja väitis, et tema oli pildid saanud fotograafilt ning teadis ühtlasi, et piltide kasutamiseks vajalik modelli nõusolek on olemas. Hageja väitis, et kostja oli teadlik modelli nõusoleku puudumisest, otsustas nõusolekut mitte küsida ja pilte kasutada sellest hoolimata. Kostja sõnul polnud ta pildistamisega seotud, vaid tutvus piltidega fotograafi vahendusel ja otsustas need fotograafilt omandada, et neid reklaamis kasutada. Kostja eeldas, omandades pildid fotograafilt kui teoste autorilt, et ostuga kaasnevad

¹⁵¹ Varul, P. jt (koost). VÕSK IV § 1038/3.2.

¹⁵² TlnRnKo 2-17-19184.

õigused piltide kasutamiseks. Samuti eemaldas kostja pildid reklaamist kohe, kui sai teada fotograafi ja modelli vahelisest konfliktist.

Kohus võttis otsuse tegemisel arvesse kostja suhtumist oma rikkumisse – kostja vabandas hageja ees ja eemaldas pildid kohe pärast hagejalt teate saamist. Kostja ei pannud rikkumist toime tahtlikult ega kasutanud hageja kujutist ebasüüdsas ega negatiivses kontekstis. Antud juhul mõistis kohus hageja kasuks välja küll mittevaralise kahju hüvitise, mitte rikkumisega saadu, mida hageja samuti taotles. Sellegipoolest on heausksuse moment praeguses kontekstis hea praktiline näide heausksuse esinemisest isikuõiguste rikkumise korral.

Sellised näited isikuõiguste rikkumistest on kohtupraktikas aga harv nähtus. Teoreetiliselt võiks selliste olukordade tekkimine olla võimalik, kuid reaalsuses rakendamiseni need üldjuhul ei jõua.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli leida vastus, kas ja millised arengud on täheldatavad rikkumiskondiktsiooni rakendamise praktikas isikuõiguste rikkumise korral. Samuti oli eesmärk leida vastus küsimusele, milles seisneb rikkumise teel saadu ning kuidas on võimalik seda põhjendatult hinnata. Lisaks otsis autor vastust küsimusele, kas rikkumiskondiktsiooni oleks võimalik rakendada olukordades, kus seda seni tehtud ei ole ning mis ulatuses see võimalik oleks.

Isikuõiguste rikkumise korral on rikkumiskondiktsiooni kontekstis oluline rikkumisega saadu isikuõiguse õigustamata kasutamise kaudu. Isikuõiguste analüüsist järeldus, et sellisteks õigusteks võiks eelkõige olla isiku andmed, nagu näiteks isiku nimi, kujutis või väljaütlemised. Nende rikkumise viisiks rikkumiskondiktsiooni kontekstis on nende õigustamatu kasutamine eelkõige näiteks artiklis, reklaamis või televisioonis. Rikkumiskondiktsiooni rakendumiseks peab rikkumine toimuva viisil, mille korral on tõendatav kasutusest saadu, näiteks väljaütlemiste kasutamise tõttu artikli müüginumbrite suurenemine või kujutise kasutamisel reklaamitava toote suurem läbimüük. Sellest tulenevalt taanduvad ka teised isikuõiguste rikkumised, nagu näiteks eraellu sekkumine või au riive rikkumiskondiktsiooni kontekstis, väärtuse tekkimisele nende mingil viisil kasutamise kaudu.

Rikkujapoolse saadu väljamõistmiseks, isikuõiguse õigustamatu kasutamise tulemusena, osutus oluliseks hindamine, mida rikkuja vastava õiguse mittehankimisega sai ehk millist tasu oleks rikkuja pidanud õiguse kasutamise eest maksuma. Seega rikkumiskondiktsiooni rakendamine on analüüsist järelduvalt võimalik olukordades, kus isikuõiguse õigustamata kasutamisel on maksmata jäänud kasutustasu, praktikas on sellisteks olukordadeks olnud valdavalt isiku kujutise õigustamatu kasutamine.

Töö alguses püstitatud hüpoteesiks oli, et isikuõiguste kaitse Eestis, rikkumiskondiktsiooni rakendamise kaudu, on alates eelmise kümnendi algusest leidnud aastatega järjest enam rakendamist.

Püstitatud hüpotees paika ei pidanud, kuna töö käigus tehtud viimase kümnendi Eesti kohtupraktika analüüsist selgus, et rikkumiskondiktsiooni kohaldamise üle isikuõiguste rikkumisel on arutletud üksikutel juhtudel, kuid lahendusteni on jõutud deliktiõiguse kontseptsiooni kaudu. Hüpoteesiga kaudselt paika pidav järeldus võiks olla asjaolu, et

rikkumiskondiktsiooni analüüs isikuõiguste rikkumise korral on muutunud sagedasemaks kümneni teises pooles ning rakendamine võiks praktikasse jõuda käesolevas töös väljatoodud fiktiivse litsentsitasu meetodi kasutamise kaudu.

Magistritöö üldiseks järelduseks on, et isikuõiguste kaitse saab kõige paremini toimida rikkumiskondiktsiooni ja deliktiõigusliku kahju hüvitamise koostoimes nende alternatiivse või mittekattavas osas paralleelse rakendamise kaudu, kus esimene tegeleb rikkuja poolt saaduga ehk skaala nii-öelda lisandväärtusega ning teine kannatanupoolse kaotatuga ehk skaala miinuspoolega.

Töö käigus analüüsitud allikate põhjal järeldus, et tavapärase õiguskaitse viis isikuõiguste rikkumiste olukordades on alusetu rikastumise ja deliktiõigusliku nõude põhimõtete arvestamine mittekattavas osas, kuid hüvitise määramine toimub üldjuhul kahju hüvitamise regulatsiooni kaudu. Sellise käsitluse võiks üldiselt olla tinginud rikkuja poolt saadud kasu konkreetse hindamise keerulisus, mille tõttu rikkumise olemasolul leitakse nõuete rahuldamiseks kesktee. Teise levinud praktika kohaselt mõistetakse välja fiktiivne litsentsitasu õiguse kasutamise eest rikkumiskondiktsiooni alusel.

Saksamaa näitel kasutatakse isikuõiguste rikkumisega saadu hüvitamiseks fiktiivse litsentsitasu kontseptsiooni, mis võiks kohaldamist leida ka Eesti õigussüsteemis. Saksamaal on kohtupraktika kaudu sisustatud, kuidas peaks toimuma fiktiivse litsentsitasu hindamine iga üksikjuhtumi korral.

Saksamaa kohtupraktikas on toodud näited arvutuskäigu kriteeriumitest isiku kujutise kasutamisel reklaamis ja ajakirjas. Sarnaselt võiks Eestis kasutusele võtta kriteeriumid, mida saaks rakendada isikuõiguste rikkumisega saadu väljaarvutamisel ning mis aitaksid suunata edasist kohtupraktikat ja kindlustada isikuõiguste efektiivset kaitsesfääri.

Kohus saaks fiktiivse litsentsitasu hindamisel aluseks võtta kujutatava isiku tuntuse ja kuvandiväärtuse, tähelepanu väärtuse, reklaami levitamise määra ja pildil kujutatud isikule omistatud rolli. Hinnates kasutatud kujutise kuvandiväärtust, selle levitamist ja kujutise rolli antud kontekstis ning, võrreldes seda praktikas makstavate reklaamitasudega, oleks võimalik määratleda konkreetsetes olukorras fiktiivse litsentsi hind.

Isikuõiguse rikkumisega tulu teenimisel tuleks hinnata rikkumise aluseks oleva objekti, näiteks ajakirja või reklaami tuntust, levikut, kasumiaruandeid ja isikuõiguse kasutamise osakaalu tervikus. Nendest kriteeriumitest tulenevalt saaks isikule välja mõista tulu, mida isikuõiguse rikkumisega teeniti, arvestades isikuõiguse osakaalu konkreetsest kasumist. Erinevate kriteeriumite hindamisel ning vajalike andmete kogumisel ja analüüsimisel võib olla vaja teostada kohtulikule hindamisele eelnev vastav ekspertuuring.

Lisaks tõusetus töö käigus küsimus nii-öelda tundmatu isiku isikuõiguse rikkumise korral fiktiivse litsentsitasu väljamõistmise võimalikkusest. Tundmatu isiku kujutisel ei ole eelduslikult mingisugust iseseisvat tähelepanu- ega kuvandiväärtust. Väärtus saaks tuleneda aga kujutise kasutamise viisist, selle rollist ja levikust ehk tundmatu isiku isikuõiguse rikkumisega saadu hindamine saab autori hinnangul toimuda, arvestades rikkumise konteksti, kui tuntud isiku puhul on kujutisel olenemata kontekstist teatav väärtus. Litsentsitasu kontseptsiooni arvestades oleks võimalik kuvandiväärtuse aluseks võtta ka näiteks tavapärasel tasul reklaamis osalemise eest isikutele, kes pole avalikkusele tuntud.

Rikkumiskondiktsiooni rakendamiseks on peale rikkumise ja saadu määrava tähtsusega nende vaheline põhjuslik seos. Töö käigus toodud näide olukorrast, kui isik ületab ärikohtumisele kiirustades lubatud sõidukiirust ja rikub sellega liikluseeskirju, mille tõttu saab ta õigeaegselt sooritatud tulusa äritehingu, siis sellise õigusvastase käitumisega saadud tulu ei kuuluks teistele samal ajal liikluses osalenutele. Tulenevalt ärikohtumisele kiirustamise näitest on seega samuti oluline rikastumisnõuete piiritlemine ning põhistamine, millise rikkumisega millist kasu on saadud. Toodud näite puhul võiks teoretiseerida, et liikluseeskirjade rikkuja on oma käitumisega seadnud ohtu kaasliiklejad ning tekitanud ohu nende tervisele, kuid otseselt sellise tegevusega pole rikkuja mingisugust kasu saanud. Kasu on tekkinud ärikohtumisel, millega seose loomine oleks aga meelevaldne. Sellest tulenevalt on põhjusliku seose tuvastamine võimalikes rikkumiskondiktsiooni rakendamise olukordades keskse tähtsusega.

Rikkumiskondiktsiooni ulatuse analüüsist järeldus, et pahausksuse korral isikuõiguste rikkumisel on võimalik rikkujalt välja mõista fiktiivne litsentsitasu ja lisaks saadud tulu arvestades isikuõiguse osakaalu teenitud kasumist. Heauskse rikkuja puhul kehtib reegel, et rikkujal pole hüvitamise kohustusi niivõrd, kuivõrd ta ei ole rikkumise teel saadu väärtuse ulatuses enam rikastunud ajal, mil ta enda vastu nõude esitamisest teada sai või teada saada pidi. Seega, rikkumisest teadasaamise hetkel isikuõiguse endise kasutamise korral tuleb võlausaldajale hüvitada fiktiivne litsentsitasu. Oluline nüanss isikuõiguste rikkumise korral on

aga rikastumise äralangemine, sest kui füüsilise asja puhul saab rikastumine ära langeda asja hävinemisega, siis näiteks kujutise kasutamise õiguse hävimine sarnaselt asjale sel viisil võimalik ei ole. Seetõttu on rikastumise äralangemine isikuõiguste puhul komplitseeritud, sest kujutise kasutamisest saadu jääks õiguse kasutamise lõppemisel endiselt alles. Lähedane olukord rikastumise äralangemisele saaks aset leida kujutise kasutamise võimatuse tõttu enne kasutama hakkamist, mistõttu rikastumine ei saaks üleüldse toimuda.

Küsimuse osas, kas ja mis ulatuses oleks rikkumiskondiktsiooni võimalik rakendada olukordades, kus seda seni tehtud ei ole, leidis autor, et rikkumiskondiktsioon tagab üldise kaitse isikuõiguste rikkumisega rikastumise juhtudeks. Olulised nüansid selle rakendamisel on aga, kas efektiivsema kaitse võiks tagada mingisugune teine nõue ning kas ja kuidas on võimalik tuvastada rikkumisega saadu. Autor analüüsis ka teoreetilisi olukordi isiku surma põhjustamise või temalt vabaduse võtmisega rikastumistest. Põhiline järeldus on, et rikkumiskondiktsiooni rakendamine on erandolukordades iseenesest võimalik, kuid praktikas selleni jõudmine võib osutuda liialt keerukaks. Esiteks tulenevalt selliste olukordade üldises korras deliktiõiguse või muu õiguse rakendusalasest kuulumisest ja teiseks tulenevalt rikkuja poolt erandkorras saadu tõendamise keerulisusest tõendusmaterjali ja võrdlevate näitajate puudumise tõttu.

Küsimuse osas, kas ja mis arengud on täheldatavad isikuõiguste rikkumise puhul rikkumiskondiktsiooni rakendamisel, järeldab autor tehtud analüüsi põhjal, et rakendamine on senimaani Eesti õigusruumis olnud peaaegu olematu ning märkimisväärset arengut pole saanud toimuda. Rikkumiskondiktsiooni rakendamise üle on lahendites arutletud, kuid konkreetse saadu väljamõistmiseni pole jõutud. Edasiste arengute osas võiks toimuda muutus seoses fiktiivse litsentsitasu kontseptsiooni kasutuselevõtmisega Saksa õiguse näitel autori poolt väljapakutud rikkuja poolse saadu ja tulu hindamise kriteeriumite abil. Konkreetsed kriteeriumid rikkumisega saadu hindamisel võiksid edaspidi julgustada isikuid oma isikuõigusi rikkumiskondiktsiooni abil kaitsma ning tagama samas ka nõuete efektiivsema ja selgema lahendamise.

Arvestades, et käesolev töö on kaardistanud isikuõiguste kaitse võimalused rikkumiskondiktsiooni fiktiivse litsentsitasu kasutamise abil, samuti vajadusel alusetu rikastumise ja deliktiõigusliku nõude kombineerimisel kas alternatiivselt või paralleelselt, siis kokkuvõtlikult annavad rikkumisega saadu hindamise kriteeriumid aluse isikuõiguste

rikkumistega seonduvalt efektiivsele õiguskaitsele. Erinevaid nõudeid on võimalik ja tuleks mittekattavas osas kombineerida, et tagada kannatanu maksimaalne kaitse.

Käesolev magistritöö on aluseks edasisteks uurimusteks ja praktilisteks läbivaidlemisteks võimaliku fiktiivse litsentsitasu kasutamise kohapealt, millega on oluline tegeleda Eesti jätkusuutliku õigussüsteemi toimimise ja isikuõiguste kindlama kaitse nimel.

SUMMARY

Infringement Condition in Claiming the Proceeds of Infringement of a Personal Right

In this master's thesis, the author analyses infringement condition as a remedy, i.e. the claiming of compensation for value in case of violation of personal rights. Subsection 1037 (1) of the LOA provides: "A person who violates the right of ownership, another right or the possession of an entitled person by disposal, use, consumption, accession, confusion or specification thereof without the consent of the entitled person or in any other manner (a violator) shall compensate the usual value of anything received by the violation to the entitled person".

The focus of this thesis is on the implementation of infringement condition in the event of a violation of personal rights, focusing on situations where personal rights, such as the name, image or reputation of the person have been violated and, as a result, the enrichment of the infringer has occurred.

Unjust enrichment has been a topical issue in society through the ages – situations where there is no legal relationship between persons and one person has received something at the expense of another person. In recent years, the introduction of the General Data Protection Regulation and the resulting new requirements have led to changes, according to which the countries of the European Union, including Estonia, have had to be guided by in their legislation. As of 2019, a new Personal Data Protection Act entered into force in Estonian law because of the General Data Protection Regulation. Thanks to the provisions on the processing and free movement of personal data arising from the General Data Protection Regulation, the general protection of personal rights is also expected to become increasingly on the agenda.

Monetary compensation seems more common in situations where an agreement between the parties or a person's property has been violated in some way. Far more unusual is the violation of a personal right of another person, for example, with the unjustifiable use of a person's name or image, and enrichment thereby. However, this situation can become a growing problem in a society where information is easily accessible and rapidly changing.

The aim of the master's thesis was to find an answer to whether and what developments can be observed in the practice of the implementation of infringement condition in the case of violation of personal rights. The aim was also to find an answer to the question of what the proceeds of the infringement are and how they can be reasonably assessed. In addition, the author sought an answer to the question of whether the infringement condition could be applied in situations where it has not been applied so far and to what extent it would be possible.

The study is based on the court orders made at all instances of the Estonian courts from the previous decade, as well as on the important German court decisions that have shaped the respective field. The author proposes and tries to define possible future directions in connection with the relevant regulations and changes that accompany the development of society.

Compensation for the infringement and for the damage caused by the violation are close legal concepts but different in nature, the extraction and differentiation of which is central to this thesis. The topic of compensation for non-patrimonial damage is more related to the discretion of the court and the level of well-being prevailing in society in general, but compensation for the infringement is related to verification of the specific proceeds. Presumably, such claims may be dealt with alternatively in a situation where a personal right has been violated and the creditor demands compensation for the proceeds of the violation, but alternatively compensation for non-patrimonial damage caused by the violation in the event of the infringement claim being unsatisfactory.

In the first part of the thesis, the author describes the nature of personal rights as such – which aspects characterise personal rights, how they can be defined and presumable ways in which they may be violated. Personal rights are analysed from the point of view of the implementation of the infringement condition, with the focus on personal rights which are primarily relevant regarding the condition. In addition, the first part of the study focuses on the links and differences between the infringement condition and the regulation of compensation for damage under the law of delict.

The second part focuses on the specifics of the presumptions of infringement condition as a remedy, analysing the violation of the creditor's personal right and how a debtor, who has infringed a personal right, can become enriched by infringement, using German legal theory and practice for comparison. In dealing with a violation of the personal right of a creditor, the manner of violation of the right is under investigation, i.e., in which ways it can take place. In

assessing enrichment, the process of determining the potential revenue of the infringer and the possibilities of using the evaluation criteria are considered. The effectiveness of the recompense of the proceeds from infringement in the case law and the enforcement of the enrichment claim based on infringement condition are also considered.

The third chapter of the master's thesis addresses the scope of the infringement condition, in which the liability of the bad faith and *bona fide* offenders and possible specific cases for implementation of the infringement condition are considered. In particular, the extent of the obligation to issue the proceeds of the infringement and possible loss of enrichment are examined, also issuing proceeds in situations where other remedies are traditionally used.

The Master's thesis compares the legal regulations of different countries for issuing compensation in case of violation of personal rights. Empirical case law analysis was used in conjunction with the analysis of theoretical literature. Estonian and German case law, also relevant Estonian and foreign legal literature was analysed.

In this thesis, Germany is the main reference country for the provisions and case law analysed, but examples of similar regulations are also given from other countries across Europe. Having analysed the main personal rights in the sense of infringement condition, as well as the links and differences between the infringement condition compared to delict law and possible unconventional applications, conclusions could be drawn from its potential implementation in the future.

The hypothesis of this master's thesis was that the protection of personal rights in Estonia through the implementation of infringement condition has been increasing from the beginning of the last decade and has found more and more implementation over the years.

The hypothesis did not hold true, as the analysis of the Estonian case law revealed that the application of infringement condition in cases of violation of personal rights has been discussed in individual cases, but resolutions have been made through the concept of delict law. Therefore, it was concluded that the analysis of the infringement condition in the event of violation of personal rights has become more frequent in the second half of the decade and implementation could come into practice through the use of the fictitious licence fee method outlined in this work.

The analysis of the personal rights showed that, in the event of an infringement of a personal right in the context of the infringement condition, the proceeds of the infringement are essential. The author concluded that such rights could primarily be related to a person's data, such as a person's name, image or statements. The way they are infringed in the context of infringement condition is their unjustified use, for example, in news articles, advertising or television. In order to issue the proceeds of an infringement of a personal right, the assessment of what the infringer received for not obtaining permission for the relevant right, i.e., what remuneration the infringer should have paid for the exercise of the right, proved important. Thus, the implementation of the infringement condition is, according to the analysis, possible in situations where royalties have not been paid in the unjustified use of a personal right. In practice such situations have been largely the unjustifiable use of the image of a person.

On the example of Germany, the concept of a fictitious licence fee is used to compensate for the proceeds of violation of personal rights, which could also be applied in the Estonian legal context. The German case law deals with how the assessment of the fictitious licence fee should take place on a case-by-case basis.

The German case law provides examples of the fee calculating criteria for a person's image used in advertising and journals. Similarly, these criteria could be introduced into Estonian law and could be applied in calculating what has been gained through violation of personal rights, which would help to direct further case law and ensure the effective protection of personal rights.

The court could base its assessment of the fictitious royalty on the reputation and image value of the person being depicted, the value of attention, the rate of distribution of advertising and the role assigned to the person depicted in the picture. By assessing the image value used, its distribution and the role of the image in the context and comparing it with the advertising fees paid in practice, it would be possible to determine the price of a fictitious licence fee in a particular situation.

In earning income by violating personal rights, the reputation, distribution, profit reports and the share of the exercise of the personal right in the whole of the object of the infringement, such as a magazine or an advertisement, should be assessed. Based on these criteria, the person could be ordered to receive the income earned by violation of a personal right, considering the share of the personal right from the specific profit. When assessing different criteria and

collecting and analysing the necessary data, it may be necessary to carry out an expert study in accordance with the judicial evaluation.

In addition, the question of the possibility of ordering a fictitious licence fee arises in the event of a violation of the personal right of a so-called unknown person. The image of an unknown person is presumed to have no independent attention or image value. However, the value could be derived from the manner of use of the image, its role and distribution, i.e., the assessment of what has been obtained by violation of the personal right of an unknown person can be carried out, in the opinion of the author, taking into account the context of the violation, if in the case of a known person the image has a certain value regardless of the context. Considering the concept of fictitious license fee, in the presence of reference material in a specific case, it would be possible to base the image value on, for example, the usual fees for participation in advertising to persons who are not known to the public.

The analysis of the scope of the infringement condition showed that in the event of a violation of a personal right in bad faith, it is possible to order the infringer to pay a fictitious royalty and, in addition, the income received, considering the share of the personal right in the profit earned. In the case of a *bona fide* infringer, the rule applies that the infringer has no obligations to compensate insofar as he is no longer enriched to the extent of the value of the result of the infringement at the time when he or she became or had to become aware of the filing of a claim against himself or herself. Thus, at the time of becoming aware of the infringement, in the case of the ongoing exercise of the personal right, the creditor must be reimbursed a fictitious royalty. However, an important nuance in the case of violation of personal rights is the loss of enrichment, because in the case of a physical thing, enrichment can be lost by the destruction of the thing, then, for example, the destruction of the right to use the image in a similar way to the thing is not possible. Therefore, the loss of enrichment in the case of personal rights is complicated, as the proceeds of the use of the image would still be retained when the right expires. A situation close to the loss of enrichment could occur due to the impossibility of using the image before it is used, so that enrichment cannot take place at all.

As regards the question of whether and to what extent the infringement condition could be applied in situations where it has not been done so far, the author found that the infringement condition guarantees general protection in cases of enrichment by violation of personal rights. However, important nuances in its implementation are whether more effective protection could be ensured by some other remedy and whether and how it is possible to identify the proceeds

of the violation. The author analysed theoretical situations of enrichment by causing the death of a person or taking his or her liberty. The main conclusion is that the implementation of the infringement condition is possible in exceptional circumstances, but it may prove too difficult to enforce in practice, firstly, due to the inclusion of such situations in the scope of the delict law or other law and, secondly, due to the complexity of proving in the exceptional situation what the infringer has obtained.

As regards the question of whether and what developments can be observed in the case of violation of a personal right in the implementation of the infringement condition, the author concludes that the implementation so far has been almost non-existent in the Estonian legal space. The implementation of the infringement condition has been discussed in court decisions, but no understanding has been reached on issuing the specific proceeds.

As regards further developments, there could be a change in the introduction of the concept of a fictitious licence fee by means of the criteria for assessing the proceeds and revenues of the infringer proposed by the author on the example of German law. In the future, specific criteria for assessing what has been achieved by violation could encourage persons to protect their personal rights through the infringement condition, while also ensuring a more efficient and clearer resolution of claims.

The general conclusion of the author of the master's thesis is that the protection of personal rights can be best ensured by combining the infringement condition and compensation for damage by delict law through their alternative or, in non-overlapping parts, parallel implementation, where the former deals with the so-called added value of the scale obtained by the infringer, and the second with the loss of the victim, i.e. the minus side of the scale.

Based on the sources analysed in this thesis, it was concluded that the most common way in situations of violations of personal rights is the so-called combination and implementation of the principles of unjust enrichment and a claim under the law of delict through the regulation of compensation for damage. Such an approach could generally be justified by the complexity of the specific assessment of the benefits received by the infringer, which, if there is an infringement, finds a middle ground for satisfying the claims. According to another common practice, a fictitious licence fee is awarded for exercising the personal right on the basis of infringement condition.

Considering that this thesis has mapped the possibilities for the protection of personal rights with the infringement condition through the use of the fictitious licence fee, as well as, if necessary, by combining unjust enrichment and a claim under the law of delict, either alternatively or in parallel, the criteria for assessing the proceeds of the violation provide a basis for effective legal protection. Different regulations could and should be combined in non-overlapping parts to ensure maximum protection for the creditor.

This Master's thesis serves as a basis for further research and practical reviews on the use of a possible fictitious licence fee, which is important for stronger protection of personal rights.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – *Juridica* 2001, eriväljaanne.
2. Bamberger, H. G., Roth, H., Hau, W., Poseck, R. (Hrsg). Beck'scher Online-Kommentar BGB. München: Verlag C.H. Beck. Stand: 1.02.2020, Edition: 53. Viidatud: BeckOK BGB/Bamberger.
3. Bar, C. V., Clive, E. Principles, definitions and model rules of european private law. Draft Common Frame Of Reference (DCFR). Volume IV. New York: Oxford University Press 2010.
4. Bar, C. V. Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another. Munich: European Law Publishers 2009.
5. Bar, C. V. Principles of European Law. Unjustified Enrichment. Munich: European Law Publishers 2010.
6. Bassewitz, K. Persönlichkeitsrecht zwischen Kommerz und Menschenwürde – Lanham Act und Right of Publicity als Vorbild für Deutschland. Bonn: DAJV Newsletter 2006.
7. Beatson, J., Schrage, E. Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment. Portland: Hart Publishing 2003.
8. Beverly-Smith, H., Ohly, A., Lucas-Schloetter, A. Privacy, property and personality. New York: Cambridge University Press 2005.
9. Connolly, N. Enrichment in the Law of Unjust Enrichment and Restitution. Dublin: Dublin University Law Journal 2012.
10. Dannemann, G. The German Law of Unjustified Enrichment and Restitution. A Comparative Introduction. New York, Oxford University Press 2009.
11. Dobre, D.-L. Violations of Personality Rights through the Internet: German, Romanian and European Perspectives. Craiova: Revista de Stiinte Juridice 2016.
12. Hirvoja, M. Tõrjuv kahjuhüvitis Eesti ja Saksa võlaõiguses mittevaralise kahju hüvitamise ning nende seos karistusliku kahjuhüvitise kontseptsiooniga. – *Juridica* 2011/1.
13. Johnston, D., Zimmermann, R. Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective. Cambridge: Cambridge University Press 2002.
14. Liiv, E. Väljendusvabaduse ja üldiste isikuõiguste konflikt veebipäevikute ja foorumite näitel. – *Juridica* 2008/8.
15. Madise, Ü. jt (koost). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. V. vlj. Tallinn: Juura 2020.
16. Must, K. Isikuõiguste kaitse alusetu rikastumise õiguses: magistritöö, juhendaja Age Värv. Tartu Ülikool, 2020.

17. Ondrejova, E. Protection of Personal Rights in the Czech New Civil Code. Budapest: ELTE Law Journal, 2014.
18. Schermaier, M. Performance Based and Non-Performance Based Enrichment Claims: The German Pattern. Alphen aan den Rijn: European Review of Private Law 2006.
19. Schlechtriem, P. Võlaõigus. Eriosa. Tallinna: Juura 2000.
20. Sein, K. Kas Eesti õiguses tuleks lubada karistuslikke kahjuhüvitisi? – Juridica 2008/2.
21. Steininger, R. J. Infringement of Personal and Property Rights through Unauthorized Telecasting. Nebraska: Nebraska Law Review 1952.
22. Šipilov, V. Põhiõiguste kolmikmõju. Ülevaade Justiitsministeeriumi 2010. aasta teadustööde konkursi võidutööst pealkirjaga „Põhiõiguste kolmikmõju ja Euroopa Liidu õiguse horisontaalne kohaldatavus“. Arvutivõrgus:
https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vitali_sipilov._pohioiguste_kolmikmoju.pdf.
23. Tammer, S. Kujutis kui tegelikult kaitstav õigushüve. – Juridica 2011/9.
24. Tampuu, T. Alusetu rikastumise õigus võlaõigusseaduses. – Juridica 2002/7.
25. Tampuu, T. Lepinguvälised võlasuhted. Tallinn: Juura 2017.
26. Varul, P. jt (koost). Võlaõigusseadus I. Komm vlj. Tallinn: Juura 2016.
27. Varul, P. jt (koost). Võlaõigusseadus IV. Komm vlj. Tallinn: Juura 2020.
28. Värvi, A. Kulutuste kondiktsioon: teise isiku esemele tehtud kulutuste hüvitamine alusetu rikastumise õiguses. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2013.
29. Värvi, A. Ärisaladuse kaitse uus nägu. – Juridica 2020/5.
30. Wildhaber, L., Diggelmann, O. Euroopa inimõiguste konventsioon ja eraelu kaitse. Uuemad suunad. – Juridica 2007/I.
31. Zanini, L. E. A. The Protection of the Image and Privacy in France. Revista Brasileira Direito Civil 2018.
32. Zimmermann, R. Unjustified Enrichment: The Modern Civilian Approach. Oxford Journal of Legal Studies, Oxford University Press 1995.
33. Zweigert, K. Kötz, H. Introduction to Comparative Law. Third Edition. Oxford: Clarendon Press 1998.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

34. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
35. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT C 83, 30.03.2010.
36. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) nr 2016/679 füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus).
Arvutivõrgus kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=ET>.
37. Saksamaa tsiviilkoodeks. BGB. – https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/.
38. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/13320295>.
39. Isikuandmete kaitse seadus. – RT I, 04.01.2019, 11.
40. Karistusseadustik. – RT I, 21.05.2021, 9.
41. Prantsuse tsiviilkoodeks. – <https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf>.
42. Provinzialrecht der Ostseegouvernements. Dritter Theil. Privatrecht. Liv- Est- und Curlaendisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St. Petersburg: Buchdruckerei der Zweiten Abtheilung Seiner Kaiserlichen Majestät Eigener Kanzlei 1864.
43. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 09.04.2021, 17.
44. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 22.03.2021, 8.
45. Võlaõigusseadus. – RT I, 04.01.2021, 19.
46. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon. – <https://vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon>.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

EESTI KOHTUD

- 47. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 26.06.2013. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-18-13.
- 48. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 29.03.2017. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-153-16.
- 49. Tallinna Ringkonnakohtu 13.02.2019. a otsus tsiviilasjas 2-17-19184/18.
- 50. Harju Maakohtu 06.01.2010. a otsus tsiviilasjas nr 2-03-430/27.
- 51. Harju Maakohtu 26.02.2019. a otsus tsiviilasjas 2-16-16553/50.

EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHUS

- 52. EIKo Handyside vs. Ühendkuningriik, 07.12.1976.
- 53. EIKo Lingens vs. Austria, 08.07.1986.

PRANTSUSMAA KOHTUD

- 54. Court of Cassation, Civil Chamber 1, of 5 November 1996, 94-14.798.

SAKSAMAA KOHTUD

- 55. BGH, 05/08/1956 – I ZR 62/54.
- 56. BGH, 14/02/1958 – I ZR 151/56.
- 57. BGH, 26/06/1981 – I ZR 73/79.
- 58. BGH, 22.01.1985 – VI ZR 28/83.
- 59. BGH, 06/03/1986 – VI ZR 102/85.
- 60. BGH, 1/12/1999 – I ZR 49/97.
- 61. BGH, 26/10/2006 – I ZR 182/04.
- 62. BVerfG, 03/05/2009 – 1 BvR 127/09.
- 63. LG Köln, 18.12.2013 – 28 O 172/13 – BeckRS 2014, 2971.

KASUTATUD MUUD ALLIKAD

64. Eesti õigekeelsussõnaraamat. Kättesaadav: <https://www.eki.ee/dict/qs>.